

Sustavni pregled kvalitativnih istraživanja o odnosu djeteta i trans* roditelja

Elenkov, Ruben

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:972091>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-08**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

**SUSTAVNI PREGLED KVALITATIVNIH ISTRAŽIVANJA
O ODNOSU DJETETA I TRANS* RODITELJA**

Diplomski rad

Ruben Elenkov

Zagreb, 2024.

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za pedagogiju

**SUSTAVNI PREGLED KVALITATIVNIH ISTRAŽIVANJA O
ODNOSU DJETETA I TRANS* RODITELJA**

Diplomski rad

Student: Ruben Elenkov

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Barbara Kušević

Zagreb, 2024.

Sadržaj

1. Trans* osobe – terminologija i temeljni koncepti.....	1
2. Trans* obitelji	7
2.1. Kvaliteta odnosa roditelja i djeteta.....	8
2.2. Ekološki faktori koji sukonstruiraju odnos trans* roditelja i djeteta	13
2.2.1. Formalno-pravni okviri i sudska praksa.....	14
2.2.2. Odnos trans* obitelji i javnosti	18
2.2.3. Socijalna mreža.....	19
3. Metodologija.....	21
3.1. Problem i cilj istraživanja.....	21
3.2. Metoda.....	24
3.3. Korpus istraživanja	30
4. Rezultati i rasprava.....	34
4.1. Dimenzije odnosa trans* roditelja i djeteta	34
4.2. Odnos trans* obitelji i odgojno-obrazovne ustanove.....	38
4.3. Preporuke odgojno-obrazovnim djelatnicima za podupiranje kvalitete odnosa trans* roditelja i djeteta.....	41
4.4. Ograničenja uključenih istraživanja i preporuke za daljnja istraživanja	43
4.5. Ograničenja sustavnog pregleda.....	46
5. Zaključak.....	48
6. Literatura.....	51
7. Prilozi.....	75

Sustavni pregled kvalitativnih istraživanja o odnosu djeteta i trans* roditelja

Sažetak: Obitelji s trans* roditeljima doživljavaju diskriminaciju u svakodnevnom životu koja se odražava na obiteljsku dinamiku nakon autanja, pa tako mnoge obitelji prolaze kroz proces prilagodbe i redefiniranja obiteljskih odnosa. Cilj ovog sustavnog pregleda kvalitativnih istraživanja jest opisati kontekstualnu determiniranost različitih dimenzija odnosa roditelja i djeteta u periodu nakon autanja trans* roditelja djetetu. Kako bih odgovorio na cilj, postavio sam sljedeće kriterije uključivanja istraživanja: empirijska kvalitativna istraživanja pisana na engleskom jeziku, objavljena u periodu od 1. svibnja 2017. do 1. svibnja 2024. godine, provedena s obiteljima u kojima se trans* roditelj autao djetetu prije nego što je napunilo 18 godina, te s fokusom na odnos roditelja i djeteta nakon autanja, odnos odgojno-obrazovne ustanove i trans* obitelji ili s preporukama za stručnjake pomagačkih struka. Rezultati analize 21 istraživanja uključenog u ovaj sustavni pregled pokazali su da je za kvalitetu odnosa trans* roditelja i djeteta nakon autanja važno zadržavanje kontinuiteta u obiteljskim procesima, pregovaranje s članovima o odlukama vezanima za afirmaciju rodnog identiteta te usklađenost između roditelja. Također je opisano kako zbog stigmatizacije ovih obitelji dolazi do prepreka u suradnji s odgojno-obrazovnom ustanovom te da mnoge obitelji, kako bi se zaštitile, nastoje ne otkrivati rodni identitet trans* roditelja, što ima implikacije za obiteljske procese. Na osnovi tih rezultata, iznesene su preporuke za rad pedagoga i ostalih odgojno-obrazovnih djelatnika s trans* roditeljima, ograničenja dosadašnjih istraživanja te preporuke za daljnja istraživanja.

Ključne riječi: odnos roditelja i djeteta, cis-heteronormativno okruženje, pedagoško savjetovanje, unutarobiteljska dinamika

A Systematic Review of Qualitative Studies on the Relationship between Trans* Parents and Their Children

Abstract: Trans* people experience discrimination in everyday life which is reflected in family dynamics after coming out, as many families go through a process of adaptation and redefinition of family relationships. The aim of this systematic review of qualitative studies is to describe the contextual determination of different dimensions of the parent-child relationship in the period following the trans* parent's coming out to the child. In order to accomplish that aim, I set out the following research inclusion criteria: empirical qualitative research written in English, published in the period from May 1, 2017 to May 1, 2024, conducted with families in which a trans* parent came out to their child before the child turned 18 years old, as well as with a focus on the relationship between parents and children after coming out, relationship between the family and school/preschool, or recommendations for experts working in social and health fields. The results of the analysis of 21 studies included in this systematic review show that maintaining continuity in family processes, negotiating with members on decisions related to gender identity affirmation, and cooperation between parents are important for the quality of the relationship between trans* parents and their child after coming out. The results also indicate that, due to the stigmatization of these families, there are obstacles in collaboration with educational institutions. Moreover, in order to protect themselves, many families try to conceal the gender identity of trans* parents, which has implications for family processes. Recommendations for pedagogues and educators working with trans* parents, limitations of the included research, as well as directions for future research are discussed.

Key words: parent-child relationship, cis-heteronormative context, counselling, family dynamics

Izjava o akademskoj čestitosti

Ovime izjavljujem da je diplomski rad naziva *Sustavni pregled kvalitativnih istraživanja o odnosu djeteta i trans* roditelja* rezultat isključivo moga istraživačkog rada na literaturi i istraživačkim podacima, uz mentoričino savjetovanje i vođenje, te da su svi izvori navedeni u tekstu i popisu literature korišteni u skladu s konvencijama pozivanja na izvore u akademskome pismu.

1. Trans* osobe – terminologija i temeljni koncepti

Termin *trans* osoba* koristi se za opisivanje rodnog identiteta osobe koji se ne podudara sa spolom koji im je određen pri rođenju (McGuire i sur., 2016). Termin smatramo krovnim za više identiteta, koji uključuju: transvestite, transrodne, transspolne, rodno nebinarne, genderqueer osobe, i tako dalje (Johnson, 2012). U akademskoj zajednici nema konsenzusa oko optimalnog termina koji bi na inkluzivan način obuhvatio iskustva i samopoimanje osoba različitih identiteta (Nagoshi i Brzuzy, 2010). U radu će se koristiti termin *trans** zato što zvjezdica obuhvaća neodređenost termina *trans* i mogućnost nadopune riječi kako bi se precizirao rodni identitet te ujedno i povijest koja se veže uz njega (vidi: Halberstam, 2018).

U posljednjih nekoliko desetljeća, povećana je vidljivost trans* osoba u javnom prostoru čime se ukazalo na izazove s kojima se ova populacija suočava (Hendricks i Testa, 2012). Kako je u zapadnjačkim zemljama naglasak na razvoju demokratskih vrijednosti u kojima je nužna ravnopravnost svih članova¹ društva, povećao se i interes za istraživanjem izazova s kojima se trans* osobe suočavaju u različitim sferama života kao što su: obitelj (Barron i Capous-Desyllas, 2017; Katz-Wise i sur., 2018; Warner i sur., 2021), odgojno-obrazovni sustav (Dugan i sur., 2012; McGuire i sur., 2010; Wyss, 2004), zdravstveni sustav (Jaffee i sur., 2016; Poteat i sur., 2013; Shires i Jaffee, 2015) i radno mjesto (Hart i Hart, 2018; McCarthy, 2003; Mizock i Mueser, 2014). Istraživanja su se usredotočila i na uzroke i posljedice tih izazova (Billard, 2016; Boza i Nicholson Perry, 2014; Kidd i Witten, 2008; Klein i Golub, 2016; Olson i sur., 2016; Pyne, 2011; Testa i sur., 2017; Willoughby i sur., 2010) te su na osnovi nalaza stručnjaci različitih područja oblikovali pristupe za suočavanje s tim izazovima (Coleman i sur., 2012; Goldblum i sur., 2012; Rands, 2009; Singh i Burnes, 2009). Navedene studije pokazuju da su trans* osobe pod visokim rizikom od diskriminacije i stigmatizacije od strane okoline koja ne tolerira transgresiju rodnih normi, što djeluje na način življenja.

Viši stupanj otvorenosti o vlastitom rodnom identitetu je povezan s višim stupnjem diskriminacije i viktimizacije. Shodno tome, značajan udio trans* osoba sakriva svoj rodni identitet te izbjegava prostore u kojima očekuje da će doživjeti diskriminaciju radi

¹ Zbog jednostavnosti izražaja, u radu se muški gramatički rod odnosi na osobe svih rodova.

samozaštite (Calderon-Cifuentes, 2021). Iako skrivanje ili *asimilacija* rodnog identiteta može biti mehanizam samozaštite od diskriminacije (Mizock i Mueser, 2014), to može imati negativne posljedice za osobu. Naime, osoba koja sakriva rodni identitet je u stresnom iščekivanju da će drugi otkriti da je trans* te živi u neizvjesnosti kako će oni reagirati na to (Testa i sur., 2015). Kako bi izbjegla detekciju, ona može prilagoditi izgled i ponašanje da bude što sličnije onom što društvo određuje primjerenim za muškarce ili žene, a ti obrasci možda nisu autentična reprezentacija roda te osobe. Ta neautentičnost je povezana s nižom razinom samopouzdanja i nižom razinom ponosa svojim rodnim identitetom (Iantaffi i Bockting, 2011). Shodno tome, osoba mora paziti da se ranija rodna socijalizacija ne očituje u njihovim životnim pričama i ponašanjima jer time riskiraju razotkrivanje (Wells, 2018). U nekim slučajevima osoba se toliko izolira i izbjegava okolinu da gotovo i ne izlazi iz kuće, prekida obrazovanje ili odlazi s radnog mjesta, čime se smanjuje uključenost u lokalnu zajednicu i ugrožava socioekonomski status (SES) (Stewart i sur., 2018). Sve ovo negativno djeluje na mentalno zdravlje (Testa i sur., 2012) i odnose s drugima (Marshall i sur., 2020).

Usprkos tim prilagodbama, osoba nema garanciju da okolina neće otkriti da je trans* nekim drugim mehanizmom. Naime, iako u većini svakodnevnih interakcija licem u lice okolina *čita* rod na temelju izgleda i ponašanja osobe, rod se čita i temeljem drugih kriterija koji se mijenjaju ovisno o situaciji. Tako, primjerice, genitalije često postaju kriterij za određivanje roda kada su u pitanju romantični odnosi ili pristup rodno odvojenim prostorima, a u pravnim postupcima kao što je sklapanje braka se kao glavni kriterij promatra oznaka spola u dokumentima i njen odnos prema oznaci spola u dokumentima partnera (Westbrook i Schilt, 2014). To znači da je potpuna asimilacija, u smislu da osoba živi u skladu sa svojim rodnim identitetom i posve sakriva to da je trans*, praktički nemoguća i tu govorimo o nekom obliku *queeranja*. *Queeranje* (engl. queering) podrazumijeva da se osoba ili skupina odupire binarnoj podjeli roda, seksualnosti i obitelji² u okviru propitkivanja binarnosti, življenja na način kojim se transgresira norma,

² Oswald i sur. (2005) su ponudili sljedeće definicije za te tri binarnosti: 1) rodna binarnost podrazumijeva podjelu ljudi na ženski i muški rod u socijalnom i biološkom smislu, tako da marginalizira ljude koji izlaze iz društveno prihvaćenih okvira za svoj rod; 2) seksualna binarnost opredjeljuje heteroseksualnost kao „prirodnu“, a stigmatizira seksualnosti koje se ne uklapaju u taj okvir; 3) obiteljska binarnost u odnos stavlja „prave“ i „umjetne“ obitelji na osnovi njihove biološke povezanosti. Tako su obitelji u kojoj su roditelji i djeca biološki povezani društveno privilegirane u odnosu na obitelji koje su osnovane na drugačije načine.

ponos u rodni identitet i slično (McGuire i sur., 2016). *Queeranje* ima potencijal za promjenu opresivnih struktura i praksi u društvu kao što su: stavovi, vrijednosti i legislativni okviri. Autanje je jedan takav čin koji može imati i svoje pozitivne učinke za osobu kao što su: mogućnost umrežavanja s drugim trans* i cis osobama koje će ih podržavati (Catalpa i McGuire, 2018), pristup informacijama, pravnoj i medicinskoj podršci za afirmaciju rodnog identiteta (ARI) (Mizock i Mueser, 2014), olakšanje što se više ne skrivaju te mogućnost da se izražavaju na način na koji osjećaju autentičnim (Wells, 2018). Prihvatanje i podržavanje od strane bliskih osoba i šire okoline je povezano s dobrobiti mentalnog zdravlja i višom razinom zadovoljstva sa životom (Dowers i sur., 2020; Olson i sur., 2016). Time se povećava samopouzdanje trans* osoba i jača njihova otpornost, a otpornost je značajna i za ublažavanje negativnih učinaka diskriminacije (Stewart i sur., 2018). Autanjem osoba može postati pozitivan model autentičnosti drugima (Pyne, 2012), simbol različitosti (Hart i Hart, 2018), uzor drugim LGBT osobama, baviti se aktivizmom te poticati društvene promjene koje pridonose poboljšanju kvalitete života trans* osoba i drugih ranjivih društvenih skupina (Mizock i Mueser, 2014) što za mnoge ljude ima oslobađajući učinak i osjećaj postignuća.

Istovremeno, sudionici opisuju kako otvorenost oko njihova identiteta može izazvati osjećaj pritiska da moraju biti uzorni modeli ponašanja kako bi izbjegli odbacivanje i odali loš dojam o cijeloj zajednici³ (Maričić i sur., 2016; Sobočan, 2013, prema Vučković Juroš, 2019). Shodno tome, stavljeni su u poziciju da služe kao učitelji o transrodnosti, što može biti umarajuće i ugrožavajuće za osobu (Jaffee i sur., 2016). Kada se ovo uzima u obzir zajedno s rizicima diskriminacije koje autentična rodna reprezentacija nosi sa sobom, osoba uči vagati dobitke i rizike *queeranja* za sebe i druge, te na osnovi toga odlučuje kako će postupiti u određenoj situaciji (Mayo, 2007). Prema tome, način, intenzitet i kontekst u kojem će osoba *queerati* variraju, stoga queer-asimilaciju treba promatrati kao kontinuum, a ne kao odvojive kategorije (Oswald i sur., 2005), pri čemu sve pozicije na kontinuumu mogu imati transformativan potencijal. Naime, uspješnost otpora je usko povezana s intimnim poznavanjem svakog socijalnog konteksta kojeg smo dio. Na temelju te upućenosti slijedi mogućnost prepoznavanja područja koja je moguće

³ Ovaj nalaz je dosad opisan za LGB populaciju, no razumno je pretpostaviti da se primjenjuje i na trans* osobe.

mijenjati i optimalnih načina kako to postići (Ewick i Silbey, 2003, prema Pfeffer, 2012), pri čemu su neke osobe u boljoj poziciji intimno upoznati funkcioniranje sustava i kako ga mijenjati u odnosu na druge.

Potonje upućuje na još jedan važan koncept za razumijevanje položaja trans* osoba u društvu, a to je intersekcionalnost njihovih različitih identitetskih obilježja (npr. etnicitet, socioekonomski status, stupanj obrazovanja, mjesto prebivališta, spol određen pri rođenju i slično). Naime, intersekcionalnost obilježja stavlja ljude u različite pozicije ranjivosti u društvu te tako djeluje na odluke koje će donositi vezane uz rodni identitet, čime se ukazuje na slojevitost cishnormativnosti⁴ u društvu (Halberstam, 2018). Primjerice, trans* osobe niskog socioekonomskog statusa i trans* žene češće doživljavaju odbacivanje od strane obitelji i višu stopu nasilja u odnosu na osobe visokog socioekonomskog statusa i trans* muškarce (Klein i Golub, 2016). Jedno objašnjenje većeg stupnja prihvaćenosti trans* muškaraca naspram trans* žena jest da je rodna transgresija kod osoba kojima je pri rođenju određen ženski spol društveno prihvatljivija u odnosu na one kojima je određen muški (Egan i Perry, 2001). To ukazuje da negativna iskustva s obitelji i okolinom proizlaze iz mizoginije jer se kvalitete i osobine koje društvo veže uz žene smatraju manje vrijednima od muških (Spears Brown i Tam, 2019). Uz to, trans* žene znatno češće u odnosu na trans* muškarce mogu imati izražena tjelesna obilježja zbog kojih će okolina prepoznati da su trans*, što povećava rizik od nasilja i diskriminacije (Jauk, 2013). Po pitanju socioekonomskog statusa, obitelji s niskim SES-om nerijetko imaju ograničen pristup potpori vezano uz rodna pitanja (Johnson i sur., 2014) te mogu živjeti u okruženjima (naseljima) koja su izrazito netolerantna prema trans* osobama. U takvim prostorima su izloženi većem riziku teškog nasilja (Jauk, 2013), gubitka posla (Grant i sur., 2011) i beskućništva (Pyne, 2011), što dodatno otežava već teško stanje obitelji.

Uzimajući u obzir sve ove izazove, ne iznenađuje da prema mjeri zadovoljstva životom trans* osobe prijavljuju znatno nižu razinu u odnosu na opću populaciju (Calderon-Cifuentes, 2021). Istraživanja s LGBT osobama dosljedno pokazuju da su one pod

⁴ Cisnormativnost se može odrediti kao perpetuiranje sustava vjerovanja da postoje dva oprečna roda koji se određuju na temelju spolnih karakteristika pojedinca te da se na osnovi roda određuje nečija uloga u različitim sferama društva (Bauer i sur., 2009, prema McGuire i sur., 2016).

povećanim rizikom razvoja smetnji mentalnog zdravlja (Cochran 2001, Gilman i sur., 2001, Herrell i sur., 1999, Sandfort i sur., 2001, sve prema Meyer, 2003; Testa i sur., 2012, 2017). Meyer (2003) je tu visoku stopu smetnji mentalnog zdravlja objasnio kao reakciju na stres produciran životom u sredinama koje su hostile prema LGB osobama. Konkretno, Meyerov *model manjinskog stresa* uzima u obzir kombinaciju triju procesa: 1) vanjske stresore kao što su izloženost nasilju ili diskriminaciji; 2) unutarnje stresore kao što su strah od nasilja i diskriminacije te ulaganje mentalne i fizičke energije u izbjegavanje tih negativnih iskustava te 3) internalizacija negativnih stavova i predrasuda o vlastitom identitetu. Prema Hendricks i Testa (2012) te Testa i sur. (2015), taj model je primjenjiv i za trans* osobe te dodaju da je uz navedene stresore neafirmacija, u smislu da okolina ne afirmira rodni identitet trans* osobe, dodatan stresor za ovu populaciju. Ovi procesi nisu ograničeni samo na nositelje stigmatiziranog obilježja već djeluju i na članove obitelji koji sami nemaju to obilježje (Quinn i Chaudoir, 2009).

Meyerov model manjinskog stresa također uzima u obzir da osobe mogu razvijati individualne i socijalne zaštitne faktore. Individualni podrazumijeva ponos vlastitim identitetom, a socijalni podrazumijeva bivanje dijelom kulturne i/ili obiteljske zajednice koja ih podržava. Navedeno pomaže razvoju otpornosti i time zaštitno djeluje na mentalno zdravlje osobe (Tan i sur., 2020). Međutim, ključno je promatrati intersekcionalnost identitetskih obilježja koja različite osobe stavlja u različite pozicije dostupnosti podrške nužne za razvoj otpornosti (Valentine i Shipherd, 2018). Prema tome, ostvarivanje sreće nije isključivo individualna odgovornost, pa tako ni individualna krivnja ako ti napori ne uspiju. U slučajevima kada se trans* osobe okrivljava za njihove vlastite nevolje i nesreću, izostaje povezivanje s činjenicom da binarno definiranje roda i seksualnosti perpetuira postojeće rodne stereotipe i uloge, time smještajući ljude u različite pozicije opresije (Rubin, 2007). To podrazumijeva da strah od posljedica, kao i izravnu diskriminaciju i nasilje, mogu doživjeti svi koji na neki način transgresiraju norme (Herek, 1989, Herek i sur., 2000, sve prema Kidd i Witten, 2008), na primjer: žene u STEM područjima, gej par koji odgaja dijete, sportašice muževne građe, muškarci koji su preživjeli obiteljsko nasilje itd. Prema tome, pitanje rješavanja opresije nad trans* osobama nije produktivno promatrati kao izolirane napore, već kao dio pitanja rodne ravnopravnosti i društvene pravde u cjelini koja je moguća samo destabilizacijom rodne binarnosti (Beauchamp i D'Harlingue, 2012). Teško emocionalno stanje različitih osoba

nam govori o slojevitosti opresivnih uvjeta i time usmjerava na traženje mogućnosti promjene uvjeta na način koji bi obuhvatio teškoće različitih glasova, a ne samo glasne skupine (Ahmed, 2010, Brushwood Rose, 2019, sve prema Zembylas, 2020).

U cjelini, model manjinskog stresa je pedagoški produktivan jer podrazumijeva odmicanje od gledanja na trans* osobe kao krivaca za svoj nepovoljan položaj i fokus premješta na slojevitost strukturalnih problema koji dovode do njihove marginalizacije, čime se otvara prostor za nadilaženje istih (Bartulović i Kušević, 2014). Sva opisana teorija je relevantna i primjenjiva za trans* obitelji⁵ te u daljnjem tekstu slijedi pregled nalaza stranih istraživanja koja pobliže opisuju iskustva trans* obitelji.

⁵ U hrvatskom jeziku ne postoji sveobuhvatan i kratak termin koji bi se odnosio na obitelji s trans* roditeljem (OTR), a ograničenje ovog pojma je što se fokusira na rodni identitet samo jednog od članova te ostavlja dojam kao da ostali ili ne postoje ili da je prisutnost trans* člana glavna odrednica te obitelji i razlog zašto su pod povećalom. Pojam *trans* families* (doslovni prijevod na hrvatski: trans* obitelji) koji se u engleskom koristi da bi opisao OTR, nepovoljan je iz istih razloga kao i OTR, a uz to je nejasno tko je taj trans* član. Međutim, u ovom radu će se najčešće koristiti pojam trans* obitelji zato što, za razliku od OTR, ne precizira broj trans* roditelja u obiteljima, tako da uključuje sve obitelji koje imaju barem jednog, a potencijalno i više, roditeljskih figura koje su trans*. OTR će se koristiti kada je sigurno da se odnosi na obitelji s jednim takvim roditeljem.

2. Trans* obitelji

Teorija obiteljskih sustava je korisna za razumijevanje dinamike odnosa u trans* obiteljima nakon autanja roditelja. Ona opisuje kako članovi jedne obitelji djeluju jedni na druge, dakle svi članovi obitelji su međuovisni jedni o drugima te je obiteljska dinamika sukonstruirana širim društvenim kontekstom kojeg su dio (Cox i Paley, 2003). Konkretno, obitelj razvija pravila i vrijednosti koje određuju kako bi se svaki član trebao ponašati, što znači da obitelj kao sustav teži homeostazi te da promjena načina funkcioniranja nekog od članova može djelovati na sve ostale članove (Fingerman i Bermann, 2000). Robinson i Stone (2024) su iz te teorije izveli *trans family systems framework* kojom objašnjavanju da autanje djeluje na obiteljsku dinamiku jer su obitelji dio cisnormativnog konteksta koji oblikuje vrijednosti članova te načine na koje će se ponašati prema okolini. Taj proces autanja može biti stresan, uznemirujući i zbunjujući za partnere, djecu i ostale članove obitelji, što može biti obilježeno sukobima te privremenim ili trajnim narušavanjem odnosa (Haines i sur., 2014).⁶ Istovremeno, kao što teorija obiteljskih sustava podrazumijeva, odnose je moguće obnoviti i to često zahtijeva pregovaranje s članovima (Robinson i Stone, 2024).

U istraživanjima provedenima dominantno u anglofonskim područjima, procjenjuje se da su između 25% i 49% odraslih trans* osoba roditelji (Motmans i sur., 2014, Rosser i sur., 2007, Sales, 1995, sve prema Dierckx i sur., 2016; Stotzer i sur., 2014). Trans* obitelji na različite načine ostvaruju roditeljstvo i neovisno o putu ostvarivanja roditeljstva, cisnormativna utemeljenost društva proizvodi pretpostavke da će trans* roditelji loše utjecati na djecu jer se te roditelje smatra „mentalno oštećenima“ te da nisu dobar model ženstvenosti i muževnosti. Ti se argumenti koriste za ograničavanje puteva ostvarivanja roditeljstva trans* osobama te otežavanje održavanja odnosa nakon što roditelj obznani rodni identitet (Pfeffer i Jones, 2020). Nadalje, neki trans* roditelji, pogotovo oni u izrazito transfobičnim sredinama, internaliziraju ove predrasude o sebi (Faccio i sur., 2013). To znači da će odgoditi autanje djetetu i prezentirati se na rodno normativan način, neovisno o emocionalnoj boli koju osjećaju, i odgajati djecu na rodno stereotipan način

⁶ Tako jedno veliko američko istraživanje s trans* osobama ukazuje na to da nakon što su se roditelji autali obitelji, u 21% slučajeva je barem jedno dijete privremeno ili trajno prestalo razgovarati s njima (James i sur., 2016).

(Simpson, 2018). Kontroliranje rodne ekspresije djeteta može biti još jedan razlog narušavanja odnosa između roditelja i djeteta, što je opisano u istraživanjima s trans* djecom (Warner i sur., 2021). Kritika da trans* roditelji nisu dobar model rodne uloge polazi od ideje da postoje rodno specifične karakteristike u roditeljevanju očeva i majki (Biblarz i Savci, 2010), no ona nije empirijski potkrijepljena (Biblarz i Stacey, 2010; Silverstein i Auerbach, 1999). Naime, rodno specifična obilježja (npr. muškarci discipliniraju i žene su njegovateljice) su kulturno konstruirana i nisu konstantna u vremenu i prostoru. Ženama nisu urođene odlike da budu dobre roditeljice, nego se vještine razvijaju pripremom za ulogu i praksom. To znači da svi ljudi, neovisno o rodu, imaju potencijal kvalitetno roditeljevati (Lamb, 2012; Silverstein i Auerbach, 1999). Čest je argument da je problematično što se u obiteljima s LGBTQ+ roditeljima njeguje nekonformizam prema rodnim stereotipima. U trans* obiteljima djeca u dobi do 6 godina iskazuju značajno više rodno transgresivnog ponašanja u igri i roditelji osiguravaju više prostora djetetu da istražuje rodni identitet (npr. kupuju rodno neutralne igračke, omogućuju igru sa svim igračkama neovisno o spolu djeteta, potiču druženje s djecom različitih rodni identiteta i slično) nego što to čine cis roditelji (Riskind i Tornello, 2022). Uz to, sami trans* roditelji mogu modelirati rodno transgresivno ponašanje i ekspresiju (Averett, 2021). Ovaj pristup odgoju je slučaj i u mnogim egalitarno orijentiranim heteroseksualnim obiteljima te, neovisno o tome konformiraju li se stereotipima ili ne, nije presudan za zdravu prilagodbu djeteta (Stacey i Biblarz, 2001).

U nastavku, počevši od određenja kvalitete odnosa roditelja i obitelji, usmjeravamo se na ekološke faktore koji sukonstruiraju taj odnos. Nije moguće obuhvatiti sve te faktore, no fokus će biti na nekima koji se u literaturi navode kao važni: formalno-pravni okvir i sudska praksa, odnosi s javnošću te socijalna mreža. Razumijevanje slojevitosti mehanizma djelovanja tih faktora omogućuje odmak od predviđanja sudbina trans* obitelji na osnovi samo jednog obilježja roditelja. Istodobno bi nas odnosi tih faktora trebali čuvati od sljepoće na različitosti pozicija obitelji u pedagoškom radu s obiteljima.

2.1. Kvaliteta odnosa roditelja i djeteta

Rodni identitet roditelja je tek jedno obilježje obiteljske strukture, a u posljednjih nekoliko desetljeća su znanstvenici razvili konsenzus da obiteljska struktura sama po sebi ne djeluje na kvalitetu roditeljevanja i time dobrobit djeteta (Biblarz i Stacey, 2010; Bush

i Peterson, 2013; Farr, 2017; Hoghughi, 2004; Imrie i Golombok, 2020; Lamb, 2012; Silverstein i Auerbach, 1999). Kvaliteta roditeljevanja te odnos roditelja i djeteta su ključni za dobrobit djeteta, dakle ukoliko je roditeljevanje responzivno i ispunjeno toplinom, to pridonosi kvaliteti odnosa roditelja i djeteta (Maccoby i Martin, 1983, prema Russell, 1997) te izgradnji otpornosti koja omogućava da se dijete dobro razvija usprkos izloženosti teškim životnim okolnostima (Alvord i Grados, 2005, Brooks, 2006, Masten, 2007, 2011, Masten i sur., 1991, Masten i Coatsworth, 1998, Rak i Patterson, 1996, Werner, 1986, sve prema Zolkoski i Bullock, 2012). Neki od unutarobiteljskih faktora koji se u literaturi navode relevantnima su: odnos među roditeljima (Belsky, 1984; Lamb, 2012; Taraban i Shaw, 2018), mentalno zdravlje roditelja (Belsky, 1984; Hoghughi, 2004; Taraban i Shaw, 2018) te socioekonomski status (Belsky, 1984; Imrie i Golombok, 2020; Lamb, 2012). Te je faktore, kao i cjelokupnu obiteljsku dinamiku, nužno razmotriti u suodnosu s različitim obiteljskim te vanjskim faktorima.

Primjerice, argument da su trans* roditelji inherentno narušenog mentalnog zdravlja, zbog čega se opravdava briga za dobrobit djeteta u toj obiteljskoj strukturi, treba povezati s društvenom stigmom koja se projicira na trans* obitelji i time djeluje na njihovo funkcioniranje (Veldorale-Griffin i Darling, 2016). Drugim riječima, sukladno Meyerovu modelu manjinskog stresa, zbog stigme se ovim obiteljima može otežati dostupnost resursima, narušiti mentalno zdravlje roditelja te povećati obiteljski stres, pa tako i djelovati i na roditeljevanje. S druge strane, ove obitelji razvijaju strategije funkcioniranja u tim hostilnim uvjetima, tako da su kvaliteta obiteljskih odnosa i dobrobit članova zadovoljavajuće (Pyne i sur., 2015). Neki od procesa koji ublažavaju negativna djelovanja stigme u obiteljima koje imaju marginalizirano obilježje su da roditelji nastoje razviti osjećaj ponosa vezan za obilježja obitelji te da pripremaju dijete da reagira na stigmatu kada ju doživi (Bart i sur., 2012, prema Masten i Palmer, 2019). Tako Platero (2019) opisuje da trans* roditelji djecu uče vokabular kojim mogu opisati obiteljsku strukturu u različitim situacijama, prepoznati hostile okoline te otkrivati i konstruirati podržavajuća okruženja. Važno je istraživati procese koji omogućuju djeci u ovim obiteljima življenje s društveno projiciranom stigmom, no pronalaženje tih snaga se ne smije koristiti kao opravdanje za prekid napora usmjerenih na destigmatizaciju obitelji.

Na unutarobiteljskoj razini, stručnjaci navode nekoliko zaštitnih faktora za dobrobit djeteta u obiteljima u kojima se roditelj autao nakon ostvarivanja roditeljstva:

kontinuirani i kooperativni odnos partnera, blizak emocionalan odnos djeteta s trans* i cis roditeljem, te da šira obitelj podržava trans* roditelja, što se pokazuje posebno važnim za mentalno zdravlje oba roditelja i kvalitetu roditeljevanja (White i Ettner, 2004). S druge strane, starija djetetova dob (Israel, 2005; White i Ettner, 2007), konflikt među partnerima (Hafford-Letchfield i sur., 2019) i djetetova iskustva sa stigmom (Downing, 2013) su opisani kao faktori koji nepovoljno djeluju na odnos s roditeljem i dobrobit djeteta. Jedan faktor koji se, ovisno o situaciji, može pozitivno ili negativno odraziti na odnos jest da se dijete zalaže za roditelja u javnosti te mu biva emocionalnom podrškom u teškim trenucima. Nalazi istraživanja iz perspektive trans* roditelja Hines (2006) upućuju da takva podrška poboljšava mentalno zdravlje roditelja te njegovu sposobnost roditeljevanja, što pozitivno djeluje na odnos. S druge strane, Veldorale-Griffin (2014) opisuje da iz perspektive djeteta ova podrška može biti veliko opterećenje i faktor koji narušava odnos s roditeljem.

Obiteljski faktor koji ne mora biti povezan s autanjem, no može pridonijeti ili otežati djetetovu prilagodbu nakon autanja i djetetov razvoj općenito, jest socioekonomski status roditelja. Njegovo djelovanje se u literaturi objašnjava dvama procesima. Prvi je *model ulaganja* (engl. *investment model*) kojim Becker (1981, prema Yeung i sur., 2002) objašnjava da financije omogućuju obiteljima pristup materijalnim i nematerijalnim resursima kojim podupiru razvoj djeteta. Resursi uključuju sve, od hrane i higijenskih potreština do pristupa kvalitetnoj zdravstvenoj zaštiti, obrazovanju i aktivnostima koje ga obogaćuju (npr. organizirane izvanškolske aktivnosti), života u sigurnom naselju i slično. Po tom određenju, djeca iz obitelji nižeg socioekonomskog statusa imaju ograničen pristup ovim resursima (Gershoff i sur., 2007, prema Yoshikawa i sur., 2012). Drugi je *model obiteljskog stresa* (engl. *family stress model*) kojim Conger i Conger (2002, prema Bush i Peterson, 2013) pojašnjavaju da ekonomska nestabilnost povećava stres i ugrožava mentalno zdravlje roditelja, što povećava učestalost konflikta među roditeljima te korištenje averzivnih odgojnih postupaka, kao što je kažnjavanje. Stres koji osjećaju ovi roditelji je dijelom moderiran nedostupnošću resursa, a dodatan stresor su radni uvjeti (Grzywacz i Marks, 2000, prema Čudina-Obradović i Obradović, 2000).

Ukratko, nepristupačnost resursa i roditeljski stres koji se javlja zbog nepovoljne ekonomske situacije se negativno odražavaju na mentalni, kognitivni i emocionalni razvoj djeteta (Aber i sur., 1997, Duncan i Brooks-Gunn, 1997, sve prema Yoshikawa i

sur., 2012). Navedeni faktori se dodatno kompliciraju za obitelji koje su, uz nizak socioekonomski status, nositelji marginaliziranih identitetskih obilježja. U kvantitativnom istraživanju provedenom s velikim uzorkom trans* osoba u Europskoj uniji, one imaju viši stupanj obrazovanja u odnosu na opću populaciju, no znatno veći udio nezaposlenosti i ispodprosječne prihode. Ti podaci se odnose i na trans* roditelje, što može biti objašnjeno diskriminacijom pri zaposlenju (Calderon-Cifuentes, 2021). Tako istraživanje Pyne i sur. (2015) ukazuje na to da je 34% trans* roditelja izgubilo posao ili ih poslodavci nisu htjeli zaposliti zbog toga što su trans*. Ta diskriminacija u zaposlenju je za neke trans* obitelji značila da je cis partner morao preuzeti odgovornost za obiteljska primanja, što uključuje i financiranje troškova ARI (Lenning i Buist, 2013). Otežanost pristupa ARI zbog visokih troškova donosi značajan stres trans* roditeljima u nepovoljnoj ekonomskoj situaciji, što ugrožava njihovu mentalnu dobrobit, a i kvalitetu roditeljavanja (Newfield i sur., 2006, prema Downing, 2013).

Kada se uzmu u obzir zaštitni i rizični faktori kojima su obitelji izložene, otvaraju se sljedeća pitanja – koji su nalazi istraživanja o kvaliteti odnosa trans* roditelja i djeteta nakon autanja? Što nam istraživanja govore o ishodima djece iz trans* obitelji?

U ranim fazama istraživanja kvalitete odnosa u trans* obiteljima nakon autanja je mjerenje tog konstrukta uglavnom bilo svedeno na pokoju česticu u anketom upitniku, u kojima su roditelji prijavili da su im odnosi s djecom uglavnom pozitivni (Stotzer i sur., 2014). Nedavna istraživanja jasnije operacionaliziraju i mjere kvalitetu odnosa u trans* obiteljima, pa su tako Imrie i sur. (2021) koristile odvojene ankete za roditelje i djecu iz iste obitelji. One ukazuju da djeca iz obitelji s najmanje jednim trans* roditeljem, kao i sami roditelji, smatraju da su im odnosi kvalitetni – podržavajući, puni ljubavi i pažnje. Nije bilo razlike u odgovorima roditelja i djeteta, kao ni u djetetovoj percepciji kvalitete odnosa s cis i trans* roditeljem. U finskom kontekstu su Aarnio i Rotkirch (2022) provele istraživanje o kvaliteti odnosa trans* roditelja i djeteta adolescentne dobi po istom principu i ono potvrđuje nalaze Imrie i sur. (2021).

Ograničenje ta dva istraživanja je mali broj ispitanika te se otvara pitanje jesu li rezultati reprezentativni. Naime, zbog velikog pritiska na rodne i seksualne manjine da se dokažu kao kvalitetni roditelji, moguće je da se na istraživanja javljaju sudionici koji su sigurni da će dati poželjne rezultate (Stacey i Biblarz, 2001) te da će sudjelovati obitelji koje

dobro funkcioniraju i doživljavaju manje stigme (Nachtigall i sur., 1997, prema Imrie i Golombok, 2020). To je moguće ograničenje istraživanja, iako je zanimljivo da u Aarnio i Rotkirch (2022) sudionici, neovisno o visokom rangiranju kvalitete odnosa, prijavljuju ponešto više konflikta u odnosu roditelja i djeteta naspram opće populacije, što ne podupire tezu o davanju poželjnih odgovora. Istraživanja su provedena u kontekstima koji su opisani kao inkluzivni za trans* obitelji, što kod ispitanika potencijalno umanjuje osjećaj pritiska. Imrie i sur. (2021) u svojoj studiji ukazuju na to da je, prema procjeni stručnjaka, mentalna dobrobit djece iz trans* obitelji čak i ponešto bolja u odnosu na opću populaciju, pa to može biti dodatan poticaj za kreiranje takvih inkluzivnih uvjeta i u drugim zemljama. Naravno, dinamika obiteljskih odnosa je kompleksan i promjenjiv proces koji je ključno detaljno istražiti, za što je kvalitativna metodologija, koja se koristi ovakvim inovativnim metodama, pogodnija (Lerner i sur., 2015, prema Imrie i sur., 2021).

Što se tiče istraživanja ishoda djece iz trans* obitelji, ona još od 1970-ih dosljedno ukazuju da ta djeca kognitivno, akademski, socio-emocionalno i psihološki napreduju jednako dobro kao i djeca u općoj populaciji (vidi, primjerice: Green, 1978, 1998, sve prema Pfeffer i Jones, 2020; White i Ettner, 2007). Navedeno je uočeno i u francuskom longitudinalnom istraživanju Chiland i sur. (2013) s parovima trans* očeva i cis majki koji su ostvarili roditeljstvo medicinski potpomognutom oplodnjom. Istraživači su u periodu od dvanaest godina pratili razvoj djece u tim obiteljima i zaključili da se ona kognitivno, socio-emocionalno i jezično razvijaju bez teškoća. Uz to su istaknuli i uspješnu prilagodbu djece u školskom okruženju i poželjne razine samopouzdanja. Postoji i nedavno francusko istraživanje Condat i sur. (2020) koje koristi kvazi-eksperimentalni nacrt kojim evaluiraju kognitivne i emocionalne ishode te mentalno zdravlje djece iz obitelji zasnovanih medicinski potpomognutom oplodnjom kod parova cis majki i trans* očeva. Rezultate su uspoređivali s dvije kontrolne skupine cis heteroseksualnih parova; jednom u kojoj je par ostvario roditeljstvo medicinski potpomognutom oplodnjom te drugom u kojoj su partneri začeli seksualnim činom. Sve tri grupe nisu se razlikovale po demografskim karakteristikama obitelji (za cjelovit opis metodologije, vidi: Mamou i sur., 2020). Rezultati ukazuju na to da među skupinama nisu postojale statistički značajne razlike u kognitivnim i emocionalnim ishodima djece, kao ni u njihovom mentalnom zdravlju. Nadalje, dio procjene radilo je 20 stručnjaka za dječje

zdravlje na temelju dječjih crteža njihovih obitelji. Stručnjacima prethodno nije bilo rečeno iz kojih obiteljskih struktura dolaze djeca, nego su iz karakteristika crteža procjenjivali mentalno zdravlje djece te na osnovi toga trebali prepoznati obiteljsku strukturu. Stručnjaci su bili neuspješni u prepoznavanju obiteljske strukture na temelju crteža, što znači da eventualne smetnje mentalnog zdravlja nisu mogli pripisati trans* obiteljima, niti su izostanak tih smetnji mogli povezati isključivo s cis-heteroseksualnim roditeljima. Ovaj rezultat zajedno s rezultatima anketnih upitnika o ishodima djece ukazuje da se u obiteljima u kojima je otac trans*, a majka cis, djeca dobro razvijaju.

Nalaze treba tumačiti s oprezom i ne generalizirati podatke na opću populaciju jer su u istraživanje bile uključene isključivo obitelji s roditeljima trans* muškarcem i cis ženom, no ne i obitelji s istospolnim partnerima ili drugačijih trans* identiteta, niti obitelji zasnovane posvojenjem ili seksualnim činom prije ARI, koje mogu doživjeti različite razine stigme i različite izazove u interakciji s okolinom. Nadalje, opet je relevantno pitanje jesu li uključeni sudionici sudjelovali zato što doživljavaju manje stigme, imaju mogućnosti dokazati se kao dobri roditelji i dati poželjne odgovore o funkcioniranju obitelji? Postoje naznake toga u ovom istraživanju Condat i sur. (2020), prvenstveno zato što se sudionici najčešće nisu autali poznanicima, a u nekim slučajevima ni samoj djeci. Kao što je ranije opisano, strategije *skrivanja* koje su zbog fizičkog izgleda lakše za trans* muškarce u odnosu na trans* žene (Lev, 2004, prema Downing, 2013) su povezane s manjim stupnjem viktimizacije, što mogu biti zaštitni faktori za obiteljsko funkcioniranje i time bolje ishode. Međutim, čak i da su uključeni sudionici bili u poziciji dati bolje rezultate koji nisu reprezentativni za cijelu populaciju, to i dalje ukazuje da obiteljska struktura sama po sebi nije presudna za ishode djeteta, nego da fokus treba biti na kvaliteti obiteljskih procesa, koji su sukonstruirani vanjskim faktorima.

2.2. Ekološki faktori koji sukonstruiraju odnos trans* roditelja i djeteta

Formalno-pravni okvir i sudska praksa opisani su u ovom dijelu rada jer izričito oblikuju intenzitet odnosa koji trans* roditelji mogu ostvariti s djecom, odnosno u nekim slučajevima prekidaju taj odnos ili onemogućuju ostvarivanje nekih prava za roditelja i dijete (npr. pravo na školovanje, zdravstvenu skrb i slično). Način na koji je odnos prepoznat se prelijeva na sve interakcije koje obitelj ima u društvu, ponajviše na one s institucijama, te na mogućnost obitelji da sakriva ili bude otvorena oko obiteljske

strukture, što će biti istraženo u potpoglavljima *Odnosi trans* obitelji i javnosti te Socijalna mreža*.

2.2.1. Formalno-pravni okviri i sudska praksa

U kontekstu obitelji se legislativni okviri promatraju kao dio odgovornosti države da uz roditelje podupire razvoj djece (Cavanagh i Cauffman, 2019). Uz zakone (npr. pravo na porodiljni/rodiljni dopust, porezne olakšice, pravo na ostvarivanje roditeljstva, djelovanje zavoda za socijalni rad i slično) (Thompson, 1995, prema Thompson i Baumrind, 2019), državna politika može i putem drugih medija podupirati obitelji (npr. povećanje broja formalnih i neformalnih odgojno-obrazovnih ustanova, povećanje kvalitete rada odgojno-obrazovnih ustanova te zavoda za socijalni rad, briga za sigurnost u mjestu življenja i slično) (Garbarino i sur., 2019). Ukratko, oni oblikuju obiteljski život trans* osoba, a isto tako imaju ulogu u oblikovanju kulturnih stavova o trans* osobama (von Doussa i sur., 2015). Analizom domaćih formalno-pravnih okvira te povezivanjem s postojećim empirijskim pokazateljima iz konteksta koji imaju slične zakone, iznijet ću pretpostavke o tome kako okviri sukonstruiraju odnos trans* roditelja i djeteta.

Prvi relevantni okviri se tiču zakonskog priznavanja rodnog identiteta (promjena oznake spola u dokumentima i promjena imena) te omogućavanja pristupa zdravstvenim uslugama nužnim za njegovu afirmaciju (npr. dijagnostika, kirurški zahvati, hormonalna terapija, specifična zdravstvena njega nakon neke operacije, praćenje tijekom terapije spolnim hormonima itd.). U Hrvatskoj, *Pravilnik o načinu prikupljanja medicinske dokumentacije te utvrđivanja uvjeta i pretpostavki za promjenu spola ili života u drugom rodnom identitetu* (2014) opisuje postupke koje osoba mora proći kako bi ostvarila pristup tim uslugama. Postupke provodi tim stručnjaka s *Liste stručnjaka koji imaju iskustvo rada s transseksualnim osobama* (2015) koji su odabrani jer bi trebali biti pouzdani izvor informacija i podrške trans* osobama i njihovim obiteljima (Coleman i sur., 2012). S tog popisa stručnjaka je vidljivo da 9 od 15 radi u javnom zdravstvu i svega jedan djeluje na području izvan Zagreba. Ovaj ograničen broj stručnjaka, njihova lokacija i mogući financijski izdaci stavlja korisnike usluga koji žive izvan Zagreba i okolice te one nižeg socioekonomskog statusa u otežan položaj. Dodatno ekonomsko opterećenje može biti i trošak potrebnih kirurških zahvata, koji nisu dostupni u Hrvatskoj, i hormona za koje nema eksplicitnih smjernica da ih treba pokriti HZZO, pa tako vrlo često nisu pokriveni

na taj način (Đaković i Novosel, 2020). Zbog ovih ograničenja, ne iznenađuje da proces obrade, prikupljanja potrebne dokumentacije i čekanje kirurških zahvata nerijetko traje godinama (Hodžić, 2020). Dodatna nepovoljna okolnost za rodno nebinarne osobe je to što im promjena oznake spola nije moguća, osim ako se ne žele konformirati muškoj ili ženskoj oznaci (Transgender Europe, 2020). Kao što je ranije opisano, teškoće u pristupu uslugama ARI su povezane s narušenim mentalnim zdravljem trans* roditelja što djeluje i na kvalitetu roditeljevanja (Newfield i sur., 2006, prema Downing, 2013).

Drugi relevantni okviri se tiču zakonskog uređenja obiteljskog života. Kako su trans* osobama koje su započele ARI značajno ograničeni načini ostvarivanja roditeljstva,⁷ ne bi bilo iznenađujuće da je u Hrvatskoj, kao što je slučaj u drugim državama koje su imale ili imaju slične zakonske okvire, najveći dio trans* roditelja ostvario roditeljstvo seksualnim činom prije ARI u kontekstu pravno gledane heteroseksualne zajednice (vidi: Carone i sur., 2021; Grant i sur., 2011; Pyne i sur., 2015). U Hrvatskoj te obitelji imaju problema sa zakonskim prepoznavanjem rodnog identiteta u dokumentima djeteta, jer se on zbog restriktivnog određenja presumpcije majčinstva i očinstva u *Obiteljskom zakonu* ne može promijeniti. Naime, članak 58.a tog zakona opisuje presumpciju majčinstva rečenicom „djetetova majka jest žena koja ga je rodila“ te člankom 61.a, stavkom 1 presumpciju bračnog očinstva rečenicom „djetetov otac smatra se majčin muž ako je dijete rođeno za vrijeme trajanja braka ili do tristo dana od prestanka braka.“ Određenje majčinstva eksplicira kriterij rađanja, dok očinstvo ne, a u trans* obiteljima u kojima su roditelji biološki povezani s djetetom te ju zasnovali prije autanja, svaki roditelj odgovara na jedan od kriterija. Nemogućnost promjene rodne uloge roditelja u dokumentima djeteta znači da osobe i institucije koje imaju pristup tom dokumentu mogu saznati da je roditelj trans*. Ovakav oblik slučajnog autanja drži članove trans* obitelji u neizvjesnosti oko toga kako će okolina reagirati, jer često iz iskustva znaju da može doći do hostilnih reakcija (Pyne, 2012).

Trans* roditelji koji su ostvarili roditeljstvo spolnim putem nakon promjene oznake spola u dokumentima su u još kompleksnijoj situaciji po pitanju priznavanja odnosa s djetetom.

⁷ Vidi: određenje braka u *Ustavu Republike Hrvatske* (2014) zatim regulaciju posvojenja u *Obiteljskom zakonu* (2015) te mogućnosti ostvarenja medicinski potpomognute oplodnje u *Zakonu o medicinski potpomognutoj oplodnji* (2012).

Referentni okvir može biti istraživanje u poljskom kontekstu Mizielínska (2022) koji ima istovjetne formalno-pravne okvire kao i Hrvatska te prikazuje do koje je mjere država spremna ugrožavati dobrobit djeteta i roditelja samo kako bi održala cis-heteronormativnu strukturu. Istraživanje se fokusiralo na perspektivu pravnice koja je radila s trans* ocem koji je promijenio ime i oznaku spola u dokumentima u mušku prije trudnoće. Do trudnoće je došlo posljedicom silovanja od strane nepoznatog cis muškarca, a nakon rođenja djetetu se nije mogao izdati rodni list i OIB jer je zakon zahtijevao da netko bude zapisan u kategoriju majke. Drugim riječima, dijete pravno nije moglo imati samo oca i nepoznatu majku, a bilo je moguće upisati majku (koja je zakonski definirana kao osoba koja je rodila) te oca kao nepoznatog. Kako se djetetu nije mogao izdati rodni list i OIB, bilo je neprepoznato od strane poljskih institucija, pa tako nije imalo pristup zdravstvenoj skrbi, upisu u vrtić i nije smjelo putovati ili iseliti se izvan države jer mu se nije mogla izdati putovnica. Istovremeno, otac nije imao pravo na roditeljski dopust, pravo na bolovanje u slučaju bolesti djeteta, dječje doplatke, ni bilo koje druge državne usluge namijenjene roditeljima. Sve zajedno je izazivalo visoku razinu stresa kod roditelja i dijete stavljalo u nepovoljnu poziciju. Nakon višegodišnjeg sudskog spora, nije se uspio pronaći način da ga se upiše kao oca djeteta. Jedina mogućnost koju je sud ponudio je pokretanje postupka kojim bi se ocu poništila promjena oznake spola u mušku, čime bi bio upisan kao majka djeteta. Ta opcija bi imala ozbiljne posljedice za oca, i ukoliko bi se nastavio prezentirati u muškom rodnom identitetu s dokumentima koji to ne odražavaju, bile bi sigurno neugodnosti i za dijete. Uzimajući to u obzir, otac je napravio tešku odluku da trajno prekine odnos s djetetom i posvojila ga je druga obitelj. Ovaj slučaj pokazuje i moć sudova u neprepoznavanju odnose u trans* obiteljima zasnovanim nakon što je trans* roditelj afirmirao rodni identitet.

Djelovanje sudova je također nužno promatrati u obiteljima osnovanim prije nego što se trans* roditelj autao. Naime, u ranim istraživanjima trans* obitelji se značajan broj roditelja autao obitelji nakon rođenja djeteta (Grant i sur., 2011; Pyne i sur., 2015; White i Ettner, 2007) i u velikom broju situacija, cis roditelj nije mogao prihvatiti trans* roditelja, što je rezultiralo rastavom (Green, 2006; Israel, 2005; White i Ettner, 2004). Iako danas u zapadnjačkom društvu ima naznaka da sve više cis i trans* roditelja ostaju zajedno nakon autanja (Kelley, 2021), važno je istaknuti da u slučaju rastave neki cis roditelji u sudskom postupku traže potpuno skrbništvo djeteta ili znatno ograničavanje

kontakta trans* roditelja i djece. Tako je u SAD-u 29% cis roditelja zabranilo trans* roditelju kontakt s djetetom, a 13% trans* roditelja su sudovi uskratili skrbništvo zato što ih je brinulo kako će rodni identitet roditelja djelovati na dijete (Grant i sur., 2011). U kanadskom kontekstu je 17.7% trans* roditelja prijavilo da im je sud uskratio ili ograničio skrbništvo na istoj osnovi (Pyne i sur., 2015), što je slično udjelu roditelja (17.1%) u brazilskom istraživanju (de Brito Silva i sur., 2023). Iako je prepoznato da je kontakt s oba roditelja nakon rastave u interesu djeteta dok god roditelji ne predstavljaju prijetnju fizičkoj ili emocionalnoj dobrobiti djeteta (Lamb, 2012), dijete nerijetko gubi kontakt s trans* roditeljem, odnosno s osobom s kojom je potencijalno ostvarilo vrlo prisan i kvalitetan odnos. Takva vrsta prekida je prepoznata kao faktor koji negativno djeluje na djetetovu prilagodbu i dobrobit dugoročno nakon rastave (Amato i Gilbreth, 1999).

Kao što je ranije opisano, trans* roditelji imaju statistički značajno niža primanja u odnosu na opću populaciju (Calderon-Cifuentes, 2021), no ta snižena primanja se ne prepoznaju kao produkt diskriminacije. Naprotiv, cis roditelji su snižena primanja uz brigu za to da će trans* roditelj negativno djelovati na djetetov razvoj koristili kao argumente za uskraćivanje ili ograničavanje skrbništva⁸ (Green, 2006; Haines i sur., 2014). Kada se taj stav poklapa sa stavom suca, oni mogu koristiti anti-trans* retoriku i praksu kako bi ograničili ili ukinuli skrbništvo trans* roditelja. Primjer argumenta suca je da je trans* roditelj autanjem izazvao veliku emocionalnu bol svojoj djeci, što znači da im ne smije biti dio života (Elfers i Soule, 2020). Iz te pretpostavke je vidljivo da suci ne vjeruju da se obiteljski odnosi mogu poboljšati te da ignoriraju koliko ekološki faktori djeluju na odnose u obitelji.⁹ Navedeno je dodatno potkrijepljeno činjenicom da neki suci odbijaju čuti glasove ljudi koji pozitivno svjedoče o roditeljskoj sposobnosti trans* partnera (Green, 2006).

⁸ Ovo pokazuje istraživanje Grant i sur. (2011) u SAD-u, u kojem je 29% trans* roditelja s primanjima manjim od 10.000 dolara godišnje ograničeno ili ukinuto skrbništvo, dok se 8% trans* roditelja dogodilo isto u slučajevima kada su imali godišnju plaću veću od 100.000 dolara.

⁹ Ovi nalazi su suženi jer reprezentiraju samo jednu obiteljsku strukturu (onu cis i trans* roditelja u kojoj se potonji autao cis partneru nakon ostvarivanja roditeljstva). Faktori koji mogu djelovati na obiteljsku dinamiku i načini na koji to čine razlikuju se za različite trans* obitelji. U slučaju odnosa trans* partnera, Zamantakis (2022) navodi da oni osjećaju višu razinu prihvaćenosti i autentičnosti, ravnopravnosti u odnosu te nemaju pritisak oko legitimiranja svojeg doživljaja rodnog identiteta. Moguće je da u slučaju rastave, sudske prakse ne bi stvorile hijerarhiju u roditeljskoj sposobnosti na temelju rodnog identiteta. S druge strane, očekivalo bi se da obitelji s više trans* roditelja doživljavaju višu razinu stigme, što upućuje na važnost istraživanja okolnosti u različitim obiteljskim prilikama.

2.2.2. *Odnos trans* obitelji i javnosti*

Ovo potpoglavlje se odnosi na interakcije trans* obitelji s osobama u okolini u kojoj žive – susjedima, osobama u javnim prostorima te ostalim osobama s kojima imaju interakcije *u prolazu*. Kako s ljudima u javnosti trans* obitelji ne planiraju ostvariti blizak odnos, a i teško je procijeniti kako bi reagirali ako znaju za trans* člana, u pravilu bi članovi sakrivali to obilježje (Condat i sur., 2020; Haines i sur., 2014). Ovo je za neke obitelji koje su osnovane nakon ARI trans* roditelja značilo da mogu prezentirati obiteljsku strukturu kao cis i heteroseksualnu, time uživajući u heteroseksualnoj privilegiji (Chiland i sur., 2013; Condat i sur., 2020).

Zanimljivo je s ovim nalazima povezati rezultate sustavnog pregleda Stotzer i sur. (2014), koji su pokazali da su se djeca rođena u pravno gledanom partnerstvu lezbijki nakon autanja trans* oca lako prilagodila. Ona su čak i pozdravila promjenu iz razloga što su im roditelji u javnosti bili prepoznati kao heteroseksualni, što je djeci olakšalo socijalne interakcije. Primjer podcrtava da heteroseksualna privilegija može djelovati na prihvaćanje djeteta, pogotovo kada se uzme u obzir da je većina trans* roditelja u istraživanjima osnovala obitelj prije ARI u pravno gledanoj heteroseksualnoj vezi, tako da su nakon autanja djeca bila u nepriviligiranoj poziciji jer je roditelj trans* te zato što je odnos među roditeljima sada istorodan. Te su obitelji, zbog straha kako će okolina reagirati na roditelja koji je vidljivo trans*, izbjegavale mjesta za koja procjenjuju da imaju hostilnu klimu u kojoj bi mogli stradati (Pyne, 2012), a djeca su izbjegavala biti s roditeljem u javnosti (Church i sur., 2014). Također, vidljivost je izazivala pritisak kod trans* roditelja da uvijek moraju biti savršeni kako bi se dokazali okolini (Costa i Shenkman, 2020, Sanches i sur., 2017, sve prema Zhang i sur., 2021). Nadalje, iako mnoga djeca u privatnoj sferi nisu mijenjala način oslovljavanja roditelja nakon autanja (Hines, 2006; Veldorale-Griffin, 2014), iznimka je bila kada mu se obraćaju u javnosti. Tada bi roditelji tražili da ih oslovljavaju roditeljskom oznakom¹⁰ koja je sukladna njihovom rodnom identitetu (npr. tata, mama, roditelj i slično). U drugim bi pak slučajevima roditelji i djeca dogovorili nadimak koji će koristiti za trans* roditelja, a

¹⁰ Roditeljska oznaka (engl. *parental designation*) se odnosi na način kojim okolina, najčešće članovi obitelji, oslovljava roditelja. To mogu biti nadimci, imena roditelja, rodno obilježene uloge (npr. mama ili tata) itd.

ponekad bi ga djeca predstavljala okolini i oslovljavala ulogom posve drugog člana obitelji (npr. umjesto mama kažu starija sestra ili baka, a umjesto tata kažu ujak ili poočim) (Hines, 2006; Pyne, 2012; White i Ettner, 2004). Ove prakse ukazuju na recipročnu brigu članova jednih o drugima.

S druge strane, istaknute su i pozitivne strane toga da se trans* roditelja vidi kao takvog u javnosti. Naime, članovi obitelji opisuju da ako su oni sami podrška tome roditelju, okolina će obično biti barem tolerantna, ako i ne podržavajuća prema obitelji (Clarke i Demetriou, 2016), čime se razvija kultura prihvaćanja izvan privatne sfere obitelji. Neki roditelji su osjećali snažnu želju biti vidljivi kako bi bili model drugim LGBT+ roditeljima i mladim ljudima te pokazali okolini da su dobri roditelji. Navode da su s iskustvom vidljivosti razvili osjećaj kada se sakrivati, a kada autati, istovremeno bivajući ponosnima na svoj rodni identitet i obiteljsku strukturu (Stokoe, 2024).

Iako u interakciji s javnošću u pravilu nije bilo puno benefita od autanja, u drugim sferama, kao što su odabrane obitelji te odgojno-obrazovne ustanove, su prepoznate pozitivne strane, tako da su obitelji bile spremnije biti otvorene oko strukture.

2.2.3. Socijalna mreža

Socijalnu mrežu čine osobe izvan kućanstva koje sudjeluju u emocionalnoj, materijalnoj i/ili informacijskoj podršci obitelji (Cochran i Brassard, 1979, prema Cochran i Niego, 2002). Osobe koje su dio socijalne mreže djeluju na djetetov razvoj indirektno – tako što pridonose oblikovanju stavova i vrijednosti roditelja, pa tako i njihovih odgojnih postupaka, te direktno – svojim postupcima prema djetetu (Cochran i Niego, 2002). Kvalitetna socijalna mreža povećava samopouzdanje i pozitivne emocije kod roditelja te tako umanjuje razinu stresa i opterećenje roditeljevanja, što je povezano s većom razinom dobrobiti roditelja i pozitivnim odgojnim postupcima (Nelson-Coffey i Stewart, 2019).

Ekonomska i emocionalna potpora roditeljima od strane proširene obitelji (npr. baka, djedova, braće, sestara itd.), kao i sudjelovanje u odgoju djeteta, ima pozitivne učinke za dobrobit roditelja i djetetov razvoj, pogotovo kada su obitelji u nepovoljnim okolnostima (Uhlenberg i Cheuk, 2010). Članovi proširene obitelji nerijetko ne prihvaćaju rodni identitet trans* osobe, čak i ako trans* osobe ulažu veliku količinu energije u

komunikaciju s proširenom obitelji (Reczek i Smith, 2021; Reczek i sur., 2022), stoga njihovi odnosi znaju biti dugoročno ili kratkoročno narušeni, čime se ograničavaju izvori podrške u odgoju djeteta u trans* obiteljima (Platero, 2019). Uz to, samo iskustvo odbacivanja od strane ostatka obitelji, distanciranje odnosa i neizvjesnost oko dugoročne kvalitete odnosa s članovima, povezana je s narušenim mentalnim zdravljem (Allen i sur., 2022) i time sa sniženom kvalitetom roditeljavanja (Hafford-Letchfield i sur., 2019). Istovremeno, autanje trans* osoba otvara potencijal za zbližavanje obitelji (McGuire i sur., 2016), a prihvaćanje trans* roditelja i podrška u svakodnevnim životnim situacijama, uključujući i brigu o djeci, iznimno je važna za njihovu dobrobit (Erich i sur., 2008, prema Pfeffer i Jones, 2020) te umanjivanje negativnih učinaka stigme (Israel, 2005). Također su opisani i slučajevi da je šira obitelj sudjelovala u rodno otvorenom odgoju djeteta kojeg bi se njegovalo u trans* obiteljima (Rahilly, 2023).

Nadalje, iako trans* obitelji neće nužno biti u kontaktu s proširenom obitelji, mogu razvijati bliske odnose s takozvanim *odabranim obiteljima* (engl. *families of choice*) koje uključuju prijatelje, susjede, kolege, osobe iz LGBT+ zajednice i romantične drugove čije poticajno uključivanje može doprinijeti kvaliteti obiteljskog života (Platero, 2019). Mnogim trans* roditeljima je i online zajednica bila važan izvor podrške, kao način povezivanja s iskustvima drugih trans* obitelji. Međutim, roditelji opisuju različite teškoće u pristupu ili povezivanju sa zajednicom kao što su velika udaljenost od njihova doma i financijski troškovi (Veldorale-Griffin, 2014).

3. Metodologija

3.1. Problem i cilj istraživanja

Obitelj je sfera koja značajno djeluje na djetetov razvoj, no odgojno-obrazovna ustanova je također ključna te je značajna u zajedničkom i usklađenom radu na podupiranju djetetova obrazovanja. Tako meta-analize koje uključuju istraživanja iz posljednjih nekoliko desetljeća dosljedno pokazuju da suradnja obitelji i škole ima pozitivne učinke na akademski, mentalni i socio-emocionalni razvoj učenika u svim fazama obrazovanja (Higgins i Katsipataki, 2015; Jeynes, 2007; Smith i sur., 2020). Suradnja doma i škole podrazumijeva podjelu odgovornosti za djetetovo obrazovanje, što ima učinak na sve aktere ustanove (Edwards i Alldred, 2000) i vidljivo je u prepoznatim benefitima kvalitetne suradnje - uspješniji učenici, poboljšanje metoda poučavanja i razvoj pozitivne školske klime (Becker i Epstein, 1982, Dombusch i Ritter, 1988, Epstein i Dauber, 1991, Krumm i sur. 1990, sve prema Epstein, 1992). S obzirom na prepoznatu važnost suradnje, odgojno-obrazovni djelatnici postaju odgovorni za njezinu kvalitetu (Epstein, 1992). Uloga pedagoga u suradnji s roditeljima podrazumijeva suradnju pedagoga i ostalih odgojno-obrazovnih djelatnika te obitelji s ciljem podupiranja djetetova razvoja u odgojno-obrazovnoj ustanovi. Pedagog zato treba razvijati stručna znanja o roditeljevanju, sposobnosti koje omogućuju poboljšanje suradnje s roditeljima i podupiranje sposobnosti ostalih odgojno-obrazovnih djelatnika za isto. To znači da se znanja o roditeljevanju u različitim obiteljskim kontekstima ne smiju ograničiti na srodne struke, već istraživanja moraju težiti traženju odgovora na pedagoški relevantna pitanja (Kušević, 2020). Međutim, dosad nisu sistematizirani nalazi o ulozi pedagoga u razvoju kvalitetne suradnje s trans* obiteljima te podupiranju trans* roditelja u poboljšanju kvalitete odnosa s djetetom nakon autanja.

Dosadašnja istraživanja s trans* obiteljima su se uglavnom fokusirala na: ishode djece koje odgajaju, potrebe tih obitelji, izazove s kojima se suočavaju, snage obitelji, puteve ostvarenja roditeljstva te veličinu populacije trans* osoba koje su roditelji. Ti su nalazi sumirani u dva sustavna pregleda - Stotzer i sur. (2014) i Hafford-Letchfield i sur. (2019). Ona su imala nekoliko ograničenja, pa tako Stotzer i sur. (2014) navode da su se zbog manjka relevantnih izvora koristili istraživanjima koja su se fokusirala na uzorke LGBT+ roditelja u kojima se nisu jasno razdvajale perspektive trans* roditelja u odnosu na cis roditelje. Uz to, imali su istraživanja iz 1970-ih i 1980-ih, kada su istraživanja s trans*

populacijom bila u začetku i nije bilo razrađenih standarda za provedbu istraživanja. Recentniji sustavni pregled, Hafford-Letchfield i sur. (2019), obuhvaća 26 istraživanja različitih metodologija u periodu od siječnja 1990. do travnja 2017. godine. U tom je periodu fokus bio najviše na obiteljima koje su oblikovane prije nego što se trans* roditelj autao, pri čemu su se znanstvenici usmjerili više na to kako proces roditeljske rodne afirmacije djeluje na dijete i manje na šire polje obiteljske dinamike. Roditelji i djeca u tim obiteljima su najčešće bili biološki povezani, zbog čega nisu zahvaćene situacije koje su nastupile nakon promjena formalno-pravnih okvira koji su trans* osobama omogućili različite načine osnivanja obitelji i nakon što afirmiraju rodni identitet, čak i nakon eventualnih kirurških zahvata i hormonalnih promjena (Pfeffer i Jones, 2020). Također, Hafford-Letchfield i sur. (2019) su istaknule da se procjena kvalitete odnosa najčešće radila iz perspektive trans* roditelja ili djeteta u odrasloj dobi te su bile retrospektivnog karaktera, što ograničava razumijevanje dinamike tih odnosa, a u međuvremenu su provedena istraživanja koja se bave ovim ograničenjima (vidi: Imrie i sur., 2021).

Kao što će biti vidljivo u ovom diplomskom radu, od svibnja 2017. se značajno povećao broj relevantnih istraživanja s trans* obiteljima, što ukazuje na pojačani interes za područjem u posljednjih nekoliko godina, kao i na ulaganje sve više napora da se perspektive trans* roditelja razdvoje od perspektiva obitelji s cis LGBTQ+ roditeljima. Nadalje, ova nova istraživanja - čije će reference zbog preglednosti kroz čitav rad biti redni brojevi uključenih radova dostupnih u Prilogu 2 – nadilaze neka od ranije spomenutih ograničenja. Tako su uključivala perspektivu maloljetne djece^{[7][21]}, različite obiteljske strukture – roditelje nebinarnih identiteta^{[2-3][11][18]}, obitelji oformljene nakon ARI partnera^{[2-5][15-17]} te više članova iste obitelji, odnosno triangulaciju izvora podataka^{[2-3][7][9][12][14][20-21]}. Zbog ovih nedavnih promjena, može se preciznije obuhvatiti dinamika obiteljskih procesa, kako stigma djeluje na obitelji i na koje načine one funkcioniraju u takvim uvjetima.

S druge strane, u domaćem kontekstu nemamo puno istraživanja koja obuhvaćaju neki aspekt odnosa u obiteljima s LGBT roditeljima. Ima nekoliko istraživanja s (vjerojatno) cis istospolnim roditeljima (Bartulović i Kušević, 2017, 2020; Maričić i sur., 2016), no koliko mi je poznato, nema niti jednog u kojem se može razlučiti perspektiva trans* roditelja ili njihove djece. Nalaze ovih istraživanja je problematično poopćavati za trans*

obitelji jer samo pridonosi miješanju rodnog i seksualnog identiteta, pri čemu se može iskriviti percepcija o trans* obiteljima, a izostavljanjem ove perspektive se mogu perpetuirati postojeći negativni stereotipi i predrasude o njima (Pfeffer i Jones, 2020). Istovremeno, provođenje primarnog istraživanja s populacijom koja je vrlo mala i marginalizirana za njih predstavlja rizik, još više ako bi se provodilo u sklopu diplomskog rada zbog toga što kao autor nemam istraživačkog iskustva.

Kako bi se sažele najnovije spoznaje o odnosima unutar trans* obitelji, adresiralo manjak znanstvenog pokrića ove teme u domaćem kontekstu te opisalo ulogu pedagoga u radu s trans* roditeljima, izbjegavajući rizik rada sa sudionicima, za metodu rada sam odabrao sustavni pregled kvalitativnih istraživanja.¹¹ Cilj ovog sustavnog pregleda je *opisati kontekstualnu determiniranost različitih dimenzija odnosa roditelja i djeteta u periodu nakon autanja trans* roditelja djetetu*. U ovom istraživanju se autanje roditelja odnosi na verbalno i neverbalno komuniciranje rodnog identiteta *maloljetnom djetetu koje može razumjeti proces*. Kako se istraživanje fokusira na period nakon autanja, ono uključuje članove obitelji ili stručnjake koji rade s obiteljima u kojima je: 1) roditelj afirmirao rodni identitet nakon rođenja/posvojenja djeteta te ga komunicirao djetetu koje je u razvojnoj fazi da ga može razumjeti; 2) roditelj afirmirao rodni identitet nakon rođenja/posvojenja djeteta, no ono zbog mlade dobi ne razumije proces te je autanje nastupilo u kasnijoj dobi; 3) roditelj afirmirao rodni identitet prije rođenja/posvojenja djeteta te ga komunicirao djetetu u kasnijoj fazi kada ono može razumjeti proces; te 4) roditelj afirmirao rodni identitet prije posvojenja te ga odmah po posvojenju komunicirao djetetu koje može razumjeti proces.

¹¹ Iako su i meta-analiza i sustavni pregled vrste sekundarnih metoda istraživanja koje sumiraju velike količine podataka, pri razmatranju odabira metode ovog istraživanja se meta-analiza pokazala neprikladnom za odgovaranje na istraživačka pitanja. Prije svega, povećani interes za istraživanja s trans* obiteljima u kojima su one odvojene od cis LGB obitelji je nedavna pojava, što znači da su istraživači sami dizajnirali i pilotirali instrumente, tako da se njihova pouzdanost još treba testirati (Marshall i sur., 2020). Nadalje, velika većina kvantitativnih istraživanja s trans* obiteljima nema uzorak veći od 150 ispitanika (vidi primjerice: Imrie i sur., 2021; Pyne i sur., 2015; Zhang i sur., 2021), pa se ne mogu smisleno provesti metode kontrole uzorka. Ova kontrola je ključna za raščlanjivanje faktora koji djeluju na fenomen istraživanja pa njezino neprovođenje može dovesti do pogrešnih tumačenja nalaza. Kako statistička analiza nije u mogućnosti na slojevit način obuhvatiti koji bi faktori mogli djelovati na rezultate, a kvalitativna metodologija jest (Light i Pillemer, 1984, prema Gough i Elbourne, 2002), sustavni pregled kvalitativnih istraživanja je primjerena metoda.

Iz cilja sustavnog pregleda proizlaze sljedeća istraživačka pitanja, koja kontekstualnu determiniranost različitih dimenzija odnosa roditelja i djeteta dodatno usmjeravaju prema ulozi odgojno-obrazovnih ustanova u sukonstruktiji tog odnosa:

1. Koje dimenzije odnosa trans* roditelja i djeteta istraživanja adresiraju kao relevantna za kvalitetu obiteljske dinamike u periodu nakon autanja trans* roditelja djetetu?
2. Kojim mehanizmima odgojno-obrazovne ustanove sukonstruiraju odnos između roditelja i djeteta nakon autanja trans* roditelja djetetu?
3. Koje preporuke istraživači daju odgojno-obrazovnim djelatnicima za podržavanje trans* roditelja u unapređenju odnosa s djetetom?

3.2. Metoda

Sustavni pregled je istraživačka metoda u kojoj se odgovori na istraživačka pitanja traže u već provedenim empirijskim istraživanjima, a za vodilju kroz proces odgovaranja na pitanja se definiraju kriteriji uključivanja i isključivanja literature. Iz toga se oblikuju rigidne strategije pretraživanja baza podataka kako bi se došlo do sve literature relevantne za istraživačko pitanje (Xiao i Watson, 2019). Pažljivim oblikovanjem protokola sustavnog pregleda i njegovom provedbom se omogućuje objedinjenje mnogih znanstvenih nalaza, čime se povećava valjanost postojećeg znanja o temi istraživanja (Higgins i Green, 2011, prema Gupta i sur., 2018).

Period pretraživanja se nastavlja na onaj obuhvaćen u posljednjem sustavnom pregledu o trans* obiteljima, Hafford-Letchfield i sur. (2019), tako da je postavljen od 1. svibnja 2017. do 1. svibnja 2024. On je odabran i zbog velikog broja provedenih istraživanja s trans* obiteljima različitih obiteljskih struktura, odvajanjem njihove perspektive u odnosu na cis LGB obitelji, čime se mogu razaznati specifičnosti dinamike trans* obitelji, te relevantnosti tih nalaza za današnjicu (šire mogućnosti ostvarivanja roditeljstva, legislativne promjene po pitanju građanskih prava trans* osoba, roditeljevanje u digitalnom dobu i tako dalje). Neovisno o tome što postoje preporuke za uključivanje radova koji nisu prošli postupak recenzije (Lefebvre i sur., 2008), ograničio sam se na ona koja su prošla taj postupak zbog njihove pretpostavljene više kvalitete, osigurane anonimnim i dvostrukim recenzentskim postupkom, i umanjene mogućnosti analize više istraživanja koja su proizašla iz istih podataka (La Paro i Pianta, 2000, prema Suri, 2020).

Engleski jezik je odabran jer je jedini rašireni svjetski jezik kojim se mogu aktivno služiti te je većina relevantne literature pisana na njemu. Nisam uključivao baze podataka koje uključuju literaturu na hrvatskom i bugarskom, jezicima kojima se također aktivno služim, jer brzom pretragom nisam pronašao niti jedno relevantno istraživanje. U Tablici 1 donosim detaljno prikazane kriterije uključivanja i isključivanja istraživanja.

U pretraživanju literature sam se u prvoj fazi usmjerio na baze podataka Web of Science (WOS) i ProQuest Social Science Premium Collection (ProQuest). WOS sam odabrano zato što pretražuje više baza podataka iz različitih znanstvenih područja, ima široku opciju naprednog pretraživanja te ima visok udio pronalaska jedinstvenih izvora koje druge baze nemaju (Bramer i sur., 2017). ProQuest sam odabrao jer se tematski fokusira na društvena istraživanja te pretraživanjem pokriva druge baze društvenih znanosti (npr. ERIC) koje su mi dostupne i preporučene kao studentu Filozofskog fakulteta¹² (Knjižnica Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2024). U bazama sam postavio pretraživanje članaka u periodu od 1. svibnja 2017. do 1. svibnja 2024. na engleskom jeziku koji su prošli postupak recenzije.

U WOS-u sam u 100-ak navrata isprobavao različite načine pretraživanja te sam u pretraživanju obje baze podataka koristio onaj koji je imao najbolji omjer potencijalno relevantnih članaka naspram ukupnog broja rezultata, kao i najmanji rizik da izostavim korisne izvore. Tako sam naslove i sažetke istraživanja pretražio sa sljedećom naredbom: „transsexual OR transgender OR non-binary OR Two-spirit OR agender OR genderqueer OR “trans” NEAR parent* AND parent* OR child* AND qualitative OR interview* OR findings“. U ProQuestu je pretraga bila ograničena na izvore koji su prošli postupak recenzije, što je jedan od kriterija za uključivanje, no isto ograničenje nije korišteno u WOS-u jer nije bilo te opcije. Po pitanju upotrijebljenih termina, koristio sam širok raspon izraza za trans* osobu jer se terminologija mijenjala u posljednjih nekoliko desetljeća te

¹² Druge tematski potencijalno relevantne baze koje su mi dostupne, no nisam uključio, su PubMed i JSTOR. PubMed zato što korištenjem strategije pretraživanja koja je opisana u nastavku rada nisam naišao ni na jedan izvor koji se nije pojavio u ProQuestu ili WOS-u, a izostavio je velik broj izvora koji su se pojavili u njima. JSTOR nisam koristio zbog suženih mogućnosti naprednog pretraživanja u odnosu na odabrane baze, tako da nisam mogao uskladiti pretragu s njima. Uz to, JSTOR je ograničavao mogućnost sužavanja pretrage i time izbacivao prevelik broj rezultata (100.000 i više), a značajna većina nije bila relevantna. Iako sam koristio „samo“ dvije baze podataka, koristio sam se drugim metodama pretraživanja kako bih osigurao detekciju ciljanih radova.

Tablica 1*Kriteriji uključivanja i isključivanja istraživanja*

Kriterij uključivanja	Kriterij isključivanja
*Empirijsko istraživanje	*Neempirijsko, sekundarno istraživanje
*Istraživanje je prošlo postupak recenzije	*Istraživanje nije prošlo postupak recenzije
*Objavljeno između 1. svibnja 2017. i 1. svibnja 2024.	*Objavljeno prije 1. svibnja 2017.
*Napisano na engleskom jeziku (sažetak može biti napisan na drugom jeziku)	*U cijelosti pisano na jeziku koji nije engleski
Fenomen istraživanja je usmjeren na jednu ili više sljedećih tema: dimenzije odnosa roditelja-dijete u trans obiteljima, odnos trans* obitelji i odgojno-obrazovnih ustanova, smjernice za stručnjake koji rade s trans* obiteljima i primjenjive su za pedagoge zaposlene u školi ili ustanovi ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja	*Želje i opcije ostvarivanja roditeljstva te medicinski i pravni postupci rodne afirmacije, vanjski faktori (osim odgojno-obrazovnih ustanova) koji sukonstruiraju odnos trans* djeteta i roditelja, istraživanja čiji je fokus isključivo na odnosu partnera, istraživanja ishoda djeteta, analiza medijske reprezentacije trans* obitelji
Ciljana populacija podrazumijeva sve koji mogu odgovoriti na fenomen koji se istražuje, uključuje: trans roditelje koji su se autali djeci prije nego što su navršila 18 godina, članove njihove obitelji (partnere, djecu i druge članove obitelji koji imaju skrbničku ulogu) te stručnjake za rad s trans* osobama i njihovim obiteljima	*Obitelji u kojima trans* osobe još nisu roditelji (npr. trudni su ili u postupku posvojenja), obitelji u kojima su trans* roditelji djeci otkrili svoj rodni identitet nakon što su napunila 18 godina ili ga uopće nisu otkrili, stručnjaci koji rade s obiteljima bez djece ili s obiteljima u kojima su djeca bila odrasla u trenutku autanja roditelja
*Perspektiva sljedećih znanosti, procijenjeno temeljem prijave znanosti u članku ili autorskih afilijacija: pedagogije, sociologije, psihologije, obrazovnih znanosti, medicinskih znanosti, socijalnog rada, antropologije i <i>family science</i>	*Perspektiva ostalih znanosti
Istraživanje kvalitativne metodologije u kojemu se može razlučiti perspektiva barem jednog sudionika ciljane skupine, npr. sudionici su LGBT roditelji od kojih je dio trans, mora biti poznato koji se rezultati odnose na trans*	*Kvantitativna ili mješovita metodologija, kvalitativna istraživanja u kojima se ne može razlučiti perspektiva barem jednog sudionika ciljane skupine, odnosno nema podataka da je sudionik dio ciljane skupine

ne postoji konsenzus zajednice o tome koja je najprihvatljivija (Nagoshi i Bsrzuzy, 2010), a uz to je moguće da su se istraživači fokusirali na jednu od podskupina. Termini *trans** i *trans* se nisu koristili samostalno jer se pojavljivao velik broj nerelevantnih izvora, pogotovo iz područja prirodnih znanosti, no kako bi se detektirali radovi koji koriste termin *trans*, isti se koristio u kombinaciji s *parent** („trans“ NEAR parent*). U strategiji pretraživanja koja nastoji otkriti kvalitativna istraživanja se preporuča korištenje kombinacije „qualitative OR interview* OR findings“ (Booth, 2016) te je iz tog razloga ona i uključena. Kako se metodologija istraživanja povremeno ne navodi u sažetku i naslovu, izrazom „qualitative OR interview* OR findings“ se pretraživalo u cijelom tekstu, čime se izbjeglo izostavljanje potencijalno relevantnih istraživanja.

Kako je za iscrpno pronalaženje relevantne literature važno koristiti različite metode, na osnovi preporuka različitih istraživača, pretraživao sam Google Znalac (Lefebvre i sur., 2008), koji može detektirati najnovija istraživanja koja još nisu u velikim bazama podataka (Vučković Juroš, 2017). Pregledavao sam i naslove radova u popisu literature korištene u preglednim radovima s fokusom na *trans** obitelji, zatim sam pročitao sažetke radova koji mi se čine relevantnima i po potrebi ih uključio u daljnji proces selekcije (Greenhalgh, 1997). Također sam potencijalno relevantne rezultate tražio u časopisima (Booth, 2016) društvenih znanosti koji su prema SCIMAGO-u u Q1 kategoriji¹³ tako što sam upisivao ranije navedene ključne termine u tražilicu tih časopisa. Nakon što sam oblikovao bazu izvora koje sam čitao kako bih provjerio odgovaraju li kriterijima za uključivanje, pregledao sam popis referenci za članke koji bi mogli biti uključeni te pregledao izvore koji citiraju istraživanja koja su ušla u ovaj sustavni pregled (Newman i Gough, 2020). Ovaj proces sam završio 25. svibnja 2024.

¹³ Riječ je o sljedećim časopisima: Culture, Health & Sex, Frontiers in Psychology, Gender & Society, International Journal of Transgender Health (ranije pod nazivom International Journal of Transgenderism), LGBTQ+ Family: An Interdisciplinary Journal (ranije pod nazivom Journal of GLBT Family Studies), Journal of Homosexuality, Journal of Marriage and Family, Journal of Sex Research, Psychology of Sexual Orientation and Gender Diversity, Sex Roles i Transgender Health. Osam časopisa sam odabrao tako što sam kroz 100-ak istraživanja s *trans** osobama u obiteljskom kontekstu pregledao u kojim se časopisima najčešće objavljuju i zatim utvrdio da je dotični časopis u SCIMAGO-u rangiran u Q1 kategoriji. Preostala tri časopisa sam odabrao zato što su među najcitiranijima u području društvenih znanosti i brza pretraga je ukazala na nekoliko rezultata koji su potencijalno relevantni za ovaj sustavni pregled.

Kao student nemam besplatan pristup svim građama unutar odabranih baza podataka, povremeno su mi dostupni samo naslov, ključne riječi i sažetak istraživanja. Iako obje odabrane baze nude opciju ograničavanja pretrage na čestice literature kojima imam pristup, tu restrikciju nisam koristio jer je mogla isključiti relevantna istraživanja kojima bih mogao besplatno pristupiti u drugoj bazi (npr. Research Gate ili JSTOR). S obzirom na to da je najveći dio rezultata izbačen u fazi čitanja naslova i sažetaka, kojima imam pristup, ostao je manji broj čestica literature koje sam čitao u cijelosti. U slučajevima kada nisam imao pristup cijelom tekstu potencijalno relevantne građe u bazi u kojoj sam je pronašao, prvo sam provjerio je li mi dostupan u drugim bazama. Ukoliko ni tamo nisam imao pristup, pitao sam autore istraživanja da mi pošalju članak što su autori odobrili u četiri slučaja^{[6][12][16-17]}, a u jednom slučaju nisu (vidi Prilog 1).

Nakon što sam u bazama podataka proveo pretragu po ključnim riječima, popis pronađenih referenci sam spremio te pohranio u Mendeley zajedno s referencama koje sam pronašao pretraživanjem Google Znalca, odabranih časopisa te popisa referenci iz preglednih radova koji se bave trans* roditeljima. Slijedio sam preporučene korake PRISMA grupe Page i sur. (2021) u procesu probiranja literature, što je značilo uklanjanje duplikata istraživanja koja se pojavljuju u više baza podataka, a zatim sam prolazio naslove i sažetke da utvrdim postoji li šansa da odgovaraju postavljenim kriterijima. U ovoj fazi, ako je postajala najmanja šansa da je istraživanje relevantno, ostavio sam ga i za iduću fazu pregledavanja. Daljnja faza je podrazumijevala čitanje cjelovitih tekstova istraživanja te pažljivu procjenu odgovaraju li na sve kriterije za uključivanje. Dovoljno je da ne odgovaraju na jedan od kriterija kako bi ih isključio iz korpusa.

Proces procjene kvalitete istraživanja nisam provodio jer sam uključivao istraživanja koja su prošla postupak anonimne, dvostruke recenzije, tako da se očekuje da su dovoljno kvalitetna za objavu u tom području (Dowers i sur., 2020). Dodatno, u različitim istraživanjima s trans* obiteljima koristi se različita metodologija, što otežava korištenje jedinstvenog protokola za procjenu kvalitete (Booth, 2016).

U procesu analize i sinteze istraživanja sam prvo iz svakog istraživanja izdvojio: ciljeve istraživanja/istraživačka pitanja, korištene metode prikupljanja podataka, karakteristike sudionika (demografske karakteristike sudionika i veličinu), te metode analize i mjesto provedbe istraživanja jer daju važan okvir pri analizi i sintezi podataka u sustavnom

pregledu. Također sam izdvojio pozicionalnost istraživača te jesu li uključivali trans* osobe u osmišljavanje i/ili provedbu istraživanja. Naime, riječ o mehanizmima koji su u kvalitativnim istraživanjima s marginaliziranim društvenim skupinama važni za umanjivanje rizika pogrešne interpretacije podataka (Vincent, 2018, prema Dowers i sur., 2019). Kao što Butler i sur. (2016) sugeriraju, navedene elemente sam transparentno i pregledno tabelarno prikazao kako bi i čitatelji mogli procjenjivati primjenjivost nalaza u njihovom okruženju te pouzdanost moje interpretacije (vidi Prilog 2).¹⁴ Uz njih sam izdvojio i ograničenja istraživanja te preporuke za daljnja istraživanja, jer su to elementi za koje PRISMA grupa nalaže da budu dio izvješća (Page i sur., 2021).

Nakon što sam izdvojio navedene sadržaje, poglavlja *Rezultati* iz svakog pojedinog istraživanja sam objedinio te analizirao metodom induktivne kvalitativne analize sadržaja. Riječ je o metodi analize koja se preporuča za opisivanje postojećeg znanja i njegovo proširivanje kod tema koje nisu jako istražene (Hsieh i Shannon, 2005) ili je znanje o njima fragmentirano (Elo i Kyngäs, 2008), tako da je primjenjiva za ovaj sustavni pregled. Koristio sam softver Taguette, koji je pripomogao u procesu analize.

Postupak analize u sustavnom pregledu sam započeo čitanjem rezultata svih istraživanja. Cjelovite rezultate pročitao sam nekoliko puta kako bih se dobro upoznao s podacima (Vears i Gillam, 2022), a toj fazi sam i pažljivo izdvajao sudionike te interpretacije autora istraživanja koje se odnose na ciljanu skupinu (sudionici koji govore o odnosima unutar trans* obitelji u kojima se roditelj autao djetetu prije nego što je napunilo 18 godina). Nakon toga sam započeo kodiranje, koje je podrazumijevalo opetovano čitanje cijelog teksta, vođenje bilješki na marginama teksta koje su predstavljale opise i početne interpretacije relevantne za odgovaranje na istraživačka pitanja i sortiranje sadržaja u kodove (Elo i Kyngäs, 2008), pritom označavajući na koje istraživačko pitanje odgovara pojedini kod. Kodovi u ovoj fazi su bili veći ekstrakti jer obuhvaćanje veće količine teksta čuva inicijalno značenje već kontekstualiziranih nalaza istraživanja (Finfgeld-Connett, 2014). Dijelove teksta koji nisu bili označeni niti jednim kodom sam ponovno pročitao kako bih provjerio sadrže li važne podatke koji bi pomogli odgovoriti na istraživačko pitanje, a ukoliko ih je bilo, uključio sam ih u neki od poznatih kodova ili u kod *nejasno*

¹⁴ U tablici sam koristio iste termine za opis trans* obitelji koje su upotrebljavali autori istraživanja, zbog čega su tamo prisutni različiti termini za trans* roditelje, npr. trans*, trans, transrodni itd.

(Cole, 1988). Ukoliko nisu bili relevantni, izuzeo sam ih iz daljnje obrade (Vears i Gillam, 2022). Nazive kodova i ekstrakte koji se nalaze pod njima sam povremeno premještao u druge kodove kako bi se postigla unutarnja homogenost značenja te jasna odvojivost među kodovima, što je omogućilo oblikovanje kategorija. Kategorija povezuje značenje puno različitih kodova koji zajedno odgovaraju na istraživačko pitanje, što se odražava i u njezinom nazivu (Bengtsson, 2016). Kako bih definirao uže kategorije značenja koje preciznije sortiraju podatke unutar kategorija (oblikovanje potkategorija), uzeo sam rečenicu-po-rečenicu kao jedinicu analize. Tu sam pažljivo povezivao ekstrakte koji su sadržajno slični/isti, po potrebi preimenovala kategoriju i rekodirao određene sadržaje (Vears i Gillam, 2022). Cilj analize je postizanje konzistentnosti sadržaja unutar pojedinih kategorija i potkategorija te povezanost među kategorijama iz kojih se oblikuje „priča“ koja odgovara na istraživačka pitanja (Vears i Gillam, 2022). Kada sam procijenio da sam postigao taj cilj, završio sam postupak analize, no jasno je da ovaj postupak nije linearan, već ponavljajući odnosno iterativan proces razvoja interpretacije.

3.3. Korpus istraživanja

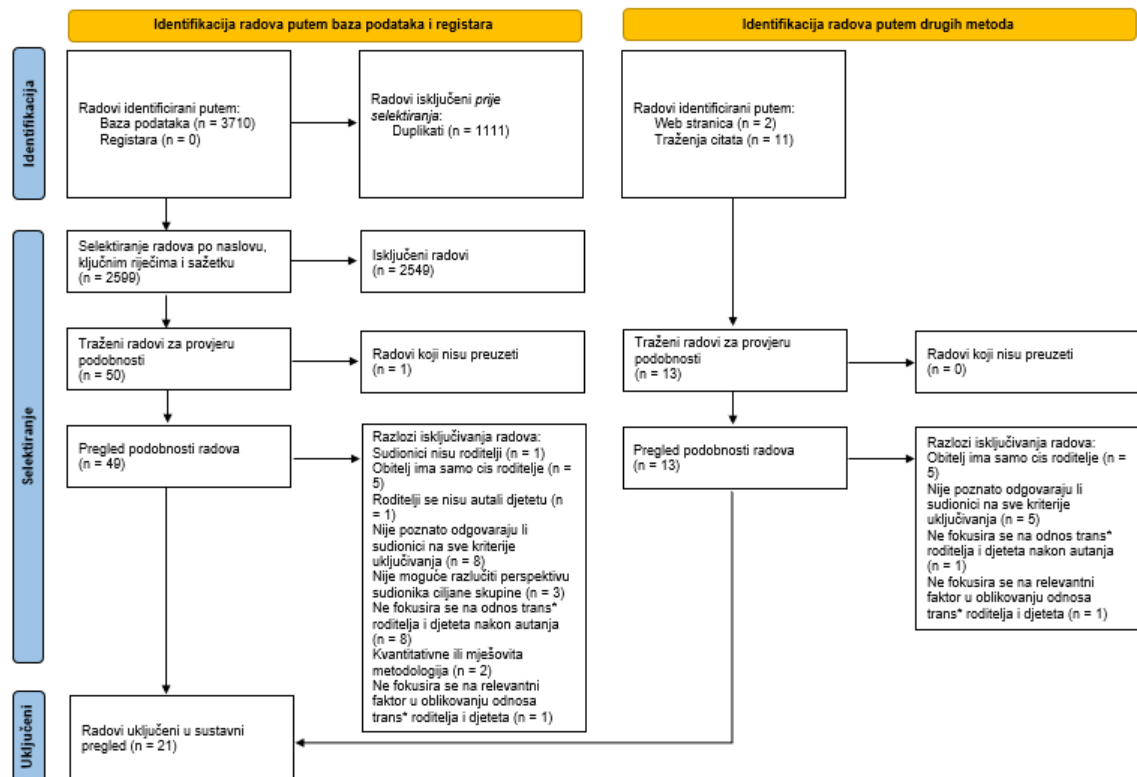
Proces pregledavanja literature (vidi: Slika 1) uključivao je pregled baza podataka koje su izdvojile 3.710 radova, a nakon uklanjanja duplikata ostalo je 2.599 radova kojima sam jedanput pročitao naslove i sažetke te prepoznao 50 radova koji bi mogli biti relevantni. Od njih, jednome nisam ostvario pristup, tako da sam 49 pročitao u cijelosti i izdvojio 20 radova koji odgovaraju na sve kriterije uključivanja^{[1-9][11-21]}. Kasnije sam pretraživanjem Google Znalca, časopisa, referenci dotad uključenih radova te radova koji su ih citirali, izdvojio 13 dodatnih radova za cjelovito čitanje. Od njih je jedan uključen u konačni korpus^[10] tako da cjelokupni korpus ovog sustavnog pregleda čini 21 rad te je u Prilogu 2 sažetak istih, a u Prilogu 1 su razlozi isključivanja onih istraživanja za koje bi se moglo očekivati da će biti uključena.

Sadržaj tog 21 rada je proizašao iz 17 različitih istraživačkih projekata, a oni su provedeni na četiri kontinenta – Europi, Sjevernoj Americi, Južnoj Americi i Australiji. Pet projekata je provedeno u Sjedinjenim Američkim Državama, četiri u Kanadi, tri u Ujedinjenom Kraljevstvu, dva u Belgiji te po jedan u Brazilu, Švedskoj i Australiji. Radovi su pisani iz perspektiva različitih znanosti: obrazovnih (2), medicinskih (3),

psihologije (3), sociologije (7), socijalnog rada (2), *family studies* (3) i interdisciplinarnih društvenih znanosti (1).

Slika 1

PRISMA flow dijagram

Prezentirani rezultati istraživanja su isključivo kvalitativne metodologije, koristeći jednu ili više različitih oblika prikupljanja podataka – intervju (21), ankete s otvorenim pitanjima (3), fokus grupe (1), analiza videozapisa (1), opservacije (1) te analize sadržaja narativnih eseja (1). Kako bi se osigurala pouzdanost i vjerodostojnost podataka, istraživači su se koristili različitim metodama triangulacije: prikupljanjem podataka metodom više intervjua^{[6][18]}, više različitih metoda prikupljanja podataka^{[1][4-5][12-14]} te uključivanjem više članova iste obitelji u istraživanje^{[1-2][7][9][12][14][20-21]}.

Nadalje, kako bi se postigla kvaliteta prikupljanja i interpretacije podataka, u 13 od 21 istraživanja su autori prijavili različite načine uključivanja trans* osoba u proces osmišljavanja te provedbe istraživanja. Neki su imali istraživača koji je trans*^{[6][11][16-17][19]}, neki su se konzultirali s trans* osobama ili udrugama koje rade s njima pri izradi

nacrta istraživanja^{[2-3][13][19][21]}, a većina je davala transkripte na uvid sudionicima^{[2-3][7-9][11][15]}. Svoju pozicionalnost su autori prijavili u devet istraživanja^{[2-3][5-6][11][14][18-20]}.

U većini istraživanja (12), sudionici su bili samo trans* roditelji, u dva su samo djeca trans* roditelja, u jednom su partneri trans* roditelja, u tri su cis i trans* roditelji, u jednom su stručnjaci za rad s trans* roditeljima te su u dva cis i trans* roditelji te njihova djeca. Što se tiče rodni identiteta trans* roditelja čiji su članovi obitelji bili sudionici istraživanja – u šest su pomiješani trans* očevi, trans* majke i roditelji nebinarnih identiteta (genderqueer, gender fluid, nebinarni, agender, Two-Spirit, bi-gender itd.), u šest su pomiješani roditelji binarnih rodni identiteta, tri su samo trans* očevi, po dva istraživanja su s roditeljima na transfemininom spektru te nebinarnih rodni identiteta, te dva u kojima su trans* majke zajedno s nebinarnim roditeljima. U svim tim istraživanjima nisu podjednaki brojevi različitih rodni identiteta, odnosno najveći je broj trans* majki, a najmanje roditelja nebinarnih identiteta. Šesnaest istraživanja je prijavilo jesu li djeca u obitelji rođena/posvojena prije ili poslije ARI trans* roditelja, sedam od tih istraživanja uključuje obje kategorije, šest uključuje samo roditelje koji su ARI nakon rođenja/posvojenja djece, a tri isključivo roditelje koji su ARI prije rođenja/posvojenja. U 14 istraživanja je prijavljen oblik obiteljske strukture s obzirom na rod roditelja. U devet istraživanja su gotovo svi roditelji odgajali djecu u kontekstu istospolne zajednice dvaju partnera, u dva su velika većina ili sve raznospolne zajednice dvaju partnera, a u tri su bila oba oblika zajednice, kao i roditeljevanje više od dviju roditeljskih figura.

Četrnaest istraživanja prijavljuje stupanj obrazovanja sudionika - u 13 slučajeva je većina roditelja visokoobrazovana, a u jednom je većina završila osnovnu ili srednju školu. Postoje blage različitosti po pitanju socioekonomskog statusa sudionika koji je ekspliciran u 13 istraživanja, od kojih je tri imalo sličan omjer sudionika (roditelja) radničke i srednje klase, jedno je istraživanje s roditeljima koji su većinom radničke klase, a ostalih devet je uglavnom bilo s obiteljima srednje klase. Osam istraživanja je istaknulo žive li sudionici u ruralnoj ili urbanoj sredini i u pet slučajeva su sudionici isključivo iz urbanih sredina, dok je u tri slučajeva sličan omjer onih iz ruralnih te onih iz urbanih područja.

Značajan dio selektiranja sadržaja relevantnih za istraživačka pitanja je činilo izdvajanje onih koji se odnose na ciljanu skupinu. Tako sam prije početka kodiranja izdvojio

sadržaje za koje sam bio siguran da se ne odnose na ciljanu skupinu te ih isključio iz daljnjeg procesa analize, a one za koje nisam bio siguran bih označio kao *nejasno* te tijekom daljnjeg procesa analize prosudio o njihovoj primjenjivosti za ciljanu skupinu. Pri prosuđivanju jesu li sudionici dio ciljane skupine sam prvo tražio jesu li istraživanja navela u kojoj su dobi djeca saznala da je roditelj trans*^[16-17] ili je li kriterij za uključivanje sudionika to da se roditelj autao prije djetetove 18. godine^{[7][9][21]}. Neka istraživanja su uz pseudonime sudionika navodila koje je dijete dobi/razvojne faze u trenutku intervjua^{[4-5][9]}, a u jednom je navedena razvojna faza djeteta u trenutku autanja^[20]. Kada bi naveli razvojnu fazu adolescencije (tinejdžerstva), za koju su autori definirali da je od 13. do 19. godine djeteta, prihvatio bih sve takve sudionike jer sam pretpostavio da se u takvim slučajevima roditelj najvjerojatnije autao prije 18. godine djeteta (pogotovo kada su u pitanju roditelji dvoje ili više djece te dobi). Međutim, bilo je iznimki gdje je bilo jasno da su se roditelji autali djetetu nakon 18. godine, tako da sam te ekstrakte isključio. Neki od pokazatelja da se roditelj autao dok je dijete bilo maloljetno su: vođenje sudskog spora oko skrbništva, sudionikov ekstrakt u kojem navodi da su djeca bila mlađa od 18 u trenutku autanja, ekstrakti o prezentaciji obiteljske strukture u djetetovoj školi ili URPOO, djetetov strah od stigme itd.

U slučajevima kada su podaci iz jednog istraživačkog projekta bili korišteni za pisanje nekoliko radova, sagledao sam nalaze iz svih i ako bih u jednom (ili više) iščitao jasne znakove da sudionik pripada ciljanoj skupini, u svim radovima bih označio tog sudionika dijelom ciljane skupine (Bower-Brown, 2022; Bower-Brown i Zadeh, 2021; Charter i sur., 2018, 2022, 2023; Rahilly, 2022; Rahilly i Seeber, 2024). Radovi Fischer (2021) te Tabor (2019) su proizašli iz njihovog diplomskog rada, odnosno doktorske disertacije, tako da sam ih koristio za detektiranje članova ciljane skupine.

4. Rezultati i rasprava

Nalazi su podijeljeni na tri kategorije na način da svaka obuhvaća odgovor na jedno istraživačko pitanje, a to su: *dimenzije odnosa trans* roditelja i djeteta, odnos trans* obitelji i odgojno-obrazovne ustanove te preporuke odgojno-obrazovnim djelatnicima za podupiranje kvalitete odnosa trans* roditelja i djeteta*. Sve tri kategorije polaze od pretpostavki teorije obiteljskog sustava te teorije *trans family systems* (vidi: Robinson i Stone, 2024). Prva kategorija se odnosi na to kako vrijednosti i ponašanje pojedinih članova obitelji djeluju na odnos trans* roditelja i djeteta u periodu nakon autanja. Druga kategorija se odnosi na ulogu vanjskog sustava (odgojno-obrazovne ustanove) u sukonstruiranju odnosa u obitelji te na načine na koje će se članovi obitelji ponašati u interakciji s odgojno-obrazovnom ustanovom. Treća kategorija se odnosi na ulogu članova vanjskog sustava (pedagoga i ostalih odgojno-obrazovnih stručnjaka) u postizanju ravnoteže obiteljskog sustava, odnosno na njihovu podršku u rekonstruiranju odnosa trans* roditelja i djeteta nakon autanja.

4.1. Dimenzije odnosa trans* roditelja i djeteta

Devetnaest istraživanja se fokusira na različite dimenzije odnosa trans* roditelja i djeteta nakon autanja roditelja djetetu^{[1-12][15-21]}. U Prilogu 3 su primjeri kodova za ovu kategoriju, te je uz svaki primjer naznačeno istraživanje iz kojeg je preuzet.¹⁵

Kvaliteta komunikacije između roditelja i djeteta nakon autanja pokazuje se iznimno značajnom. Teme i modalitet komunikacije ovise o raznim faktorima, jedan od kojih je djetetova dob. Roditelji su planirali kako će se autati djetetu te na koji način će kasnije razgovarati o rodnom identitetu na razvojno primjeren način. U mlađoj dobi bi djetetu na jednostavan način objasnili da su trans*, kao i promjene u imenovanju i izgledu koje će uslijediti^{[5][18]}. Dileme kod autanja mlađoj djeci su se odnosile na to koliko dijete razumije, hoće li autati roditelja u neugodnim okolnostima te hoće li se u starijoj dobi

¹⁵ Neki radovi uključeni u ovaj sustavni pregled su nastali iz istih ili pretežito istih skupina sudionika - Bower-Brown (2022) te Bower-Brown i Zadeh (2021), Charter i sur., (2022) te Charter i sur. (2023), Dierckx i sur. (2017) te Dierckx i Platero (2018) i Petit i sur. (2017) te Petit i sur. (2018). Fokus tih parova istraživanja se razlikuju u smislu da su sva pojedinačna istraživanja odgovorila na kriterije uključivanja, no povremeno autori u oba istraživanja u rezultatima opisuju nalaze koji su nastali iz istih podataka. U takvim slučajevima, prijavljivao sam nalaz iz onog rada koji je prvi objavljen^{[3][4][7][16]} kako bih izbjegao duplo prijavljivanje sudionikove perspektive.

sjećati da je roditelj trans*, odnosno postoji li potreba za ponovnim autanjem i kako će tada reagirati^[5]? U pravilu, djeca mlađa od 10 godina nisu imala teškoća s prilagodbom^{[3][5-6][12][17][21]}.

Starijoj djeci je pak često bio potreban period prilagodbe, te bi period nakon autanja nerijetko bio obilježen konfliktima između trans* roditelja i djeteta^{[5-8][17][20]}. Mnoga djeca školske uzrasti su do tada već internalizirala rodno esencijalističke društvene stavove, a kako su bila u fazi školovanja, strahovala su kako će vršnjaci reagirati ako saznaju za trans* roditelja^{[5][7]}. Nadalje, internalizacija rodno esencijalističke pozicije je značila i značajno vezanje za ulogu oca ili majke, tako da je ARI kod te djece izazvala osjećaj gubitka odnosa s trans* roditeljem^{[7][20]}. Kako bi pomogli djeci u prilagodbi, trans* roditelji su se morali fokusirati na drugačije sadržaje i modalitete razgovora u odnosu na one s mlađom djecom. Zajedno s otvorenim razgovorima o rodnom identitetu, starijoj djeci je pregovaranje o odlukama vezanim uz rodni identitet trans* roditelja bilo značajno za prilagodbu. Roditelji su prepoznali važnost djetetova sudjelovanja u odlučivanju kako bi uskladili tempo afirmacije s mogućnostima djeteta za prihvatanje svake faze^{[5][17]}. Pregovaranje je uključivalo: odabir roditeljskih oznaka^{[5][7][16][21]}, tempo afirmacije rodnog identiteta te odluke o daljnjem autanju (školi, prijateljima itd.)^{[5][7][17]}.

Cilj je bio oblikovati kontekst u kojem će svi članovi biti informirani o glavnim pitanjima, međusobno si biti podrška u slučaju straha od ili doživljene stigmatizacije te postavljati pitanja kada osjete potrebu^{[5][7][17]}. Istaknuti su i izazovi u održavanju otvorene komunikacije s djetetom - strah djeteta da će povrijediti roditelja pitanjima, osjećaj srama oko postavljanja pitanja vezanih za fizički aspekt ARI, roditeljska briga hoće li naštetiti djetetu te roditeljska potreba za privatnošću. Jedan način nadilaženja takvih neugoda bilo je korištenje humora u razgovorima o rodnom identitetu trans* roditelja^[7]. No bez obzira na to koja strategija informiranja se koristila, roditelji i djeca su prepoznali da manjak komunikacije otežava razumijevanje promjena kroz koje trans* roditelj prolazi^[20] te stvara osjećaj neiskrenosti u obitelji, što djeci otežava prilagodbu nakon autanja^[7]. Istovremeno, djeca iz nekih obitelji nisu percipirala da je manjak komunikacije o rodnom identitetu problem. Ona su smatrala da je prošlo dovoljno vremena od autanja i da su dovoljno informirana, tako da im ta tema više nije bila relevantna^[21]. Tako su u obiteljima koja su zasnovana nakon što je trans* roditelj afirmirao rodni identitet procesi otvorenih razgovora i pregovaranja nešto drugačiji u odnosu na prethodno opisane obitelji

zasnovane prije ARI trans* roditelja. Naime, trans* osobe koje su postale roditelji nakon ARI često su djetetu od rane dobi govorile o rodnoj različitosti^{[2][15][17-18]} te podupirale djetetovo otkrivanje rodnog i seksualnog identiteta^{[3][11][15][17-18]}. To čine: kupujući igračke i odjeću s cijelog rodnog spektra^[18], odobravanjem rodno konformirajućeg, kao i rodno transgresivnog ponašanja djeteta^{[3][12][17]}, ne otkrivanjem okolini koji je spol dodijeljen djetetu pri rođenju i korištenjem neutralnog roda za dijete dok samo ne odredi svoj rodni identitet^{[2][11][18]}. Na taj način dijete razvija osjećaj prihvaćanja rodne različitosti, tako da često nije ni potreban period prilagodbe nakon autanja^{[3][12][17]}. Drugim riječima, u ovim obiteljima nije naglasak na pregovaranju nakon autanja, nego na otvorenoj komunikaciji o rodnom identitetu od rane dobi, što ukazuje i na važnost kontinuiteta u obiteljskim praksama.

Upravo se (dis)kontinuitet u ponašanju, ekspresiji i ulozi trans* roditelja ističe kao drugi značajan faktor za prilagodbu djeteta nakon autanja. To je posebno vidljivo u teškoćama starije djece koja su godinama doživljavala roditelja u jednoj rodnoj ulozi i onda su se privikavala na drugu. U nekim slučajevima kod adolescenata su diskontinuiteti (distanciranje) odnosa bili prihvaćani od strane trans* roditelja koji su vjerovali da se dijete ima pravo ljutiti na promjenu. Smatrali su da će ih nakon perioda istraživanja i promišljanja dijete prihvatiti i time će dalje moći razvijati prisan odnos^[5]. U periodu distanciranja su djeca imala mogućnost shvatiti da roditelj ostaje ista osoba, tj. da promjena rodne ekspresije i uloge ne mijenja činjenicu da ih roditelj voli i brine se za njih^{[7][17][21]}. Jedan od načina na koje bi im roditelji to pokazivali jest organiziranjem aktivnosti (npr. hobija) s djecom u kojima su zajednički sudjelovali i prije autanja, kao i obiteljskim odlascima na izlete i u restorane. U tim zajedničkim aktivnostima bi se odmaknuli od teme rodne afirmacije i fokusirali na druge obiteljske situacije. Također je opisano da je djeci bilo značajno gledati obiteljske fotografije iz razdoblja prije autanja jer uspostavljaju osjećaj da obitelj kontinuirano može doživljavati prekrasna iskustva te da niti ona iskustva prije autanja ne treba zaboraviti^[7].

Roditelji su isto tako dozvoljavali djetetu da zadrži rodno obilježenu roditeljsku oznaku (npr. mama/tata) kojom su ih oslovljavali i prije autanja^{[1-2][16][21]}. Često su djeca bila emocionalno vezana uz tu oznaku, a roditelji su smatrali da će, ako forsiraju promjenu oznake u skladu s njihovim rodnim identitetom, dijete imati osjećaj gubitka roditeljske figure majke ili oca^[16]. Sličan proces je opisan i u slučaju rodno-nebinarnih roditelja koji

su posvojili stariju djecu, koja su ih uporno zvala majkom bez obzira što to nije korespondiralo roditeljskim željama. U tim slučajevima su roditelji bili tolerantni znajući da je to djeci poznata roditeljska uloga, čime su osiguravali potrebu za kontinuitetom^[2]. Ovo može biti posebno važno u ranim fazama, jer se uz transgresivni rodni identitet roditelja dijete prilagođava i na posvojiteljsku obitelj.

Kako su roditelji zbog kvalitete odnosa s djetetom balansirali afirmaciju rodnog identiteta s djetetovom prilagodbom, to je nekada značilo odgađanje ili prekid rodne afirmacije ukoliko dijete ne bi moglo podnijeti fizičke promjene na roditelju^{[5][7][17]}. U nekim slučajevima je ta odgoda predstavljala veliku emocionalnu bol trans* roditeljima, no bili su je spremni podnijeti kako bi osigurali dobrobit djeteta^{[5][9]}. U slučajevima kada je dijete i prije autanja primijetilo da im roditelj pokazuje rodno transgresivna ponašanja i da teži rodnoj egalitarnosti, samo autanje ne bi bilo veliki šok^[7]. Kontinuitet roditeljskog ponašanja se odnosi i na slučajeve kada bi roditelji prije autanja prakticirali stereotipnu roditeljsku ulogu – primjerice, kod trans* očeva je ovo opisano na način da su preuzimali najveći dio odgovornosti za djetetov odgoj prije autanja, što je u skladu sa stereotipnom majčinskom ulogom^[15]. Kada su ti očevi nakon autanja smanjili intenzitet uključenosti u odgoj djeteta kako bi se konformirali stereotipnom shvaćanju očinstva, potencijalno bi narušavali odnos s djetetom. Naime, djeca su imala najviše teškoća u prilagodbi kada bi se roditeljsko ponašanje i ekspresija vrlo naglo i radikalno promijenili, tako da im je roditelj djelovao više kao stranac. U nekim slučajevima bi se s vremenom toliko udaljili da djeca nisu osjećala potrebu ustrajati u održavanju kontakta s roditeljem ili bi to činila samo iz praktičnih razloga^[20]. S druge strane, gradirane promjene koje se komuniciraju s obitelji su pridonijele lakšem privikavanju djeteta te većoj podršci od strane drugog roditelja^{[5][7][17][21]}.

Pozicioniranje partnera trans* roditelja prema trans* roditelju je također bilo značajno za oblikovanje odnosa trans* roditelja i djeteta. Kada se cis roditelji nikako nisu mogli pomiriti s nekim aspektom života s trans* partnerom, prekinuli bi odnos^{[5-8][17][19][21]}. U nekim slučajevima bi cis partneri i dalje prepoznavali važnost uloge trans* roditelja u životu djece, tako da bi roditelji zadržali kontakt neovisno o rastavi, dijelili skrbništvo te bi djeci slali pozitivne poruke jedni o drugom – što je pozitivno djelovalo na dobrobit djeteta i njegov odnos s trans* roditeljem^[7-8]. Međutim, znatno češći scenarij je bio da cis roditelji prekinu partnerski odnos te djetetu govore negativne stvari o trans* roditelju, što

je znatno otežavalo djetetovo prihvaćanje te nerijetko rezultiralo potpunim ili djelomičnim ograničavanjem skrbništva^{[5-6][17][19]}.

Otuđivanje djece i značajni konflikti među roditeljima bili su najčešće opisani scenariji u prošlim sustavnim pregledima, koji su naglašavali mogućnost prilagodbe djeteta, ali i činjenicu da je to zahtijevalo mnogo vremena i rada (Hafford-Letchfield i sur., 2019; Stotzer i sur., 2014), dok se u istraživanjima od 2017. godine nadalje sve češće prijavljuju situacije u kojima nije potreban period prilagodbe. To može biti zbog promjene društveno-političkog konteksta u zapadnjačkom društvu u posljednjih desetak godina u kojem se trans* osobama priznaje sve više građanskih prava, što rezultira i time da one mogu u ranijoj dobi afirmirati rodni identitet i ostvariti roditeljstvo nakon ARI. Nadalje, sve je više osoba informirano o rodnom identitetu ili poznaje trans* osobe, što može olakšati prihvaćanje (Flores, 2015) te je veća mogućnost povezivanja s drugim trans* obiteljima koje mogu biti značajan izvor podrške.

Važno je naglasiti da privikavanje članova obitelji nakon autanja nije linearan proces i on može supostojati s vrlo pozitivnim obiteljskim praksama koje su se razvijale nakon autanja trans* roditelja i utkale u sve aspekte njihovih života. Prvo, opisano je da se djeca trans* roditelja mogu učinkovito nositi s predrasudama i ne pridavati veliku važnost mišljenju drugih, fokusirati se na pozitivna iskustva u životu umjesto na negativna^[7] te da su empatična i otvorena prema drugim ljudima^{[7][17]}. Drugo, iskustvo podupiranja člana obitelji u teškim trenucima je također jačalo odnose roditelja i djeteta^{[6][21]}, a promatranje napretka trans* roditelja je djecu ispunjavalo ponosom^[5] i viđali su ih kao model autentičnosti, upornosti i hrabrosti^[17]. Treće, rodna afirmacija je bila važna kako bi se trans* roditelji osjećali ugodno u vlastitoj koži, što je znatno poboljšalo njihovo mentalno zdravlje. Bolje mentalno zdravlje je značilo da su bili znatno sretniji i prisutniji u svakodnevnim aktivnostima s obitelji, što je oblikovalo opuštenije okruženje u domu te pomoglo razviti bliskije odnose sa svim članovima obitelji^{[4][7][17][21]}. Opservacija djece da je roditelj prisutniji i sretniji im je pomogla u prihvaćanju trans* roditelja^{[4][17][21]}.

4.2. Odnos trans* obitelji i odgojno-obrazovne ustanove

Devet radova opisalo je kako odgojno-obrazovne ustanove sukonstruiraju odnos trans* roditelja i djeteta^{[3][5][7][10][12][14-16][21]}, a pregled primjera kodiranja dostupan je u

Prilogu 4. Glavni fokus istraživanja su bile posljedice koje obitelji osjećaju zbog cis-heteronormativne klime odgojno-obrazovne ustanove. Tako su se trans* roditelji osjećali izoliranima u odgojno-obrazovnoj ustanovi^[3], a njihova djeca bi doživljavala nasilje i socijalnu izolaciju od strane vršnjaka^{[5][16][21]}.

Prepoznavanje takve kulture i briga za dobrobit djeteta u školskom okruženju je oblikovala odluke roditelja vezane uz obrazovanje djeteta. Radi toga su pažljivo promišljali u koju će školu upisati dijete i hoće li ondje biti otvoreni oko obiteljske strukture. Nadalje, neki su roditelji iz straha od osuđivanja bili neskloni otvoreno govoriti o obiteljskoj dinamici sa školskim djelatnicima^[14] i dolaziti u djetetovu školu^{[10][14]}. Opisani su i slučajevi gdje nastavnici nisu htjeli tražiti pomoćnika u nastavi za djecu trans* roditelja zbog predrasuda o tome da je rodni identitet trans* roditelja razlog problema u ponašanju njihove djece. To je prisililo roditelje da preuzmu ulogu pomoćnika kako bi svojoj djeci omogućili kvalitetno obrazovanje, no time su ograničili svoje slobodno vrijeme i mogućnosti zaposlenja^[10]. Sudionici tog istraživanja su trans* očevi radničke klase koji su imali problema sa zapošljavanjem zbog transfobnih predrasuda poslodavaca, a ovaj angažman u školi im je dodatno otežavao okolnosti. Navedena situacija je bila značajan stresor, prvenstveno jer nisu mogli prehraniti obitelj te su imali problema sa stambenim pitanjem. Važno je pažljivo sagledati okolnosti ovih obitelji kako bi se prepoznalo da čine najbolje što mogu za svoju djecu, a bez razumijevanja okolnosti bi se njihovo ponašanje moglo protumačiti kao zanemarivanje djeteta. Prema Amatea (2013), kada odgojno-obrazovni djelatnici smatraju da su obitelji inherentno štetne za razvoj djeteta samo na temelju jednog njihovog obilježja - *perspektiva deficita* - zamagle se snage koje te obitelji imaju i narušava se suradnja. Ukoliko odgojno-obrazovni djelatnici nisu svjesni svog deficitarnog pogleda na obitelj, neće prepoznati kako vlastite i tuđe akcije (npr. transfobna klima ustanove) mogu narušiti suradnju, a krivnju za probleme u suradnji i obrazovanju djeteta će prebaciti na obitelj.

Nisu sva iskustva oblikovana cis-heteronormativnim kontekstom nužno neugodna za članove obitelji. Naime, u Švedskoj su gej parovi trans* i cis očeva često doživljavali pohvale zbog toga što su očevo angažirani u odgoju djeteta. Kada bi se saznalo da je jedan otac trans*, pohvale bi prestale i pred njega bi se postavila očekivanja da će biti glavna osoba u odgoju djeteta, što je u slučaju odgojno-obrazovnih djelatnika podrazumijevalo očekivanje da će trans* otac biti glavni u suradnji s ustanovom, tako da su mu se obraćali

za sve informacije vezane za dijete^[15]. Iako ta iskustva nisu nužno neugodna za članove obitelji - roditelji bi se čak mogli osjećati polaskano što ih se prepoznaje kao kompetentne - ona ukazuju na spolno stereotipno viđenje majčinske i očinske uloge u odgoju djeteta. Čim je osoba viđena kao otac, ne očekuje se veliki angažman u odgoju. Očevi koji nadiđu ta niska očekivanja dobivaju pohvale koje majke za isti angažman ne dobivaju. Isto tako, kada je poznato da je otac trans*, ne dobiva pohvale jer mu se pripisuje *urođenost majčinskog instinkta*. Drugim riječima, ne dobiva pohvale jer je on angažiran u odgoju do mjere koje društvo očekuje za osobu kojoj je određen ženski spol pri rođenju. Ove prakse stavljaju pritisak na osobe kojima je određen ženski spol pri rođenju, što je posebno problematično u suvremenom zapadnjačkom društvu u kojem su zaposleni svi roditelji u kućanstvu, a te osobe uz posao izvan kuće preuzimaju i većinu angažmana oko djetetovog odgoja te kućanskih poslova (Umberson i sur., 2010).

S druge strane, neki roditelji - ponajviše oni koji su afirmirali rodni identitet nakon što je dijete započelo školovanje - očekivali su da će autanjem odgojno-obrazovnim djelatnicima osigurati odgovarajuću podršku djetetu. Cilj im je bio senzibilizirati nastavnike o roditeljstvu u trans* obiteljima, zamoliti ih da budu podrška djetetu ukoliko ono želi govoriti o izazovima s kojima se suočava nakon autanja roditelja te da reagiraju na diskriminaciju koju bi dijete moglo doživjeti^[16]. U nekim slučajevima su sama djeca, uz podršku nastavnika, održala edukativnu prezentaciju o trans* obiteljima u svom razrednom odjelu^{[7][21]}. Kako velik dio nastavnika nije razumio trans* tematiku, roditelji i djeca su bili u poziciji učitelja^{[7][10][14][16][21]}. Ova pozicija je nezahvalna jer prebacuje odgovornost za zalaganje za dijete s odgojno-obrazovnih djelatnika na članove obitelji. Roditelji visokog stupnja obrazovanja i srednje klase su često nositelji kulturnog kapitala nužnog za učinkovito zalaganje za dijete u školi (Lareau i McNamara Horvat, 1999), a ukoliko škola ne bi odgovarala na njihove zahtjeve, ti roditelji su bili u poziciji da se mogu odseliti i prebaciti dijete u drugu školu^[14]. Ovaj profil roditelja je bio najzastupljeniji u istraživanjima ovog sustavnog pregleda, radi čega su dosadašnji nalazi ograničeni jer ne ekspliciraju iskustva učenika iz trans* obitelji s roditeljima niskog socioekonomskog statusa i stupnja obrazovanja. Međutim, čak i da su svi roditelji bili u poziciji učinkovito se zalagati za dijete, i dalje je važno da odgojno-obrazovni djelatnici preuzmu dio zagovaranja za trans* obitelji. Naime, brojni radovi (vidi primjerice: Bartholomaeus i Riggs, 2017; Horton i Carlile, 2022; Marx i sur., 2017) ističu

problematiku slanja trans* inkluzivnih poruka samo kada je poznato da trans* osoba postoji u školi. Ukoliko se šalju takve poruke samo kada je trans* osoba poznata, ne preispituje se kultura škole prije autanja te osobe, a ukoliko trans* osobe osjete da je kultura transfobna, vraćamo se na problematiku izbjegavanja škole ili straha od autanja. Ti su procesi nevidljivi ustanovi i time se ne osvještava potreba za promjenom.

S druge strane, važno je istaknuti i pozitivne prakse odgojno-obrazovnih ustanova nakon što se roditelji autaju. U kanadskom kontekstu je opisan primjer odgajateljica koje su odmah prepoznale partnerice (jedna od kojih je bila cis, a druga trans*) kao majke djeteta, navele da će dijete izraditi dvije čestitke za majčin dan te dale do znanja da su na raspolaganju ako ih majke trebaju^[12]. U belgijskom istraživanju pak niti jedno dijete trans* roditelja nije doživjelo vršnjačko nasilje nakon autanja roditelja^[7], a u britanskom kontekstu su djeca uključena u istraživanje opisala da bi nastavnici učinkovito reagirali ukoliko bi doživjela vršnjačko nasilje i da se ono nije ponavljalo^[21]. Istovremeno, kao što je opisano ranije, izostanak nasilja može biti i rezultat ranije istaknutog biranja osobe od povjerenja kojoj će govoriti o obiteljskoj strukturi, kao i razvijene osjetljivosti za prepoznavanje LGBT inkluzivnih mjesta. Nadalje, samo zato što nastavnici reagiraju na nasilje, ne znači da ustanova šalje trans* afirmirajuće poruke svim svojim akterima. Primjerice, u istraživanju Horton i Carlile (2022), trans* učenici prijavljuju da su nastavnici reagirali na slučajevne nasilja, no nisu ih htjeli uključiti u sportske aktivnosti te su im zabranili odlazak na toalet s ostalim učenicima. Time se šalju poruke svim školskim akterima da, iako nije u redu biti fizički nasilan prema trans* osobama, u redu ih je isključiti iz rodno segregiranih prostora bez razmatranja opravdanosti takvog čina. Promjena kulture ustanove zahtijeva strukturalne promjene koje neke individue mogu potaknuti i poželjno je da dio rada bude individualan sa stigmatiziranom skupinom (Moorman Kim i Sheridan, 2015). Tako se u savjetodavnom radu ne podupiru samo članovi trans* obitelji, nego se na temelju njihove perspektive mogu osmisliti mikro promjene u ustanovi - naravno, sve u dogovoru s članovima obitelji.

4.3. Preporuke odgojno-obrazovnim djelatnicima za podupiranje kvalitete odnosa trans* roditelja i djeteta

Niti jedno istraživanje ne opisuje ulogu pedagoga u podupiranju trans* roditelja u razvoju odnosa s djetetom nakon autanja, no šest istraživanja se dotiče rada stručnjaka

srodnih društvenih znanosti s trans* roditeljima. Fragmenti iz tih istraživanja su primjenjivi na pedagoge i ostale odgojno-obrazovne stručnjake^{[3-4][9][13-14][17]}. U njima se opisuju barijere s kojima se roditelji suočavaju u pristupu primjerenoj podršci te se navode preporuke za inkluzivnu praksu stručnjaka, a u Prilogu 5 su primjeri kodiranja za ovu kategoriju.

U dva istraživanja je opisano da je najveći dio razloga zašto trans* roditelji traže podršku stručnjaka to što žele biti bolji roditelji^{[4][13]}. Nažalost, članovima trans* obitelji je teško doći do stručnjaka koji im mogu biti podrška u prilagodbi nakon autanja. Najčešći razlozi su: mali broj stručnjaka koji su stručni za rad s trans* obiteljima^{[3][9][13]}, njihova neprisutnost izvan velikih gradova i visoki troškovi^{[3-4][13]}. Kao što je opisano ranije, u Hrvatskoj su prisutni svi ovi izazovi, radi čega bi dio mogućeg sustava podrške mogli preuzeti pedagozi i ostali odgojno-obrazovni stručnjaci, čime bi se lakše premostili problemi udaljenosti i financija. Nadalje, nalaz o tome da je djeci školske dobi najteže prilagoditi se nakon autanja roditelja te činjenica da su pedagozi stručnjaci za obiteljsku dinamiku dodatno podcrtavaju veću odgovornost njihove uloge. Kako bi pedagozi mogli biti podrška trans* roditelju u unaprjeđivanju kvalitete odnosa s djetetom nakon autanja, oni moraju biti osposobljeni za rad s ovim obiteljima. Ovo znanje je korisno i ostalim odgojno-obrazovnim stručnjacima u svakodnevnim interakcijama s trans* obiteljima. Jedna od stvari kojih trebaju biti svjesni su negativna iskustva roditelja u praksi, kao i roditeljska očekivanja od savjetodavnog rada.

Kao pokazatelje manjka sposobnosti stručnjaka u radu s trans* obiteljima, sudionici istraživanja navode: neznanje stručnjaka o trans* obiteljima^{[4][13]}, zatvorenost za razumijevanje iskustva trans* roditelja, manjak empatičnosti i razumijevanja izazova u obitelji nakon autanja^[9], pogrešno oslovljavanje i omalovažavanje trans* roditelja^[4], promatranje rodnog identiteta roditelja kao glavnog problema obitelji^{[4][9][13]}, nemogućnost potpore obitelji ukoliko se nakon autanja suočavaju s višestrukim teškoćama^[13], naglašavanje pesimističnih prognoza o obitelji (npr. očekivanja da će se cis i trans* roditelj rastati)^[9] te usmjerenost stručnjaka na konverzivnu terapiju trans* roditelja^[17]. Ova negativna iskustva zajedno s faktorom nepristupačnosti usluga su obeshrabrila neke roditelje u traženju podrške^[4] te pridonijela razvoju osjećaja nepovjerenja prema stručnjacima^[9].

Svijest o tim mogućim negativnim iskustvima trans* roditelja u savjetodavnom ili terapijskom radu podcrtava važnost razvoja povjerenja između odgojno-obrazovnog djelatnika i roditelja. Roditelji su naveli da im je važno da su stručnjaci u toku sa znanstvenim spoznajama o roditeljstvu u trans* obiteljima te da koriste ispravnu terminologiju u komunikaciji s njima^{[4][13]}. Čak i kada stručnjaci nisu odmah bili upoznati s terminologijom, njihova spremnost da se dodatno obrazuju o trans* tematici i sagledaju osobu u cjelini, bez hiperfokusiranja ili pak zanemarivanja rodnog identiteta, bila je cijenjena odlika. Naime, roditeljima je ključno da ih se čuje, suosjeća s njima, pokazuje vjera u njih i vjera u mogućnost obnavljanja odnosa u obitelji^[4]. Shodno tome, stručnjaci za rad s trans* obiteljima ističu potencijal usmjeravanja na snage obitelji nastojeći što bolje razumjeti njihovu poziciju, a istovremeno se fokusirajući na kapacitet roditelja da skrbi za dijete. Stručnjaci koji preispituju svoje stavove i predrasude o trans* obiteljima te promišljaju o svom radu prije, tijekom i nakon savjetovanja, u boljoj su poziciji razumjeti perspektivu obitelji i njezine snage, a mijenjanjem svojeg opresivnog stava i djelovanja šalju poruke prihvatanja i razvijaju povjerenje^[13].

Navedene preporuke možemo povezati s raspravom o dispozicijama odgojno-obrazovnih djelatnika koja nadilazi ideju da je za kvalitetan pedagoški rad dovoljno sakupljanje znanja i vještina za djelovanje u praksi, te se usredotočuje na to hoće li se one manifestirati u pedagoškom djelovanju (Villegas, 2007). Tako su sve dispozicije koje opisuju Bartulović i sur. (2019) - etičnost, refleksivnost i autentičnost – zastupljene u iskazima trans* roditelja i stručnjaka koji rade s njima. Etičnost u djelovanju podrazumijeva djelovanje na pravedan, suosjećajan, iskren i uvažavajući način s ciljem razvoja subjekta (Osguthorpe, 2008). Refleksivnost se odnosi na sagledavanje vlastitih i tuđih postupaka, zašto postupamo na određeni način, koje su posljedice toga i kako transformirati praksu (Giroux, 2011), dok autentičnost odgojno-obrazovnog djelatnika koja je pedagoški produktivno držanje znači odgovornost i za njegovanje autentičnosti odgajnika (Hooks, 1994). Razvoj tih dispozicija stručnjaka je nužan još za vrijeme inicijalnog obrazovanja.

4.4. Ograničenja uključenih istraživanja i preporuke za daljnja istraživanja

Dio istraživanja prijavljuje da mali broj sudionika predstavlja ograničenje istraživanja, no to se u kvalitativnim istraživanjima ne bi smjelo smatrati ograničenjem jer je fokus na slojevitom opisivanju segmenta životnih priča sudionika, bez težnje

generalizaciji rezultata (Denzin i Lincoln, 2011). Međutim, jedno ograničenje je svakako homogenost karakteristika sudionika – roditelji s visokim stupnjem obrazovanja, srednje klase te iz urbanih sredina. To i autori tih istraživanja prepoznaju kao ograničenje jer se na taj način perpetuira reprezentacija sudionika s tom perspektivom. Dio razloga zašto dolazi do homogenosti karakteristika uključenih sudionika je i do načina na koji ih istraživači pozivaju. To je najčešće preko LGBT+ udruga, zdravstvenih klinika koje rade s trans* osobama, te preko LGBT+ grupa na društvenim mrežama, gdje je velik dio sudionika u privilegiranoj poziciji (Dahl i Gabb, 2019). Ovo je bio slučaj u svim istraživanjima u ovom sustavnom pregledu u kojima su sudionici bili članovi trans* obitelji. Čak i kada istraživači uz te tehnike koriste i tehniku snježne grude, vjerojatno je da će sudionici poznavati druge osobe koje su sličnih obilježja kao i oni (Shaghghi i sur., 2011). Naravno, važno je uzeti u obzir da su u pitanju trans* osobe bez invaliditeta, one koje imaju podršku obitelji i prijatelja, stabilne ekonomske prihode, mjesto življenja i zaposlenje, cis partnera te su državljani zemlje u kojoj žive, a kao takve imaju više mogućnosti ostvarivanja roditeljstva (Ammann, 2024). Uzimajući to u obzir, razumno je očekivati da će visokoobrazovani roditelji iz srednje klase i urbanih sredina biti čest profil trans* roditelja i time zastupljeniji u istraživanjima. Međutim, ranije opisani nalazi kvantitativnog istraživanja Calderon-Cifuentes (2021) ne potkrjepljuju hipotezu o dominaciji srednje klase. Prema tome, podatke o populaciji treba provjeriti sustavnim popisivanjem stanovništva u kojem roditelji mogu označiti rodni identitet bez straha od stigmatizacije, a u međuvremenu nastaviti težiti diversifikaciji perspektiva sudionika istraživanja.

Nadalje, 12 od 21 istraživanja je nalaze o dinamici obiteljskih procesa prikupljalo isključivo iz perspektive trans* roditelja, a u prošlom sustavnom pregledu sličan udio (16 od 26) istraživanja je činio isto (Hafford-Letchfield i sur., 2019), što ograničava spoznaje o tim procesima. Poželjno je ulagati daljnje napore u oblikovanje nacrt istraživanja koji će uključiti perspektivu različitih članova obitelji, kao i stručnjaka koji rade s njima. Diversifikacija geografskih lokacija u kojima se provodi istraživanje je također poželjna jer se društveno-političke klime bitno razlikuju po svijetu i teško je procijeniti transferabilnost podataka s obzirom na tu različitost.

Još jedno ograničenje jest što su sva istraživanja bila transversalnog karaktera u različitim fazama nakon autanja roditelja, što ograničava naše spoznaje o obiteljskim procesima.

Naime, reakcije obitelji na autanje trans* člana se mijenjaju s vremenom, pa se tako mijenja i dinamika odnosa (McGuire i sur., 2016) koju je zahtjevno obuhvatiti jednokratnim prikupljanjem podataka. Uz to, većina istraživanja ne dokumentira koliko je vremena prošlo otkako se trans* roditelj autao djetetu, a možda bi fokus u daljnjim istraživanjima mogao biti na razvoju obiteljske dinamike kroz vrijeme. Radovi se mogu usredotočiti i na proces smještanja te prilagodbu starijeg posvojenog djeteta u trans* obitelji jer njihova iskustva u biološkoj obitelji mogu oblikovati povezivanje s posvojiteljskom.

U istraživanjima s cis istospolnim roditeljima je zabilježena razlika u društvenom i obiteljskom položaju roditelja koji je biološki povezan s djetetom u odnosu na onoga koji nije (McInerney i sur., 2021). U dvoroditeljskim trans* obiteljima, oba roditelja mogu biti biološki povezana s djetetom, no u slučaju *step* obitelji ili pak parova u kojima samo jedan može biti biološki povezan, vjerojatno je da će samo taj roditelj biti zakonski prepoznat kao roditelj u dokumentima djeteta. U kontekstu suradnje tih obitelji i odgojno-obrazovne ustanove, relevantno je istražiti uzimaju li djelatnici taj faktor zakonske prepoznatosti kao presuđujući za razvoj suradnje. Način na koji se ponašaju prema roditeljima šalje poruku svim članovima obitelji o tome kako ih se doživljava, čime se također sukonstruiraju odnosi unutar te obitelji.

Sve više država priznaje azil LGBT+ osobama koje su ugrožene u zemljama podrijetla. Pozicija LGBT+ roditelja je specifična i tako je u nekim slučajevima opisano kako roditeljstvo može biti značajna prepreka u dokazivanju da roditelji pripadaju rodnoj i/ili seksualnoj manjini (Tschalaer, 2023). U daljnjim istraživanjima bi bilo značajno usmjeriti se na načine na koje te obitelji nastoje balansirati vlastitu sigurnost te njegovanje unutarobiteljskih odnosa.

Za kraj, odnosi trans* obitelji i odgojno-obrazovnih ustanova su također slabo zastupljeni u istraživanjima. Daljnja istraživanja bi se mogla fokusirati na ono što članovi trans* obitelji uočavaju kao inkluzivne ili isključujuće elemente školske kulture, perspektivu odgojno-obrazovnih djelatnika i roditelja o tome kako su razvijali kvalitetu suradnje, te diversifikaciju profila sudionika koji su članovi trans* obitelji radi obuhvaćanja intersekcionalnosti iskustava.

4.5. Ograničenja sustavnog pregleda

PRISMA-ine smjernice navode da je sudjelovanje barem dvaju neovisnih istraživača u fazama pregledavanja literature, analize i sinteze podataka ključno za umanjivanje rizika pristranosti sustavnog pregleda (Aromataris i sur., 2015). Diplomski rad se izrađuje samostalno uz mentorsku podršku, tako da na ovaj zahtjev nije bilo moguće odgovoriti, što predstavlja jedno ograničenje istraživanja. Ono što je potencijalno pripomoglo u kompenziranju ovog ograničenja jest da je diplomski rad znatno većeg opsega u odnosu na istraživanja koja se objavljuju u časopisima. To je otvorilo prostor da pažljivim balansom između transparentnosti podataka te razumljivosti teksta čitatelju predočim proces donošenja odluka u istraživanju, na temelju kojih čitatelj samostalno može prosuditi o pouzdanosti zaključaka koje sam iznosio.

U postupku pretraživanja literature uvijek postoji rizik da sam korištenim strategijama izostavio relevantna istraživanja, što se može dogoditi zbog korištene kombinacije termina, ograničenja na engleski jezik te isključivanja onih istraživanja koja nisu prošla postupak anonimne recenzije. Izostavljanje je moguće i u fazi selektiranja radova iz baza podataka po naslovu i sažetku, gdje je zbog rada samo jednog istraživača moguće izostaviti i do 13.4% relevantnih izvora (Gartlehner i sur., 2020). Taj rizik sam nastojao umanjiti pretraživanjem više izvora te raspoređivanjem opsega posla na više tjedana.

Što se tiče same vjerodostojnosti spoznaja, postoji mogućnost publikacijske pristranosti (engl. *publication bias*). To znači da su sadržaji objavljenih radova, koji su uključeni u ovaj sustavni pregled, potencijalno bitno drugačiji u odnosu na rezultate neobjavljenih radova, zbog čega možemo pogrešno zaključiti što nam cjelokupni nalazi istraživanja doista govore (Rothstein i sur., 2005). Uključivanje istraživanja koja nisu prošla postupak recenzije bi moglo umanjiti ovaj rizik, no sama pouzdanost nalaza bi mogla biti dovedena u pitanje. Neizbježne su i pogreške u mojoj interpretaciji koje nastaju zbog homogenosti profila uključenih sudionika, metoda prikupljanja te interpretacije podataka u svakom primarnom istraživanju. Čak i kada autori prijave ta ograničenja, ne možemo znati kako ona djeluju na rezultate tog istraživanja, odnosno kakvi bi bili alternativni rezultati.

Za kraj, važno je s oprezom tumačiti mjeru transferabilnosti ovih podataka na domaći kontekst. Naime, dostupni su empirijski nalazi koji navode da građani Hrvatske imaju negativnije stavove o trans* osobama nego što je to slučaj u europskim državama čija su

istraživanja dio ovog sustavnog pregleda (Švedska, UK i Belgija) (vidi primjerice: European Commission, 2019).

5. Zaključak

Nalazi koji ukazuju na kapacitet obitelji da rekonstruira odnose nakon autanjanja te čak doživi brojne pozitivne promjene u odnosima trebaju biti ohrabrujući i pedagozi koji utjelove tu poruku mogu učinkovito podupirati članove obitelji u procesu prilagodbe. Važno je istaknuti učestalost opisivanja djetetova osjećaja gubitka odnosa s trans* roditeljem nakon autanjanja. Neke autorice smatraju da osjećaj gubitka nakon autanjanja nije osjećaj gubitka odnosa roditelja i djeteta, već da se narativi djece fokusiraju na gubitak roditelja u njihovoj rodnoj ulozi - mame ili tate^[21]. Držim da je to važna distinkcija jer se odmiče od gledanja na roditelja kao dvije zasebne osobe (jednu prije i drugu poslije autanjanja) i fokus premješta na jedan element njihova bivanja – rodni identitet. Na taj način se jasno povezuje s time koliko esencijalizacija majčinstva i očinstva stvara prepreku u prihvaćanju. Isto tako, faktori koji mogu djelovati na obitelj, bilo da su unutarobiteljski ili vanjski, brojni su i njihovo međudjelovanje konstruira obiteljsku zbilju na jedinstven način. To znači da stručnjak uz teorijsko znanje treba razvijati i osjetljivost za razumijevanje jedinstvene situacije svake obitelji te sposobnost fokusiranja na snage te obitelji.

Razumijevanje prepreka do kojih dolazi u suradnji olakšava fokus na snage obitelji i za to je produktivna Bourdieuova teorija kulturnog kapitala. Ona u kontekstu odgojno-obrazovne ustanove znači da je svaka obitelj nositelj određenog kulturnog kapitala, no ne promatraju se svi kao jednako vrijedni te sposobnost aktivacije poželjnog kapitala u suradnji može ovisiti o brojnim faktorima, pa tako neke obitelji u suradnji prolaze dobro, a neke ne (Lareau i McNamara Horvat, 1999). Do ovih razlika može doći zbog neravnomjerne raspodjele društvenih resursa, hijerarhije moći u odnosu s ustanovom te različitog shvaćanja kvalitetne suradnje u odnosu na ustanovu (Lareau i Shumar, 1996). Kao što ovi nalazi pokazuju, trans* roditelji doživljavaju izolaciju od strane školskih aktera, što pridonosi neravnomornoj raspodjeli resursa. Drugim riječima, ti roditelji teže razvijaju socijalnu mrežu koja je korisna za informiranje o školi, razumijevanje perspektive nastavnika, usklađivanje sa zahtjevima škole i razmjenu usluga s drugim roditeljima (npr. čuvanje djece, prijevoz do škole i slično) – što su sve korisni alati za podupiranje djetetova obrazovanja (Lareau i Shumar, 1996). Što se tiče odnosa moći u suradnji s ustanovom, trans* roditelji su svjesni predrasuda o tome da su negativni modeli

za dijete. Kako bi izbjegle neugodnosti, neke obitelji su izbjegavale otvoreno govoriti o obiteljskoj strukturi te se zalagati za djetetove obrazovne interese, odnosno čak i da su nositelji poželjnog kapitala u komunikaciji s djelatnicima, one ga neće koristiti iz straha. Druge obitelji su pak suspendirale odnose s ustanovom tijekom afirmacije rodnog identiteta trans* roditelja ili ukoliko ih je bilo strah da će ih djelatnici razotkriti. Problem je što djelatnici roditeljsku prisutnost u školi često tumače kao pokazatelj njihove zainteresiranosti za djetetovo obrazovanje, pa povoljnije gledaju na one roditelje koji dolaze u školu (Lareau i Shumar, 1996), usprkos rezultatima metaanaliza da fizička prisutnost roditelja u školi nije povezana s djetetovim školskim uspjehom (Jeynes, 2007; Smith i sur., 2020). Ovo tumačenje roditeljske neprisutnosti kao pokazatelja nemara prema djetetovu obrazovanju znači da odgojno-obrazovni djelatnici ne razumiju kako kontekst djeluje na obitelj, te posljedično okrivljavaju obitelj umjesto da preuzmu odgovornost za promjenu kulture ustanove (Tankersley i sur., 2012, prema Kušević, 2016).

Nisu sve trans* obitelji u jednakoj poziciji u suradnji s ustanovom (npr. zbog stupnja povezanosti sa širom zajednicom, razine obrazovanja, fleksibilnosti radnog vremena, razine do koje transgresiraju rodne norme...), niti su obrazovne potrebe svakog djeteta iz tih obitelji iste. Nažalost, ova raznolikost pozicija nije detaljno dokumentirana u istraživanjima, što je vezano uz ranije spomenutu homogenost karakteristika sudionika istraživanja. Ovo vraća na poantu da odgojno-obrazovni djelatnici trebaju istovremeno biti osjetljivi na mogućnosti različitih roditelja, no isto tako ne bi trebali esencijalizirati poziciju određene obitelji na temelju njihovog stigmatiziranog identitetskog obilježja. Dijalog s roditeljima je značajan izvor informacija koji pomaže u traženju balansa između zanemarivanja identitetskog obilježja i njegove esencijalizacije, što je istaknuto i u rezultatima istraživanja. Međutim, kako je populacija trans* roditelja u Hrvatskoj mala, teško je zamisliti da će svi odgojno-obrazovni djelatnici razvijati znanje neposrednim iskustvom. Uz to, kako bi djelatnici što bolje podupirali roditelje, poželjno je teorijsko znanje i prije interakcije s prvim trans* roditeljem, zbog čega drugi značajan izvor informacija mogu biti istraživanja u području obiteljske pedagogije koja ukazuju na slojevitost perspektiva trans* obitelji. Ta istraživanja bi trebala biti fokusirana na dekonstrukciju ideje normalnosti obitelji i detektiranje toga kako vanjski faktori sukonstruiraju odnose među članovima obitelji (Kušević, 2020), kao što je bio slučaj u

ovom diplomskom radu. Još jedan izvor tog oblika znanja bi mogle pružiti udruge iz lokalne zajednice koje rade s LGBT osobama, ponajviše kolektiv TIRV, koji se posljednjih 12 godina bavi zagovaračkim radom za trans* zajednicu (Hodžić i sur., 2019).

Ovaj rad je odrazio i povećanje broja istraživanja s trans* obiteljima u posljednjih 10-ak godina, te nalazi otvaraju potencijal za promjenu postojećeg stanja ne samo za podupiranje kvalitete života trans* osoba, nego i za jačanje demokratske kulture. Istodobno, hiperprodukcija istraživanja ne smije zamijeniti rad na aktualnoj promjeni prakse. Prema tome, dosadašnje spoznaje o ovim obiteljima bi se trebale koristiti kao dijelovi silaba visokoškolskih ustanova koje obrazuju stručnjake pomagačkih zanimanja, te u organizacijama stručnih usavršavanja za već postojeće stručnjake. Važnije od toga, pedagozi, kao i svi ostali stručnjaci koji rade s ljudima, trebaju preuzeti odgovornost zagovaranja za ove obitelji kako bi se izgrađivala inkluzivnija kultura ustanove u kojoj se obitelji neće sakrivati iz straha, nego će odluka oko otvorenosti biti osobni izbor. Kako bi zagovaranje bilo učinkovito, prvi korak je prepoznavanje znakova isključivanja ili degradiranja trans* obiteljskih struktura u prostorno-materijalnom uređenju ustanove te u interakciji među akterima ustanove. Zatim je važno planirati moguće promjene uzimajući u obzir specifičnost kulture ustanove, odnosno procijeniti pristup promjeni koja bi bila izvediva za tu ustanovu. Konačno, bitna je i podrška akterima odgojno-obrazovne ustanove u osvještavanju opresivnih poruka koje ustanova šalje, kao i u ustrajanju u njihovoj promjeni.

6. Literatura

Čestice literature označene sa zvjezdicom su bile uključene u ovaj sustavni pregled.

- Aarnio, K. i Rotkirch, A. (2022). Parental relationships and family functioning of Finnish children living with LGBTQ+ parents. *NORA - Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 30(4), 249–263. <https://doi.org/10.1080/08038740.2022.2076737>
- Allen, S. H., Fish, J. N., McGuire, J. K. i Leslie, L. A. (2022). Beyond the (family) binary: Family environment heterogeneity among transgender adults. *Journal of Marriage and Family*, 84(4), 941–961. <https://doi.org/10.1111/jomf.12835>
- Amatea, E. S. (2013). From separation to collaboration: The changing paradigm of family-school relations. U E. S. Amatea (ur.), *Building culturally responsive family-school relationships* (2. izd., str. 17–45). Pearson.
- Amato, P. R. i Gilbreth, J. G. (1999). Nonresident fathers and children's well-being: A meta-analysis. *Journal of Marriage and Family*, 61(3), 557–573. <https://doi.org/10.2307/353560>
- Ammann, C. (2024). Unpacking categorizations in researching GBTIQ+ parents. *Sexualities*, prihvaćen za objavu. <https://doi.org/10.1177/13634607241228113>
- Aromataris, E., Fernandez, R., Godfrey, C., Holly, C., Kahlil, H. i Tungpunkom, P. (2015). Summarizing systematic reviews: Methodological development, conduct and reporting of an umbrella review approach. *International Journal of Evidence-Based Healthcare*, 13(3), 132–140. <https://doi.org/10.1097/XEB.0000000000000055>
- Averett, K. H. (2021). Queer parents, gendered embodiment and the de-essentialisation of motherhood. *Feminist Theory*, 22(2), 284–304. <https://doi.org/10.1177/1464700121989226>
- Barron, C. i Capous-Desyllas, M. (2017). Transgressing the gendered norms in childhood: Understanding transgender children and their families. *Journal of GLBT Family Studies*, 13(5), 407–438. <https://doi.org/10.1080/1550428X.2016.1273155>
- Bartholomaeus, C. i Riggs, D. W. (2017). Whole-of-school approaches to supporting transgender students, staff, and parents. *International Journal of Transgenderism*, 18(4), 361–366. <https://doi.org/10.1080/15532739.2017.1355648>

- Bartulović, M. i Kušević, B. (2014). Interkulturalna homofobija: LGBTIQ (ne)vidljivost u odgojno-obrazovnom kontekstu. *Pedagogijska istraživanja*, 11(2), 229–246. <https://hrcak.srce.hr/173993>
- Bartulović, M. i Kušević, B. (2017). Queering the white picket fence: A social justice take on heteronormative parenting. *Multicultural Education Review*, 9(1), 11–29. <https://doi.org/10.1080/2005615X.2016.1276672>
- Bartulović, M. i Kušević, B. (2020). Understanding LGBTIQ parents' transformative potential in educational context. *Intercultural Education*, 31(1), 38–53. <https://doi.org/10.1080/14675986.2019.1673991>
- Bartulović, M., Kušević, B. i Širanović, A. (2019). Prilog razumijevanju pedagoginje: O dispozicijama za pedagoško djelovanje. *Metodički ogledi*, 26(2), 105–127. <https://doi.org/10.21464/mo.26.2.8>
- Beauchamp, T. i D'Harlingue, B. D. (2012). Beyond additions and exceptions: The category of transgender and new pedagogical approaches for women's studies. *Feminist Formations*, 24(2), 25–51. <https://doi.org/10.1353/ff.2012.0020>
- Belsky, J. (1984). The determinants of parenting: A process review. *Child Development*, 55(1), 83–96. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1984.tb00275.x>
- Bengtsson, M. (2016). How to plan and perform a qualitative study using content analysis. *NursingPlus Open*, 2, 8–14. <https://doi.org/10.1016/j.npls.2016.01.001>
- *Bergstrom-Lynch, C. (2020). Free to be you and me, maybe: Lesbian, gay, bisexual, and transgender parents doing gender with their children. *Journal of Gender Studies*, 29(3), 282–294. <https://doi.org/10.1080/09589236.2019.1635000>
- Biblarz, T. i Savci, E. (2010). Lesbian, gay, bisexual, and transgender families. *Journal of Marriage and Family*, 72(3), 480–497. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2010.00714.x>
- Biblarz, T. J. i Stacey, J. (2010). How does the gender of parents matter? *Journal of Marriage and Family*, 72(1), 3–22. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2009.00678.x>

- Billard, T. J. (2016). Writing in the margins: Mainstream news media representations of transgenderism. *International Journal of Communication*, 10, 4193–4218. <https://doi.org/10.31235/osf.io/4q8f3>
- Booth, A. (2016). Searching for qualitative research for inclusion in systematic reviews: A structured methodological review. *Systematic Reviews*, 5(1), Članak e74. <https://doi.org/10.1186/s13643-016-0249-x>
- *Bower-Brown, S. (2022). Beyond mum and dad: Gendered assumptions about parenting and the experiences of trans and/or non-binary parents in the UK. *LGBTQ+ Family: An Interdisciplinary Journal*, 18(3), 223–240. <https://doi.org/10.1080/27703371.2022.2083040>
- *Bower-Brown, S. i Zadeh, S. (2021). “I guess the trans identity goes with other minority identities”: An intersectional exploration of the experiences of trans and non-binary parents living in the UK. *International Journal of Transgender Health*, 22(1-2), 101–112. <https://doi.org/10.1080/26895269.2020.1835598>
- Boza, C. i Nicholson Perry, K. (2014). Gender-related victimization, perceived social support, and predictors of depression among transgender Australians. *International Journal of Transgenderism*, 15(1), 35–52. <https://doi.org/10.1080/15532739.2014.890558>
- Bramer, W. M., Rethlefsen, M. L., Kleijnen, J. i Franco, O. H. (2017). Optimal database combinations for literature searches in systematic reviews: A prospective exploratory study. *Systematic Reviews*, 6(1), Članak e245. <https://doi.org/10.1186/s13643-017-0644-y>
- Bush, K. R. i Peterson, G. W. (2013). Parent-child relationships in diverse contexts. U G. W. Peterson i K. R. Bush (ur.), *Handbook of marriage and the family* (3. izd., str. 275–303). Springer. <https://doi.org/10.1007/978-1-4614-3987-5>
- Butler, A., Hall, H. i Copnell, B. (2016). A guide to writing a qualitative systematic review protocol to enhance evidence-based practice in nursing and health care. *Worldviews on Evidence-Based Nursing*, 13(3), 241–249. <https://doi.org/10.1111/wvn.12134>

- Calderon-Cifuentes, P. A. (2021). *Trans discrimination in Europe: A TGEU analysis of the FRA LGBTI survey 2019*. TGEU. <https://tgeu.org/tgeu-publishes-report-on-trans-discrimination-in-europe/> (24.7.2023.)
- Carone, N., Rothblum, E. D., Bos, H. M. W., Gartrell, N. K. i Herman, J. L. (2021). Demographics and health outcomes in a U.S. probability sample of transgender parents. *Journal of Family Psychology*, 35(1), 57–68. <https://doi.org/10.1037/fam0000776>
- Catalpa, J. M. i McGuire, J. K. (2018). Family boundary ambiguity among transgender youth. *Family Relations*, 67(1), 88–103. <https://doi.org/10.1111/fare.12304>
- Cavanagh, C. i Cauffman, E. (2019). Parenting and the law. U M. H. Bornstein (ur.), *Handbook of parenting volume 5: The practice of parenting* (3. izd., str. 465–490). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429401695>
- Charter, R., Ussher, J. M., Perz, J. i Robinson, K. H. (2018). The transgender parent: Experiences and constructions of pregnancy and parenthood for transgender men in Australia. *International Journal of Transgenderism*, 19(1), 64–77. <https://doi.org/10.1080/15532739.2017.1399496>
- *Charter, R., Ussher, J. M., Perz, J. i Robinson, K. H. (2022). Negotiating mental health amongst transgender parents in Australia. *International Journal of Transgender Health*, 23(3), 308–320. <https://doi.org/10.1080/26895269.2021.1875951>
- *Charter, R., Ussher, J. M., Perz, J. i Robinson, K. H. (2023). Transgender parents: Negotiating “coming out” and gender affirmation with children and co-parents. *Journal of Homosexuality*, 70(7), 1287–1309. <https://doi.org/10.1080/00918369.2021.2020542>
- *Chbat, M., Côté, I., Pagé, G. i Blais, M. (2023). Intersectional analysis of the life course of LGBTQ+ parent families in Québec: Partial and homonormative inclusion. *Journal of Homosexuality*, 70(10), 2158–2179. <https://doi.org/10.1080/00918369.2022.2049025>
- Chiland, C., Clouet, A. M., Golse, B., Guinot, M. i Wolf, J. P. (2013). A new type of family: Transmen as fathers thanks to donor sperm insemination. A 12-year follow-up exploratory study of their children. *Neuropsychiatrie de l'Enfance et de l'Adolescence*, 61(6), 365–370. <https://doi.org/10.1016/j.neurenf.2013.07.001>

- Church, H. A., O'Shea, D. i Lucey, J. V. (2014). Parent-child relationships in gender identity disorder. *Irish Journal of Medical Science*, 183(2), 277–281. <https://doi.org/10.1007/s11845-013-1003-1>
- Clarke, V. i Demetriou, E. (2016). 'Not a big deal'? Exploring the accounts of adult children of lesbian, gay and trans parents. *Psychology and Sexuality*, 7(2), 131–148. <https://doi.org/10.1080/19419899.2015.1110195>
- Cochran, M. i Niego, S. (2002). Parenting and social networks. U M. Bornstein (ur.), *Handbook of parenting volume 4: Status and social conditions of parenting* (2. izd., str. 123–148). Lawrence Erlbaum. <https://doi.org/10.4324/9781410612168>
- Cole, F. L. (1988). Content analysis - Process and application. *Clinical Nurse Specialist*, 2(1), 53–57. <https://doi.org/10.1097/00002800-198800210-00025>
- Coleman, E., Bockting, W., Botzer, M., Cohen-Kettenis, P., DeCuypere, G., Feldman, J., Fraser, L., Green, J., Knudson, G., Meyer, W. J., Monstrey, S., Adler, R. K., Brown, G. R., Devor, A. H., Ehrbar, R., Ettner, R., Eyler, E., Garofalo, R., Karasic, D. H., ... Zucker, K. (2011). Standards of care for the health of transsexual, transgender, and gender-nonconforming people, version 7. *International Journal of Transgenderism*, 13(4), 165–232. <https://doi.org/10.1080/15532739.2011.700873>
- Condat, A., Mamou, G., Lagrange, C., Mendes, N., Wielart, J., Poirier, F., Medjkane, F., Brunelle, J., Drouineaud, V., Rosenblum, O., Gründler, N., Ansermet, F., Wolf, J. P., Falissard, B. i Cohen, D. (2019). Transgender fathering: Children's psychological and family outcomes. *PLoS One*, 15(11), Članak e0241214. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0241214>
- Cox, M. J. i Paley, B. (2003). Understanding families as systems. *Current Directions in Psychological Science*, 12(5), 193–196. <https://doi.org/10.1111/1467-8721.01259>
- Čudina-Obradović, M. i Obradović, J. (2000). Obitelj i zaposlenost izvan kuće: Međusobno ometanje i/ili pomaganje. *Revija za socijalnu politiku*, 7(2), 131–145. <https://doi.org/10.3935/rsp.v7i2.254>
- Dahl, U. i Gabb, J. (2019). Trends in contemporary queer kinship and family research. *Lambda Nordica*, 24(2-3), 209–237. <https://doi.org/10.34041/ln.v24.586>

- de Brito Silva, B., Fontanari, A., Seibel, B., Chinazzo, I., Luxion, K., Lobato, M., Nardi, H., Koller, S. i Brandelli Costa, A. (2023). Transgender parenthood, participation in children's lives, and association with discrimination experiences: An exploratory study. *Family Relations*, 72(1), 122–139. <https://doi.org/10.1111/fare.12637>
- Denzin, N. K. i Lincoln, Y. S. (2011). Introduction: The discipline and practice of qualitative research. U N. K. Denzin i Y. S. Lincoln (ur.), *The SAGE handbook of qualitative research* (4. izd., str. 1–19). SAGE.
- *Dierckx, M., Mortelmans, D. i Motmans, J. (2019). Role ambiguity and role conflict among partners of trans people. *Journal of Family Issues*, 40(1), 85–110. <https://doi.org/10.1177/0192513X18800362>
- *Dierckx, M., Mortelmans, D., Motmans, J. i T'Sjoen, G. (2017). Resilience in families in transition: What happens when a parent is transgender? *Family Relations*, 66(3), 399–411. <https://doi.org/10.1111/fare.12282>
- Dierckx, M., Motmans, J., Mortelmans, D. i T'sjoen, G. (2016). Families in transition: A literature review. *International review of psychiatry (Abington, England)*, 28(1), 36–43. <https://doi.org/10.3109/09540261.2015.1102716>
- *Dierckx, M. i Platero, R. L. (2018). The meaning of trans* in a family context. *Critical Social Policy*, 38(1), 79–98. <https://doi.org/10.1177/0261018317731953>
- *dos Santos Dantas, D., de Leao Lima Almeida, G. P., de Oliveira Ferreira, B., Therense, M. i Machado das Neves, A. L. (2024). Meanings and perceptions of parenthood among transgender men who became pregnant before gender transition. *Ciencia & Saude Colectiva*, 29(4), Članak e19532023. <https://doi.org/10.1590/1413-81232024294.19532023en>
- Dowers, E., White, C., Cook, K. i Kingsley, J. (2020). Trans, gender diverse and non-binary adult experiences of social support: A systematic quantitative literature review. *International Journal of Transgender Health*, 21(3), 242–257. <https://doi.org/10.1080/26895269.2020.1771805>

- Dowers, E., White, C., Kingsley, J. i Swenson, R. (2019). Transgender experiences of occupation and the environment: A scoping review. *Journal of Occupational Science*, 26(4), 496–510. <https://doi.org/10.1080/14427591.2018.1561382>
- Downing, J. B. (2013). Transgender-parent families. U A. E. Goldberg i K. R. Allen (ur.), *LGBT-parent families: Innovations in research and implications for practice* (1. izd., str. 105–115). Springer. <https://doi.org/10.1007/978-1-4614-4556-2>
- Dugan, J. P., Kusel, M. L. i Simounet, D. M. (2012). Transgender college students: An exploratory study of perceptions, engagement, and educational outcomes. *Journal of College Student Development*, 53(5), 719–736. <https://doi.org/10.1353/csd.2012.0067>
- Đaković, T. i Novosel, I. (ur.) (2020). *Ljudska prava u Hrvatskoj: pregled stanja za 2019. godinu.* Kuća ljudskih prava Zagreb. <https://www.kucaljudskihprava.hr/2020/04/17/ljudska-prava-u-hrvatskoj-pregled-stanja-za-2019-godinu> (24.10.2023.)
- Edwards, R. i Alldred, P. (2000). A typology of parental involvement in education centring on children and young people: Negotiating familialisation, institutionalisation and individualisation. *British Journal of Sociology of Education*, 21(3), 435–455. <https://doi.org/10.1080/713655358>
- Egan, S. K. i Perry, D. G. (2001). Gender identity: A multidimensional analysis with implications for psychosocial adjustment. *Developmental Psychology*, 37(4), 451–463. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.37.4.451>
- Elfers, J. i Soule, K. (2020). Transformative elements of transgender experiences. *The International Journal of Diverse Identities*, 20(2), 27–42. <https://doi.org/10.18848/2327-7866/CGP/v20i02/27-42>
- Elo, S. i Kyngäs, H. (2008). The qualitative content analysis process. *Journal of Advanced Nursing*, 62(1), 107–115. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2007.04569.x>
- Epstein, J. L. (1992). *School and family partnerships. Report No. 6.* Center on families, communities, schools and children's learning. <https://eric.ed.gov/?id=ED343715> (3.3.2024.)

- European Commission. (2019). *Discrimination in the European Union*. European Union. <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2251> (5.8.2023.)
- Faccio, E., Bordin, E. i Cipolletta, S. (2013). Transsexual parenthood and new role assumptions. *Culture, Health & Sexuality*, 15(9), 1055–1070. <https://doi.org/10.1080/13691058.2013.806676>
- Farr, R. H. (2017). Does parental sexual orientation matter? A longitudinal follow-up of adoptive families with school-age children. *Developmental Psychology*, 53(2), 252–264. <https://doi.org/10.1037/dev0000228>
- Finfgeld-Connett, D. (2014). Use of content analysis to conduct knowledge-building and theory-generating qualitative systematic reviews. *Qualitative Research*, 14(3), 341–352. <https://doi.org/10.1177/1468794113481790>
- Fingerman, K. L. i Bermann, E. (2000). Applications of family systems theory to the study of adulthood. *International Journal of Aging & Human Development*, 51(1), 5–29. <https://doi.org/10.2190/7TF8-WB3F-TMWG-TT3K>
- *Fischer, O. J. (2021). Non-binary reproduction: Stories of conception, pregnancy, and birth. *International Journal of Transgender Health*, 22(1-2), 77–88. <https://doi.org/10.1080/26895269.2020.1838392>
- Flores, A. R. (2015). Attitudes toward transgender rights: Perceived knowledge and secondary interpersonal contact. *Politics, Groups, and Identities*, 3(3), 398–416. <https://doi.org/10.1080/21565503.2015.1050414>
- Garbarino, J., Governale, A. i Kostelny, K. (2019). Parenting and public policy. U M. H. Bornstein (ur.), *Handbook of parenting volume 5: The practice of parenting* (3. izd., str. 491–514). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429401695>
- Gartlehner, G., Affengruber, L., Titscher, V., Noel-Storr, A., Dooley, G., Ballarini, N. i König, F. (2020). Single-reviewer abstract screening missed 13 percent of relevant studies: A crowd-based, randomized controlled trial. *Journal of Clinical Epidemiology*, 121, 20–28. <https://doi.org/10.1016/j.jclinepi.2020.01.005>

- Giroux, H. A. (2011). Teachers as transformative intellectuals. U E. B. Hilty (ur.), *Thinking about schools* (1. izd., str. 189–197). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429495670>
- Goldblum, P., Testa, R. J., Pflum, S., Hendricks, M. L., Bradford, J. i Bongar, B. (2012). The relationship between gender-based victimization and suicide attempts in transgender people. *Professional Psychology: Research and Practice*, 43(5), 468–475. <https://doi.org/10.1037/a0029605>
- Gough, D. i Elbourne, D. (2002). Systematic research synthesis to inform policy, practice and democratic debate. *Social Policy and Society*, 1(3), 225–236. <https://doi.org/10.1017/s147474640200307x>
- Grant, J. M., Mottet, L., Tanis, J. E., Harrison, J., Herman, J. i Keisling, M. (2011). *Injustice at every turn: A report of the national transgender discrimination survey*. National Center for Transgender Equality and National Gay and Lesbian Task Force. <https://www.thetaskforce.org/resources/injustice-every-turn-report-national-transgender-discrimination-survey/> (28.7.2023.)
- Green, R. (2006). Parental alienation syndrome and the transsexual parent. *International Journal of Transgenderism*, 9(1), 9–13. https://doi.org/10.1300/J485v09n01_02
- Greenhalgh, T. (1997). Papers that summarise other papers (systematic reviews and meta-analyses). *British Medical Journal*, 315(7109), 672–675. <https://doi.org/10.1136/bmj.315.7109.672>
- *Gruson-Wood, J. F., Reid, K., Rice, C., Haines, J., Chapman, G. E. i Gibson, M. H. (2024). The game of queer family life: Exploring 2SLGBTQI+ parents' experiences of cisheteronormativity, racism, and colonialism through digital storytelling in Ontario, Canada. *Journal of Homosexuality*, 71(4), 887–915. <https://doi.org/10.1080/00918369.2022.2132581>
- Gupta, S., Rajiah, P., Middlebrooks, E. H., Baruah, D., Carter, B. W., Burton, K. R., Chatterjee, A. R. i Miller, M. M. (2018). Systematic review of the literature: Best practices. *Academic Radiology*, 25(11), 1481–1490. <https://doi.org/10.1016/j.acra.2018.04.025>

- *Hafford-Letchfield, T., Cocker, C., Rutter, D., Manning, R. i McCormack, K. (2021). Doing the right thing and getting it right: Professional perspectives in social work on supporting parents from gender diverse communities. *International Journal of Transgender Health*, 22(1-2), 154–166. <https://doi.org/10.1080/26895269.2020.1831417>
- Hafford-Letchfield, T., Cocker, C., Rutter, D., Tinarwo, M., McCormack, K. i Manning, R. (2019). What do we know about transgender parenting?: Findings from a systematic review. *Health & Social Care in the Community*, 27(5), 1111–1125. <https://doi.org/10.1111/hsc.12759>
- Haines, B. A., Ajayi, A. A. i Boyd, H. (2014). Making trans parents visible: Intersectionality of trans and parenting identities. *Feminism & Psychology*, 24(2), 238–247. <https://doi.org/10.1177/0959353514526219>
- Halberstam, J. (2018). *Trans: A quick and quirky account of gender variability* (1. izd.). University of California Press. <https://doi.org/10.1017/S2753906700002527>
- Hart, W. H. i Hart, L. (2018). When Johnny becomes Janie: An investigation of the attitudes of school leaders on the placement and hiring of transgender teacher candidates. *Journal of School Leadership*, 28(1), 110–136. <https://doi.org/10.1177/105268461802800105>
- Hendricks, M. L. i Testa, R. J. (2012). A conceptual framework for clinical work with transgender and gender nonconforming clients: An adaptation of the minority stress model. *Professional Psychology: Research and Practice*, 43(5), 460–467. <https://doi.org/10.1037/a0029597>
- Higgins, S. i Katsipataki, M. (2015). Evidence from meta-analysis about parental involvement in education which supports their children's learning. *Journal of Children's Services*, 10(3), 280–290. <https://doi.org/10.1108/jcs-02-0215-0009>
- Hines, S. (2006). Intimate transitions: Transgender practices of partnering and parenting. *Sociology*, 40(2), 353–371. <https://doi.org/10.1177/0038038506062037>
- Hodžić, A. (2020). *Izveštaj istraživanja o pravnom priznanju roda u Republici Hrvatskoj 2020.* Trans Aid. https://kolektiv.hr/wp-content/uploads/2020/11/PPR_Istrazivanje_2020.pdf (14.8.2023.)

- Hodžić, A., Poštić, J. i Kajtezović, A. (2019). (Ne)vidljivo T: Trans aktivizam u Hrvatskoj (2004.-2019.). U B. Bilić (ur.), *Umrežama drugosti: Intersekcionalnost i LGBT aktivizam u Srbiji i Hrvatskoj* (1. izd., str. 29–54). Mediterran Publishing.
- Hoghugh, M. (2004). Parenting – An introduction. U M. Hoghugh i N. Long (ur.), *Handbook of parenting: Theory and research for practice* (1. izd., str. 1–18). SAGE. <https://doi.org/10.4135/9781848608160>
- hooks, b. (1994). *Teaching to transgress: Education as the practice of freedom* (1. izd.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203700280>
- Horton, C. i Carlie, A. (2022). “We just think of her as one of the girls”: Applying a trans inclusion staged model to the experiences of trans children and youth in UK primary and secondary schools. *Teachers College Record*, 124(8), 168–191. <https://doi.org/10.1177/01614681221123383>
- Hsieh, H. F. i Shannon, S. E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research*, 15(9), 1277–1288. <https://doi.org/10.1177/1049732305276687>
- Iantaffi, A. i Bockting, W. O. (2011). Views from both sides of the bridge? Gender, sexual legitimacy and transgender people’s experiences of relationships. *Culture, Health & Sexuality*, 13(1), 355–370. <https://doi.org/10.1080/13691058.2010.537770>
- Imrie, S. i Golombok, S. (2020). Impact of new family forms on parenting and child development. *Annual Review of Developmental Psychology*, 2(1), 295–316. <https://doi.org/10.1146/annurev-devpsych-070220>
- Imrie, S., Zadeh, S., Wylie, K. i Golombok, S. (2021). Children with trans parents: Parent-child relationship quality and psychological well-being. *Parenting, Science and Practice*, 21(3), 185–215. <https://doi.org/10.1080/15295192.2020.1792194>
- Israel, G. E. (2005). Translove: Transgender persons and their families. *Journal of GLBT Family Studies*, 1(1), 53–67. https://doi.org/10.1300/J461v01n01_05
- Jaffee, K. D., Shires, D. A. i Stroumsa, D. (2016). Discrimination and delayed health care among transgender women and men. *Medical Care*, 54(11), 1010–1016. <https://doi.org/10.1097/MLR.0000000000000583>

- James, S., Herman, J., Rankin, S., Keisling, M., Mottet, L. i Anafi, M. (2016). *The report of the 2015 U.S. transgender survey*. National Center for Transgender Equality. <https://transequality.org/sites/default/files/docs/usts/USTS-Full-Report-Dec17.pdf> (6.11.2023.)
- Jauk, D. (2013). Gender violence revisited: Lessons from violent victimization of transgender identified individuals. *Sexualities*, 16(7), 807–825. <https://doi.org/10.1177/1360713497215>
- Jeynes, W. H. (2007). The relationship between parental involvement and urban secondary school student academic achievement: A meta-analysis. *Urban Education*, 42(1), 82–110. <https://doi.org/10.1177/0042085906293818>
- Johnson, D. E., Sikorski, J. E., Savage, T. A., Woitaszewski, S., Johnson, D. i Sikorski, J. (2014). Parents of youths who identify as transgender: An exploratory study. *School Psychology Forum*, 8(1), 56–74. <https://eric.ed.gov/?id=EJ1149665>
- Johnson, K. (2012). Transgender, transsexualism, and the queering of gender identities: Debates for feminist research. U S. N. Hesse-Biber (ur.), *The handbook of feminist research: Theory and praxis* (2. izd., str. 606–626). SAGE. <https://doi.org/10.4135/9781483384740>
- *Kappus, B. D., Lucero, L., Cascalheira, C. J. i Ijebor, E. E. (2022). Invisible stories: A phenomenological study of bi and trans parent experiences within elementary schools in the southwestern United States. *Journal of Homosexuality*, 69(12), 2084–2103. <https://doi.org/10.1080/00918369.2021.1987746>
- Katz-Wise, S. L., Ehrensaft, D., Vettters, R., Forcier, M. i Austin, S. B. (2018). Family functioning and mental health of transgender and gender-nonconforming youth in the trans teen and family narratives project. *Journal of Sex Research*, 55(4-5), 582–590. <https://doi.org/10.1080/00224499.2017.1415291>
- Kelley, A. D. (2021). Cisnormative empathy: A critical examination of love, support, and compassion for transgender people by their loved ones. *Sociological Inquiry*, 91(3), 625–646. <https://doi.org/10.1111/soin.12390>

- Kidd, J. D. i Witten, T. M. (2008). Transgender and transsexual identities: The next strange fruit—Hate crimes, violence and genocide against the global trans-communities. *Journal of Hate Studies*, 6(1), 31–63. <https://doi.org/10.33972/jhs.47>
- Klein, A. i Golub, S. A. (2016). Family rejection as a predictor of suicide attempts and substance misuse among transgender and gender nonconforming adults. *LGBT Health*, 3(3), 193–199. <https://doi.org/10.1089/lgbt.2015.0111>
- Knjižnica Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. (2024). *Odabrane baze podataka za humanistiku i društvene znanosti*. <https://knjiznica.ffzg.unizg.hr/baze/> (14.4.2024.)
- Kušević, B. (2016). Zainteresirani roditelji uvijek nađu vremena za dolazak u školu! Suradnja obitelji i škole u kontekstu reprodukcije društvene nejednakosti. *Društvena istraživanja*, 25(2), 179–198. <https://doi.org/10.5559/di.25.2.02>
- Kušević, B. (2020). What does family pedagogy deal with? Position of family pedagogy in Croatian and foreign scientific space. *Zbornik instituta za pedagoška istraživanja*, 52(1), 40–80. <https://doi.org/10.2298/ZIPI2001040K>
- Lamb, M. E. (2012). Mothers, fathers, families, and circumstances: Factors affecting children's adjustment. *Applied Developmental Science*, 16(2), 98–111. <https://doi.org/10.1080/10888691.2012.667344>
- Lareau, A. i McNamara Horvat, E. (1999). Moments of social inclusion and exclusion race, class, and cultural capital in family-school relationships. *Sociology of Education*, 72(1), 37–53. <https://doi.org/10.2307/2673185>
- Lareau, A. i Shumar, W. (1996). The problem of individualism in family-school policies. *Sociology of Education*, 69, 24–39. <https://doi.org/10.2307/3108454>
- Lefebvre, C., Manheimer, E. i Glanville, J. (2008). Searching for studies. U J. P. T. Higgins i S. Green (ur.), *Cochrane handbook for systemic reviews of interventions* (2. izd., str. 95–150). Wiley-Blackwell.
- Lenning, E. i Buist, C. L. (2013). Social, psychological, and economic challenges faced by transgender individuals and their significant others: Gaining insight through personal narratives. *Culture, Health & Sexuality*, 15(1), 44–57. <https://doi.org/10.1080/13691058.2012.738431>

Lista stručnjaka koji imaju iskustva u radu s transseksualnim osobama. (2015). *Narodne novine*, 59(15). Preuzeto 30.8.2023., s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2015_05_59_1154.html

*Malmquist, A. (2022). Transgender men forming two-father families with their cisgender male partners: Negotiating gendered expectations and self-perceptions. *LGBTQ+ Family: An Interdisciplinary Journal*, 18(5), 369–385. <https://doi.org/10.1080/27703371.2022.2113582>

Mamou, G., Lagrange, C., Mendes, N., Wielart, J., Poirier, F., Medjkane, F., Brunelle, J., Drouineaud, V., Rosenblum O, Gründler, N., Ansermet, F., Falissard, B., Cohen, D. i Condat, A. (2020). The developmental implications of the use of reproductive technologies for transgender people: A comparative cross-section protocol. *Frontiers of Psychiatry*, 11, Članak e243. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2020.00243>

Maričić, A., Štambuk, M., Tadić Vujčić, M. i Tolić, S. (2016). *Ja nisam gej mama, ja sam mama: Roditeljstvo LGB osoba u Hrvatskoj*. Jesenski i Turk.

Marshall, E., Glazebrook, C., Robbins-Cherry, S., Nicholson, S., Thorne, N. i Arcelus, J. (2020). The quality and satisfaction of romantic relationships in transgender people: A systematic review of the literature. *International Journal of Transgender Health*, 21(4), 373–390. <https://doi.org/10.1080/26895269.2020.1765446>

Marx, R. A., Roberts, L. M. i Nixon, C. T. (2017). When care and concern are not enough: School personnel's development as allies for trans and gender non-conforming students. *Social Sciences*, 6(1), Članak e11. <https://doi.org/10.3390/socsci6010011>

Masten, A. S. i Palmer, A. R. (2019). Parenting to promote resilience in children. U M. H. Borstein (ur.), *Handbook of parenting volume 5: The practice of parenting* (3. izd., str. 156–188). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429401695>

Mayo, C. (2007). Queering foundations: Queer and lesbian, gay, bisexual and transgender educational research. *Review of Research in Education*, 31(1), 78–94. <https://doi.org/10.3102/0091732X06298013>

McCarthy, L. (2003). Wearing my identity: A transgender teacher in the classroom. *Equity and Excellence in Education*, 36(2), 170–183. <https://doi.org/10.1080/10665680303510>

- McGuire, J. K., Anderson, C. R., Toomey, R. B. i Russell, S. T. (2010). School climate for transgender youth: A mixed method investigation of students experiences and school responses. *Journal of Youth and Adolescence*, 39(10), 1175–1188. <https://doi.org/10.1007/s10964-010-9540-7>
- McGuire, J. K., Kovalanka, K. A., Catalpa, J. M. i Toomey, R. B. (2016). Transfamily theory: How the presence of trans* family members informs gender development in families. *Journal of Family Theory and Review*, 8(1), 60–73. <https://doi.org/10.1111/jftr.12125>
- McInerney, A., Creaner, M. i Nixon, E. (2021). The motherhood experiences of non-birth mothers in same-sex parent families. *Psychology of Women Quarterly*, 45(3), 279–293. <https://doi.org/10.1177/03616843211003072>
- Meyer, I. H. (2003). Prejudice, social stress, and mental health in lesbian, gay, and bisexual populations: Conceptual issues and research evidence. *Psychological Bulletin*, 129(5), 674–697. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.129.5.674>
- Mizielnińska, J. (2022). The limits of choice: Queer parents and stateless children in their search for recognition in Poland. *Gender, Place & Culture*, 29(2), 153–176. <https://doi.org/10.1080/0966369X.2020.1845616>
- Mizock, L. i Mueser, K. T. (2014). Employment, mental health, internalized stigma, and coping with transphobia among transgender individuals. *Psychology of Sexual Orientation and Gender Diversity*, 1(2), 146–158. <https://doi.org/10.1037/sgd0000029>
- Moorman Kim, E. i Sheridan, S. M. (2015). Foundational aspects of family-school connections: Definitions, conceptual frameworks, and research needs. U S. M. Sheridan i E. Moorman Kim (ur.), *Foundational aspects of family-school partnership research* (1. izd., str. 1–14). Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-13838-1>
- Nagoshi, J. L. i Brzuzy, S. (2010). Transgender theory: Embodying research and practice. *Affilia*, 25(4), 431–443. <https://doi.org/10.1177/0886109910384068>
- Nelson-Coffey, S. K. i Stewart, D. (2019). Well-being in parenting. U M. H. Bornstein (ur.), *Handbook of parenting volume 3: Being and becoming a parent* (3. izd., str. 596–619). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429433214>

- Newman, M. i Gough, D. (2020). Systematic reviews in educational research: Methodology, perspectives and application. U O. Zawacki-Richter, M. Kerres, S. Bedenlier, M. Bond i K. Buntins (ur.), *Systematic reviews in educational research* (1. izd., str. 3–22). Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-658-27602-7>
- Obiteljski zakon. (2015). *Narodne novine*, 103(15). Preuzeto 24.7.2023., s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2015_09_103_1992.html
- Olson, K. R., Durwood, L., Demeules, M. i McLaughlin, K. A. (2016). Mental health of transgender children who are supported in their identities. *Pediatrics*, 137(3), Članak e20153223. <https://doi.org/10.1542/peds.2015-3223>
- Osguthorpe, R. D. (2008). On the reasons we want teachers of good disposition and moral character. *Journal of Teacher Education*, 59(4), 288–299. <https://doi.org/10.1177/0022487108321377>
- Oswald, R. F., Balter Blume, L. i Marks, S. R. (2005). Decentering heteronormativity: A model for family studies. U V. L. Bengson, A. C. Acock, K. R. Allen, P. Diworth-Anderson i D. M. Klein (ur.), *Sourcebook of family theory and research* (1. izd., str. 143–154). SAGE. <https://doi.org/10.4135/9781412990172.d5>
- Page, M. J., McKenzie, J. E., Bossuyt, P. M., Boutron, I., Hoffmann, T. C., Mulrow, C. D., Shamseer, L., Tetzlaff, J. M., Akl, E. A., Brennan, S. E., Chou, R., Glanville, J., Grimshaw, J. M., Hróbjartsson, A., Lalu, M. M., Li, T., Loder, E. W., Mayo-Wilson, E., McDonald, S., ... Moher, D. (2021). The PRISMA 2020 statement: An updated guideline for reporting systematic reviews. *BMJ*, 372, Članak n71. <https://doi.org/10.1186/s13643-021-01626-4>
- *Petit, M.-P., Julien, D. i Chamberland, L. (2017). Negotiating parental designations among trans parents' families: An ecological model of parental identity. *Psychology of Sexual Orientation and Gender Diversity*, 4(3), 282–295. <https://doi.org/10.1037/sgd0000231>
- *Petit, M.-P., Julien, D. i Chamberland, L. (2018). Interlinkages between parental and trans trajectories: A life course perspective. *Psychology of Sexual Orientation and Gender Diversity*, 5(3), 371–386. <https://doi.org/10.1037/sgd0000280>

- Pfeffer, C. A. (2012). Normative resistance and inventive pragmatism: Negotiating structure and agency in transgender families. *Gender & Society*, 26(4), 574–602. <https://doi.org/10.1177/0891243212445467>
- Pfeffer, C. A. i Jones, K. B. (2020). Transgender-parent families. U A. E. Goldberg i K. R. Allen (ur.), *LGBTQ-parent families: Innovations in research and implications for practice* (2. izd., str. 199–214). Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-35610-1>
- Platero, R. L. (2019). Is it possible to be seen as a parent while being trans*? Trans* parents in Spain. U E. Pérez Sedeño, L. S. Almendros, S. García Dauder i E. Ortega Arjonilla (ur.), *Knowledges, practices and activism from feminist epistemologies* (1. izd., str. 135–154). Vernon Press.
- Poteat, T., German, D. i Kerrigan, D. (2013). Managing uncertainty: A grounded theory of stigma in transgender health care encounters. *Social Science and Medicine*, 84, 22–29. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2013.02.019>
- Pravilnik o načinu prikupljanja medicinske dokumentacije te utvrđivanja uvjeta i pretpostavki za promjenu spola ili o životu u drugom rodnom identitetu. (2014). *Narodne novine*, 132(14). Preuzeto 30.8.2023., s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2014_11_132_2487.html
- Pyne, J. (2011). Unsuitable bodies: Trans people and cisnormativity in shelter services. *Canadian Social Work Review*, 28(1), 129–137. <http://www.jstor.org/stable/41658838>
- Pyne, J. (2012). *Transforming family: Trans parents and their struggles, strategies, and strengths*. LGBTQ Parenting Network, Sherbourne Health Clinic. https://www.rainbowhealthontario.ca/wp-content/uploads/2012/12/Transforming_Family_-_Report.pdf (26.7.2023.)
- Pyne, J., Bauer, G. i Bradley, K. (2015). Transphobia and other stressors impacting trans parents. *Journal of GLBT Family Studies*, 11(2), 107–126. <https://doi.org/10.1080/1550428X.2014.941127>
- Quinn, D. M. i Chaudoir, S. R. (2009). Living with a concealable stigmatized identity: The impact of anticipated stigma, centrality, salience, and cultural stigma on psychological

- distress and health. *Journal of Personality and Social Psychology*, 97(4), 634–651. <https://doi.org/10.1037/a0015815>
- *Rahilly, E. (2022). “Well duh, that’s how you raise a kid”: Gender-open parenting in a (non)binary world. *LGBTQ+ Family: An Interdisciplinary Journal*, 18(3), 262–280. <https://doi.org/10.1080/27703371.2022.2089309>
- Rahilly, E. (2023). Gender-open grandparenting: An exploratory study. *Journal of Family Studies*, 30(3), 415–439. <https://doi.org/10.1080/13229400.2023.2241439>
- Rahilly, E. i Seeber, A. (2024). Gender identity revisited among gender-open parents: New perspectives from classical models of the self. *Sociological Inquiry*, prihvaćen za objavu. <https://doi.org/10.1111/soin.12603>
- Rands, K. E. (2009). Considering transgender people in education: A gender-complex approach. *Journal of Teacher Education*, 60(4), 419–431. <https://doi.org/10.1177/0022487109341475>
- Reczek, R. i Smith, E. B. (2021). How LGBTQ adults maintain ties with rejecting parents: Theorizing "conflict work" as family work. *Journal of Marriage and Family*, 83(4), 1134–1153. <https://doi.org/10.1111/jomf.12765>
- Reczek, R., Stacey, L. i Dunston, C. (2022). Friend, foe, or forget ‘em?: The quality of LGBTQ adult sibling relationships. *Journal of Marriage and Family*, 84(2), 415–437. <https://doi.org/10.1111/jomf.12821>
- Riskind, R. i Tornello, S. (2022). "I think it's too early to know": Gender identity labels and gender expression of young children with nonbinary or binary transgender parent. *Frontiers in Psychology*, 13, Članak e916088. <https://doi.org/10.1111/jomf.12988>
- Robinson, B. A. i Stone, A. L. (2024). Trans family systems framework: Theorizing families’ gender investments and divestments in cisnormativity. *Journal of Marriage and Family*, prihvaćen za objavu. <https://doi.org/10.1111/jomf.12988>
- Rothstein, H. A., Sutton, A. J. i Borenstein, M. (2005). Publication bias in meta-analysis. U H. A. Rothstein, A. J. Sutton i M. Borenstein (ur.), *Publication bias in meta-analysis: Prevention, assessment and adjustment* (1. izd., str. 1–7). John Wiley & Sons Ltd.

- Rubin, G. S. (2007). Thinking sex: Notes for a radical theory of the politics of sexuality. U R. Parker i P. Aggleton (ur.), *Culture, society and sexuality* (2. izd., str. 150–187). Routledge.
- Russell, A. (1997). Individual and family factors contributing to mothers' and fathers' positive parenting. *International Journal of Behavioral Development*, 21(1), 111–132. <https://doi.org/10.1080/016502597385018>
- Shaghghi, A., Bhopal, R. S. i Sheikh, A. (2011). Approaches to recruiting 'hard-to-reach' populations into research: A review of the literature. *Health Promotion Perspectives*, 1(2), 86–94. <https://doi.org/10.5681/hpp.2011.009>
- Shires, D. A. i Jaffee, K. (2015). Factors associated with health care discrimination experiences among a national sample of female-to-male transgender individuals. *Health and Social Work*, 40(2), 134–141. <https://doi.org/10.1093/hsw/hlv025>
- *Siegel, D. P. (2024). Policing motherhood, controlling families: Race, reproductive governance, and trans women's parenting rights. *Gender & Society*, 38(1), 60–88. <https://doi.org/10.1177/08912432231213867>
- Silverstein, L. B. i Auerbach, C. F. (1999). Deconstructing the essential father. *American Psychologist*, 54(6), 397–407. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.54.6.397>
- Simpson, E. K. (2018). Influence of gender-based family roles on gender transition for transgender women. *Journal of GLBT Family Studies*, 14(4), 356–380. <https://doi.org/10.1080/1550428X.2017.1359722>
- Singh, A. A. i Burnes, T. R. (2009). Creating developmentally appropriate, safe counseling environments for transgender youth: The critical role of school counselors. *Journal of LGBT Issues in Counseling*, 3(3-4), 215–234. <https://doi.org/10.1080/15538600903379457>
- Smith, T. E., Sheridan, S. M., Kim, E. M., Park, S. i Beretvas, S. N. (2020). The effects of family-school partnership interventions on academic and social-emotional functioning: A meta-analysis exploring what works for whom. *Educational Psychology Review*, 32(2), 511–544. <https://doi.org/10.1007/s10648-019-09509-w>

- Spears Brown, C. i Tam, M. (2019). Parenting girls and boys. U M. H. Bornstein (ur.), *Handbook of parenting volume 1: Children and parenting* (3. izd., str. 258–287). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429440847>
- Stacey, J. i Biblarz, T. J. (2001). (How) does the sexual orientation of parents matter? *American Sociological Review*, *66*(2), 159–183. <https://doi.org/10.2307/2657413>
- Stewart, L., O'Halloran, P. i Oates, J. (2018). Investigating the social integration and wellbeing of transgender individuals: A meta-synthesis. *International Journal of Transgenderism*, *19*(1), 46–58. <https://doi.org/10.1080/15532739.2017.1364199>
- Stokoe, J. (2024). Queerness as a gift, LGBTQ+ parenting and the benefits to our children. *Amicus Curiae*, *5*(2), 350–357. <https://doi.org/10.14296/ac.v5i2.5687>
- Stotzer, R. L., Herman, J. L. i Hasenbush, A. (2014). *Transgender parenting – A review of existing research*. School of Law Williams Institute. <https://escholarship.org/uc/item/3rp0v7qv> (15.4.2023.)
- Suri, H. (2020). Ethical considerations of conducting systematic reviews in educational research. U O. Zawacki-Richter, M. Kerres, S. Bedenlier, M. Bond i K. Buntins (ur.), *Systematic reviews in educational research* (1. izd., str. 40–54). Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-658-27602-7>
- *Tabor, J. (2019). Mom, dad, or somewhere in between: Role-relational ambiguity and children of transgender parents. *Journal of Marriage and Family*, *81*(2), 506–519. <https://doi.org/10.1111/jomf.12537>
- Tan, K. K. H., Treharne, G. J., Ellis, S. J., Schmidt, J. M. i Veale, J. F. (2020). Gender minority stress: A critical review. *Journal of Homosexuality*, *67*(10), 1471–1489. <https://doi.org/10.1080/00918369.2019.1591789>
- Taraban, L. i Shaw, D. S. (2018). Parenting in context: Revisiting Belsky's classic process of parenting model in early childhood. *Developmental Review*, *48*, 55–81. <https://doi.org/10.1016/j.dr.2018.03.006>
- Testa, R. J., Habarth, J., Peta, J., Balsam, K. i Bockting, W. (2015). Development of the gender minority stress and resilience measure. *Psychology of Sexual Orientation and Gender Diversity*, *2*(1), 65–77. <https://doi.org/10.1037/sgd0000081>

- Testa, R. J., Michaels, M. S., Bliss, W., Rogers, M. L., Balsam, K. F. i Joiner, T. (2017). Suicidal ideation in transgender people: Gender minority stress and interpersonal theory factors. *Journal of Abnormal Psychology*, *126*(1), 125–136. <https://doi.org/10.1037/abn0000234>
- Testa, R. J., Sciacca, L. M., Wang, F., Hendricks, M. L., Goldblum, P., Bradford, J. i Bongar, B. (2012). Effects of violence on transgender people. *Professional Psychology: Research and Practice*, *43*(5), 452–459. <https://doi.org/10.1037/a0029604>
- Thompson, R. A. i Baumrind, D. (2019). The ethics of parenting. U M. H. Bornstein (ur.), *Handbook of parenting volume 5: The practice of parenting* (3. izd., str. 3–33). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429401695>
- Transgender Europe. (2020). *Trans rights Europe & Central Asia index 2020*. <https://tgeu.org/trans-rights-europe-central-asia-index-maps-2020/> (10.9.2022.)
- Tschalaer, M. (2023). Queer motherhood in the context of legal precarity: Experiences of lesbian mothers seeking asylum in Germany. *Ethnic and Racial Studies*, *46*(2), 233–253. <https://doi.org/10.1080/01419870.2022.2085055>
- Uhlenberg, P. i Cheuk, M. (2010). The significance of grandparents to grandchildren: An international perspective. U D. Dannefer i C. Phillipson (ur.), *The SAGE handbook of social gerontology* (1. izd., str. 447–458). SAGE. <https://doi.org/10.4135/9781446200933>
- Umberson, D., Pudrovska, T. i Reczek, C. (2010). Parenthood, childlessness, and well-being: A life course perspective. *Journal of Marriage and Family*, *72*(3), 612–629. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2010.00721.x>
- Ustav Republike Hrvatske. (2014). *Narodne novine*, *5*(14). Preuzeto 29.6.2024., s <https://www.zakon.hr/z/94/Ustav-Republike-Hrvatske>
- Valentine, S. E. i Shipherd, J. C. (2018). A systematic review of social stress and mental health among transgender and gender non-conforming people in the United States. *Clinical Psychology Review*, *66*, 24–38. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2018.03.003>

- Vears, D. F. i Gillam, L. (2022). Inductive content analysis: A guide for beginning qualitative researchers. *Focus on Health Professional Education*, 23(1), 111–127. <https://doi.org/10.11157/fohpe.v23i1.544>
- Veldorale-Griffin, A. (2014). Transgender parents and their adult children's experiences of disclosure and transition. *Journal of GLBT Family Studies*, 10(5), 475–501. <https://doi.org/10.1080/1550428X.2013.866063>
- Veldorale-Griffin, A. i Darling, C. (2016). Adaptation to parental gender transition: Stress and resilience among transgender parents. *Archives of Sexual Behavior*, 45(3), 607–617. <https://doi.org/10.1007/s10508-015-0657-3>
- Villegas, A. M. (2007). Dispositions in teacher education: A look at social justice. *Journal of Teacher Education*, 58(5), 370–380. <https://doi.org/10.1177/0022487107308419>
- von Doussa, H., Power, J. i Riggs, D. (2015). Imagining parenthood: The possibilities and experiences of parenthood among transgender people. *Culture, Health and Sexuality*, 17(9), 1119–1131. <https://doi.org/10.1080/13691058.2015.1042919>
- Vučković Juroš, T. (2017). Usporedba ishoda djece iz obitelji istospolnih i raznospolnih partnera: Osvrt na kvantitativne studije provedene na slučajnim reprezentativnim uzorcima. *Revija za sociologiju*, 47(1), 65–95. <https://doi.org/10.5613/rzs.47.1.3>
- Vučković Juroš, T. (2019). “Why is it that here we can be a family, and there we cannot?” How wider socio-institutional frameworks shape experiences of LGB parenting. *Revija za sociologiju*, 49(2), 205–229. <https://doi.org/10.5613/rsz.49.2.4>
- Warner, A., Dorsen, C., Navarra, A. M. D. i Cohen, S. (2021). An integrative review of experiences parenting transgender and gender diverse children. *Journal of Family Nursing*, 27(4), 304–326. <https://doi.org/10.1177/10748407211001559>
- Wells, K. (2018). Transgender teachers: The personal, pedagogical, and political. *Journal of Homosexuality*, 65(12), 1543–1581. <https://doi.org/10.1080/00918369.2017.1380989>
- Westbrook, L. i Schilt, K. (2014). Doing gender, determining gender: Transgender people, gender panics, and the maintenance of the sex/gender/sexuality system. *Gender & Society*, 28(1), 32–57. <https://doi.org/10.1177/0891243213503203>

- White, T. i Ettner, R. (2004). Disclosure, risks, and protective factors for children whose parents are undergoing a gender transition. *Journal of Gay and Lesbian Psychotherapy*, 8(1-2), 129–145. https://doi.org/10.1300/J236v08n01_10
- White, T. i Ettner, R. (2007). Adaptation and adjustment in children of transsexual parents. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 16(4), 215–221. <https://doi.org/10.1007/s00787-006-0591-y>
- Willoughby, B. L. B., Hill, D. B., Gonzalez, C. A., Lacorazza, A., Macapagal, R. A., Barton, M. E. i Doty, N. D. (2010). Who hates gender outlaws? A multisite and multinational evaluation of the genderism and transphobia scale. *International Journal of Transgenderism*, 12(4), 254–271. <https://doi.org/10.1080/15532739.2010.550821>
- Wyss, S. E. (2004). ‘This was my hell’: The violence experienced by gender non-conforming youth in US high schools. *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 17(5), 709–730. <https://doi.org/10.1080/0951839042000253676>
- Xiao, Y. i Watson, M. (2019). Guidance on conducting a systematic literature review. *Journal of Planning Education and Research*, 39(1), 93–112. <https://doi.org/10.1177/0739456X17723971s>
- Yeung, W. J., Linver, M. R. i Brooks-Gunn, J. (2002). How money matters for young children’s development: Parental investment and family processes. *Child Development*, 73(6), 1861–1879. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.t01-1-00511>
- Yoshikawa, H., Aber, J. L. i Beardslee, W. R. (2012). The effects of poverty on the mental, emotional, and behavioral health of children and youth. *American Psychologist*, 67(4), 272–284. <https://doi.org/10.1037/a0028015>
- *Zadeh, S., Imrie, S. i Golombok, S. (2021). Stories of sameness and difference: The views and experiences of children and adolescents with a trans* parent. *Journal of GLBT Family Studies*, 17(1), 1–17. <https://doi.org/10.1080/1550428X.2019.1683785>
- Zakon o medicinski potpomognutoj oplodnji. (2012). *Narodne novine*, 86(12). Preuzeto 10.8.2023., s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2012_07_86_1962.html

- Zamantakis, A. (2022). Queering intimate emotions: Trans/nonbinary people negotiating emotional expectations in intimate relationships. *Sexualities*, 25(5-6), 581–597. <https://doi.org/10.1177/1363460720979307>
- Zembylas, M. (2020). (Un)happiness and social justice education: Ethical, political and pedagogic lessons. *Ethics and Education*, 15(1), 18–32. <https://doi.org/10.1080/17449642.2019.1697058>
- Zhang, Z., Chien, H. Y., Wilkins, K., Gorman, B. K. i Reczek, R. (2021). Parenthood, stress, and well-being among cisgender and transgender gay and lesbian adults. *Journal of Marriage and Family*, 83(4), 1460–1479. <https://doi.org/10.1111/jomf.12778>
- Zolkoski, S. M. i Bullock, L. M. (2012). Resilience in children and youth: A review. *Children and Youth Services*, 34(12), 2295–2303. <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2012.08.009>

7. Prilozi

Prilog 1

Razlozi isključivanja istraživanja

Istraživanje

Ammann, C. (2024). Unpacking categorizations in researching GBTIQ+ parents. *Sexualities*, prihvaćen za objavu.

Averett, K. H. (2021). Queer parents, gendered embodiment and the de-essentialisation of motherhood. *Feminist Theory*, 22(2), 284–304.

Brown, C. (2021). Exploring trans people's experiences of adoption and fostering in the United Kingdom: A qualitative study. *International Journal of Transgender Health*, 22(1-2), 89–100.

Dyer, H., Sinclair-Palm, J., Joynt, C., Yeo, M. i Tait, C. (2020). Aesthetic expressions of queer kinship in children's drawings. *Journal of Canadian Studies*, 54, 526–543.

Dyer, H., Sinclair-Palm, J. i Yeo, M. (2020). Drawing queer and trans kinship with children: Affect, cohabitation, and reciprocal care. *Review of Education, Pedagogy, and Cultural Studies*, 42(4), 257–276.

Elfers, J. i Soule, K. (2020). Transformative elements of transgender experiences. *The International Journal of Diverse Identities*, 20(2), 27–42.

Gibson, M. F. (2018). Predator, pet lesbian, or just the nanny? LGBTQ parents of children with disabilities describe categorization. *Journal of Homosexuality*, 65(7), 860–883.

Gibson, M. F. (2019). "Parent advocacy" as an ideological code: LGBTQ parents engage with disability services. *Journal of Progressive Human Services*, 30(1), 46–68.

Razlog isključivanja

U radu je jedan nebinarni roditelj za kojeg se ne zna je li *aut* svom novorođenčetu. Uz to, ono ne bi razumjelo autanje roditelja, a fokus ovog rada je na odnosu nakon autanja roditelja.

Isti razlog kao i Amman (2024).

Fokus je na procesu posvojenja i udomljavanja, što uključuje i fazu smještanja djeteta u obitelj. To su sve faze u kojima odnos roditelja i djeteta nije formalno ostvaren.

Nisam mogao pristupiti tekstu.

Istraživanje se fokusira na dječju prezentaciju odnosa s LGBTQ roditeljem uz pomoć crtanja. Autori su navodili rodni i seksualni identitet roditelja na temelju djetetova tumačenja, a ni jedno dijete ne navodi da im je roditelj trans*. Ne može se razaznati je li to zato što dijete ne vidi rodni identitet kao bitnu odrednicu, zato što su sva djeca imala cis roditelje ili pak djeca nisu znala da im je roditelj trans*. Prema tome, nije poznato je li ikoji sudionik iz ciljane skupine.

Rad spominje diskriminatorne sudske prakse koje sukonstruiraju odnos trans* roditelja i djeteta. Nema nalaza vezanih za ulogu odgojno-obrazovne ustanove u tom procesu.

Nije poznato je li se jedini trans* (bi-rodni) sudionik istraživanja autao svom djetetu.

Isti razlog kao i Gibson (2018).

Prilog 1 - nastavak

Razlozi isključivanja istraživanja

Istraživanje

Razlog isključivanja

Katyal, S. K. i Turner, I. M. (2019). Transparency. <i>Michigan Law Review</i> , 117(8), 1593–1668.	Istraživanje je iz pravne perspektive, tako da ne odgovora na kriterij znanosti.
Kelley, A. D. (2021). Cisnormative empathy: A critical examination of love, support, and compassion for transgender people by their loved ones. <i>Sociological Inquiry</i> , 91(3), 625–646.	Sudionici istraživanja su odrasla djeca trans* roditelja, no nigdje nije istaknuta dob u trenutku autanja roditelja. Time se ne može pouzdano razlučiti kome se roditelj autao prije nego što su napunili 18 godina.
Mizielińska, J. (2022). The limits of choice: Queer parents and stateless children in their search for recognition in Poland. <i>Gender, Place & Culture</i> , 29(2), 153–176.	Rad se fokusira na diskriminatorne zakonske i sudske prakse koje sukonstruiraju odnos trans* roditelja i djeteta. Nema nalaza vezanih za ulogu odgojno-obrazovne ustanove u tom procesu.
Platero, R. L. (2019). Is it possible to be seen as a parent while being trans*? Trans* parents in Spain. U E. Pérez Sedeño, L. S. Almendros, S. García Dauder i E. Ortega Arjonilla (ur.), <i>Knowledges, practices and activism from feminist epistemologies</i> (1. izd., str. 135–154). Vernon Press.	Istraživanje nije prošlo postupak dvostruke, anonimne recenzije.
Rahilly, E. i Seeber, A. (2024). Gender identity revisited among gender-open parents: New perspectives from classical models of the self. <i>Sociological Inquiry</i> , prihvaćen za objavu.	Fokusira se na proces roditeljskog samopropitkivanja rodnog identiteta, no ne uključuje obiteljske procese nakon autanja djetetu.
Simpson, E. K. (2018). Influence of gender-based family roles on gender transition for transgender women. <i>Journal of GLBT Family Studies</i> , 14(4), 356–380.	Sve trans* majke su se autale djeci nakon što su navršile 40 godina i ni u jednom slučaju nije poznato jesu li djeca bila maloljetna kada se autala.
Teschlade, J., Motakef, M. i Wimbauer, C. (2023). Discrimination and normalization as an effortful practice: An analysis of LGBTQ+ families in Germany. <i>Sexualities</i> , prihvaćen za objavu.	Dva su trans* roditelja i nema puno sadržaja o njihovom odnosu s djetetom pa tako ni podatka jesu li mu se autali i ako da, je li tad bilo maloljetno.
von Doussa, H., Power, J. i Riggs, D. W. (2020). Family matters: Transgender and gender diverse peoples' experience with family when they transition. <i>Journal of Family Studies</i> , 26(2), 272–285.	Dio istraživanja se fokusira na dimenzije odnosa trans* roditelja i djeteta nakon autanja. Međutim, ne može se pouzdano reći je li se itko od trans* roditelja autao djetetu prije nego što je navršilo 18 godina.

Prilog 2

Pregled uključenih istraživanja

Istraživanje	Država	Sudionici	Prikupljanje podataka (MPP)	Analiza podataka (MAP)	Cilj istraživanja/Istraživačka pitanja
[1] Bergstrom-Lynch (2020)	Sjedinjene Američke Države	14 LGBT roditelja - 2 su trans majke (1 aut, druga nije) i 12 su cis iz 10 obitelji	Dubinski intervjui i opservacije	Nije prijavljena	1. Kako LGBTQ roditelji rodno socijaliziraju svoju djecu? 2. Do koje mjere potiču dijete da se konformira ili transgresira normativna očekivanja roda?
[2] Bower-Brown (2022)	Ujedinjeno Kraljevstvo	13 trans roditelja - 4 trans majki, 1 trans otac i 8 nebinarnih - različitim SES-a - većinom visokoobrazovani - većinom bijelci	Dubinski intervjui	Refleksivna tematska analiza	Razumjeti načine na koje rodne pretpostavke o roditeljstvu oblikuju iskustva trans i rodno nebinarnih osoba, uzimajući u obzir specifičnosti iskustva roditelja različitih rodnih identiteta (npr. trans muškaraca, trans žena i rodno nebinarnih roditelja).
[3] Bower-Brown i Zadeh (2021)	Ujedinjeno Kraljevstvo	11 trans roditelja djece mlađe od 11 godina koji su postali roditelji nakon tranzicije - 7 nebinarnih, 3 trans majki i 1 trans otac - različitih SES-a	Polustrukturirani intervjui	Refleksivna tematska analiza	Istražiti iskustva trans i rodno nebinarnih roditelja u Ujedinjenom Kraljevstvu unutar različitih roditeljskih prostora tijekom i nakon prijelaza u roditeljstvo, koristeći se konceptom interseksionalnosti.
[4] Charter i sur. (2022)	Australija	66 punoljetnih trans roditelja - 30 majki i 36 očeva - većinom visokoobrazovani	Online anketa i polustrukturirani intervjui	Tematska analiza	Ispitati kako australski trans roditelji kontekstualiziraju i doživljavaju izazove s njihovim mentalnim zdravljem te njihova iskustva s formalnom i neformalnom podrškom za mentalno zdravlje.
[5] Charter i sur. (2023)	Australija	66 punoljetnih trans roditelja - 30 majki i 36 očeva - većinom visokoobrazovni	Online anketa i polustrukturirani intervjui	Tematska analiza	Istražiti kako transrodni roditelji pregovaraju autanje i podlijeganje afirmaciji rodnog identiteta s njihovom djecom i drugim roditeljem.

Prilog 2 nastavak

Pregled uključenih istraživanja

Istraživanje	Država	Sudionici	MPP	MAP	Cilj istraživanja/Istraživačka pitanja
[6] Chbat i sur. (2023)	Kanada	38 LGBTQ roditelja - 18 trans (10 majki, 6 očeva i 2 nebinarnih) i 20 cis	Dva dubinska intervjua	Analiza diskursa	Uzimajući u obzir nalaze 38 dubinskih intervjua s LGBTQ+ roditeljima, ovaj članak istražuje raznolike obiteljske strukture i različita iskustva s opresijom obitelji s obzirom na njihove različite društvene pozicije.
[7] Dierckx i sur. (2017)	Belgija	28 članova obitelji s transrodnim roditeljem koji se autao djetetu prije nego je napunilo 18 godina - 13 djece i 15 roditelja (7 su transrodni i 8 su cis - iz 9 obitelji	Dubinski intervjui	Utemeljena teorija	Razumjeti iskustva roditelja i djece u obiteljima gdje je jedan roditelj transrodna osoba.
[8] Dierckx i sur. (2019)	Belgija	17 sadašnjih i bivših cis partnera trans osoba - 16 cis žena i 1 je cis muškarac - 15 parova su roditelji	Dubinski intervjui	Utemeljena teorija	Adresirati manjak znanja vezanog uz partnere trans individua koristeći se teorijom uloga i njenom primjenom unutar tradicije simboličkog interakcionalizma.
[9] Dierckx i Platero (2018)	Belgija i Španjolska	28 članova obitelji s trans* roditeljem koji se autao djetetu prije nego je napunilo 18 godina (Belgija) - 13 djece i 15 roditelja (7 su trans* i 8 su cis) - iz 9 obitelji 30 članova obitelji trans* djece (Španjolska) - 15 trans* djece i 15 roditelja te djece	Dubinski intervjui	Utemeljena teorija	Ukazati na iskustva trans* obitelji koristeći rezultate dvaju različitih istraživačkih projekata kako bi demonstrirali sličnosti između obitelji s trans* djecom i onih s trans* roditeljima.

Prilog 2 nastavak

Pregled uključenih istraživanja

Istraživanje	Država	Sudionici	MPP	MAP	Cilj istraživanje/Istraživačka pitanja
[10] dos Santos Dantas i sur. (2024)	Brazil	5 trans očeva koji su rodili djecu prije tranzicije - niskog SES-a - različitih stupnja obrazovanja	Polu-strukturirani intervjui	Tematska analiza	Doprinijeti kritičkom razmišljanju o promjenama u suvremenom društvu i u javnim zdravstvenim politikama razvijajući razumijevanje, bazirano na socijalnim rodnim teorijama, o značenju koje roditeljstvo ima za trans muškarce koji su bili trudni prije nego što su započeli tranziciju.
[11] Fischer (2021)	Kanada	5 nebinarnih roditelja kojima je ženski spol određen pri rođenju - visokoobrazovani	Dubinski intervjui	Tematska analiza	Zabljediti jedinstvene narative vezane uz reprodukciju nebinarnih osoba kojima je ženski spol određen pri rođenju.
[12] Gruson-Wood i sur. (2024)	Kanada	32 2LGBTQI+ roditelja - 30 su roditelji djece dobi do 5 godina, a ostalima su starija	Videozapisi, bilješke na terenu i polustrukturirani intervjui	Komparativna analiza	Istražiti: i) kako 2SLGBTQI+ roditelji doživljavaju inkluziju i isključivanje u legalnim, institucijskim i socijalnim interakcijama u svakodnevnom životu; ii) kako međudjelovanje moći i različitosti uključujući - seksualnost, rod, lokaciju, invaliditet, klasu, rasu, urodenički status i etnicitet oblikuje iskustva inkluzije/isključivanja 2SLGBTQI+ roditelja te; iii) kako su vrijednosti i strategije 2SLGBTQI+ roditelja za zaštitu i brigu o djeci oblikovane kroz iskustva isključivanja.
[13] Hafford-Letchfield i sur. (2021)	Ujedinjeno Kraljevstvo	25 sudionika s iskustvom rada s trans obiteljima - 22 stručnjaka različitih profila (socijalni rad, psihologija, medicina itd.) i 3 trans roditelja	Fokus grupa i intervjui	Induktivno kodiranje	Istražiti prakse i značenje roditeljavanja i brige stručnjaka koji rade s obiteljima s roditeljima različitih rodnih identiteta u UK-u te obuhvatiti dio trenutnog stanja znanja i izazova u praksi.

Prilog 2 nastavak

Pregled uključenih istraživanja

	Istraživanje	Država	Sudionici	MPP	MAP	Cilj istraživanja/Istraživačka pitanja
[14]	Kappus i sur. (2022)	Sjedinjene Američke Države	4 trans ili bi roditelja djece koja polaze školu - 2 trans oca i 2 cis-bi - visokoobrazovani	Kvalitativna anketa, polustrukturirani intervjui, esej	Deskriptivna fenomenološka analiza	Razumjeti jedinstvena iskustva trans i bi roditelja u kontaktu s osnovnim i srednjim školama i otkriti zabrinutosti koje ti roditelji žele podijeliti s osobljem i učiteljima.
[15]	Malmquist (2022)	Švedska	3 transrodna oca koji odgajaju djecu s cis muškarcem - svi su rodili - svi srednje klase - svi visokoobrazovani	Polustrukturirani intervjui	Tematska analiza	Istražiti iskustva transrodnih muškarca po pitanju imanja i odgajanja djece u obiteljskoj strukturi s cisrodnim partnerom, s posebnim fokusom na to kako oni doživljavaju rod u njihovoj roditeljskoj ulozi.
[16]	Petit i sur. (2017)	Kanada	24 trans roditelja - 14 majki i 10 očeva - većinom srednje klase - visokoobrazovani	Polustrukturirani intervjui	Tematska analiza	Proučiti roditeljski identitet trans odraslih osoba kroz leću roditeljskih oznaka.
[17]	Petit i sur. (2018)	Kanada	24 trans roditelja - 14 majki i 10 očeva - većinom srednje klase - visokoobrazovani - 17 su postali roditelji prije tranzicije, 7 nakon	Dva polustrukturirana intervjua	Tematska analiza	Proširiti razumijevanje trans roditeljstva ističući cjeloživotnu dinamiku i međuovisnost tih dviju putanja i uspoređivanjem karakteristika životnog puta roditelja koji su ostvarili roditeljstvo prije tranzicije s onim koji su ostvarili nakon tranzicije.
[18]	Rahilly (2022)	Sjedinjene Američke Države	21 roditelja koji prakticiraju „gender-open“ roditeljstvo - 8 trans* i 13 cis - većinom srednje klase	Intervju	Tematska analiza	1. Kada i zašto roditelj odluči prakticirati „gender-open“ roditeljstvo? 2. Koje strategije ili pravila roditelji koriste kako bi primjenjivali ovaj model i osigurali svojoj djeci rodno samoodređenje? 3. Kakva su roditeljska iskustva i izazovi s drugim socijalnim akterima u njihovim nastojanjima da primjenjuju praksu u širem društvu?

Prilog 2 nastavak

Pregled uključenih istraživanja

Istraživanje	Država	Sudionici	MPP	MAP	Cilj istraživanja/Istraživačka pitanja
[19] Siegel (2024)	Sjedinjene Američke Države	54 trans žena koje su majke ili žele biti majke - 26 majki i 28 perspektivnih majki	Polu-strukturirani intervjui	Tematska analiza	1. Na koje legalne prepreke nailaze trans žene dok nastoje osigurati i očuvati roditeljska prava? 2. Kako se sudci, socijalni radnici i drugi akteri (npr. partneri) koriste ili odupiru anti-trans stereotipima kako bi pogoršali ili minimalizirali te prepreke? 3. Kako se ti procesi razlikuju s obzirom na rasu i klasu?
[20] Tabor (2018)	Sjedinjene Američke Države	30 odrasle djece transrodnih roditelja koji su započeli ARI nakon djetetova rođenja - 20 kćeri i 10 sinova - iz 23 obitelji - većina s transrodnom majkom	Polu-strukturirani i dubinski intervjui	Induktivno i deduktivno kodiranje	Predstaviti koncept „role-relational-ambiguity“ kako bi objasnili izazove s kojima se neke individue suočavaju kad se prilagođavaju na roditeljevu rodnu tranziciju.
[21] Zadeh i sur. (2021)	Ujedinjeno Kraljevstvo	29 maloljetne djece koja žive s trans* roditeljem - 13 cis dječaka, 13 cis djevojčica i 3 nebinarnih - dobi od 5 do 17 godina - iz 19 obitelji - većina obitelji je osnovano prije nego se trans* roditelj autao - većina djece ima trans* majku	Polu-strukturirani intervjui	Tematska analiza	Adresirati manjak istraživanja direktnim istraživanjem perspektiva djece i adolescenata unutar obitelji s trans* roditeljem, razumjeti kako djeca i adolescenti s trans* roditeljem doživljavaju obiteljski život i odnose u svakodnevnom životu te kako oni gledaju na ta iskustva i doprinijeti empirijskim dokazima o važnosti socijalnog konteksta obiteljskog života u razumijevanju iskustva onih koji imaju člana obitelji koji je trans* koristeći se teorijskim konceptom simboličkog interakcionalizma.

Prilog 3

Primjeri kodiranja - dimenzije odnosa trans roditelja i djeteta*

Kod	Primjer ekstrakta
Informiranje djeteta o rodnom identitetu	<p>[A]cknowledging the needs of their children and keeping communication open was key to navigating [gender affirmation] with immediate family. This could involve discussing what changing appearances meant to the participant and creating an age-appropriate dialogue with children around gender and what being trans meant to the participant. [5]</p> <p>[W]hen children were young, participants used age-adapted, simple, positive, and undramatic language to explain transition. They focused on the expected positive outcomes of the transition for the family and reassured the children about the stability of their relationship despite changes in appearance and gender designations. [17]</p>
Usklađivanje tempa ARI s mogućnostima članova da prihvate svaku fazu	<p>Some participants described difficult experiences around the need to slow down or temporarily stop pursuing [gender affirmation] following “coming out,” in order to support children who were having difficulties adjusting to the changes in the gender identity of their parent. [5]</p> <p>Continuity could be better safeguarded if the transition was gradual rather than occurring immediately after the coming out. When children and cisgender parents had enough time between the various stages of the social and physical gender transition, more understanding and acceptance of the transgender parent’s gender identity was created. [7]</p>
Kontinuitet obiteljskih praksi	<p>[F]amily leisure activities, such as going out for dinner and holidays, were another way in which continuity could be established in family life. The aim was to enjoy life together as a family. [7]</p>
Kontinuitet roditeljskih oznaka	<p>Children of nine pretransition parents used primarily the same parental designations as before transition [...] In keeping unchanged their parental identity, trans parents ensured an anchor point for the wellbeing of their children. [16]</p>
Neusklađenost s drugim roditeljem	<p>[T]his loss of the parent-child relationship is often compounded when the other parent does not support their ex-partner’s transition. In some cases, the oppositional behaviors of the cisgender parent can lead to parental alienation. Some participants noted that the other parent tried to sever the child’s bond with them after they came out. [6]</p>
Pozitivne promjene nakon autanja	<p>[P]articipants expressed a shift from experiencing parenting as ‘absent’ toward being ‘present’ following gender affirmation. Participants reported that they felt this created a more positive and relaxed home environment as well as a subjectively improved relationship with their children. [4]</p> <p>Examples of the processes and new capacities acquired were multiple: to communicate about feelings, to deal with prejudice, to attach less importance to what others think. [7]</p>

Prilog 4

Primjeri kodiranja – odnos trans obitelji i odgojno-obrazovne ustanove*

Kod	Primjer ekstrakta
Posljedice esencijalizacije rodnih uloga roditelja u odgojno-obrazovnoj ustanovi	<p>[P]arents also worried that their children could be victimized at school because of their parents' transition. Three parents mentioned that their child lost a friend or was victimized at school for that reason. Another parent noted that strangers and peers at school argued with his child about the parental identity. [16]</p> <p>[N]egative social experiences and indeed instances of bullying were most often enacted by children or adolescents outside of their friendship group, and often at school. [21]</p> <p>Viktor's experience was that people who were informed that he was a transgender man and the gestational parent put expectations on him to fulfill the role of a mother and a primary parent. He explained how he, unlike his husband, was expected to ensure that the children had appropriate clothing for the weather, to attend parent-teacher meetings, and to be ready to pick up his children at preschool when they were sick. [15]</p>
Odluke oko suradnje obitelji i odgojno-obrazovne ustanove	<p>Participants' concern for their child's wellbeing influenced their decisions about what schools their child would attend, disclosing their family structure to school personnel, and how involved they would be at their child's school. [14]</p> <p>[P]retransition parents of school-age children came out as trans to the children's principal or teacher to raise awareness about trans realities, create an open space where their children could feel safe and free to talk to school staff about issues they might experience as a child raised by a trans parent. These trans parents also expected that the school staff would keep an eye open for potential discrimination on grounds of the parents' trans identity. [16]</p> <p>Some children and their families organized the coming out of the parent among the children's peers in formal and educational ways, such as sending an informative letter to classmates and their parents or by having the child give a talk in class. These actions were almost always received positively. [7]</p>
Prakse adresiranja transfobije u ustanovi	<p>Participants mostly described that instances of bullying were promptly addressed by school teachers, and had not recurred. [21]</p>

Prilog 5

Primjeri kodiranja – preporuke odgojno-obrazovnim djelatnicima za podupiranje kvalitete odnosa trans roditelja i djeteta*

Kod	Primjer ekstrakta
Posljedice esencijalizacije rodnih uloga roditelja od strane savjetnika / terapeuta	<p>“I just felt like I was constantly having to explain everything. It wasn’t very enjoyable and I didn’t really get much from the sessions”. Others spoke of having to “constantly teach the right terminology” as well as, in more serious examples, being “repeatedly misgendered”, or [medical health professionals] “using my old name.” [4]</p> <p>[T]wo couples painfully experienced the common belief among mental health professionals that a relationship cannot survive a gender transition. [9]</p>
Posljedice negativnih iskustva za članove trans* obitelji	<p>Having bad experiences conditioned the families’ later contact with health professionals, sometimes leading to painful situations. [9]</p>
Poželjna praksa stručnjaka u radu s trans* obiteljima	<p>By interacting with a professional who is already informed and up-to-date with nomenclature, treatment and communicative competency, participants are able to immerse themselves in the therapeutic process and derive fuller benefits [...] The main aspects noted were ‘being heard’ and ‘being listened to’ [...] Other participants reiterated that a [medical health professional] who was [...] “empathetic, (my MHP) treated me like a person rather than a cluster of needs” (Ty, 40s) and “knowledgeable” (Tilda, 20’s) made the therapeutic experience more beneficial. [4]</p> <p>Being able to confidently and competently explore people’s histories and narratives using appropriate language and skill was described as fundamental to building trust and relationships with [trans and non-binary] parents to aid their subsequent access and use of services. [13]</p>
Stručna znanja i vještine savjetnika / terapeuta za rad s članovima trans* obitelji	<p>They described the teaching of transferable skills concerning nondiscriminatory practice, empathy, acceptance, unconditional positive regard that are applicable for working with [trans and non-binary] parents [...] One social work academic noted that critical reflection and examination of one’s own prejudices is an essential pre-requisite for preparing students for curious and assertive practice, and that unlearning for some students has to take place in safe spaces given what personal prejudices or ignorance they may bring into their practice. [13]</p> <p>Reiterating the potential of a strengths-based approach and value-based framework in family social work, there was a tension noted for assessors, on their capacity to enter the other person’s world and to try to understand it from their perspective, whilst ensuring that the focus remained on the prospective applicant’s capacity to care and enable reparatory care for a child. [13]</p>